

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI:
İSTANBUL İHTİSAS SERBEST BÖLGESİ'NİN EKONOMİK
PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ**

Ayşe GÜNAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Perihan Hazel KAYA

Konya-2024

Bu alışma, 27/11/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Savunma

Tez Jürisi

Doç. Dr. Perihan Hazel KAYA
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi

Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Telli ÜÇLER
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Uygulamalı Bilimler Fakóltesi

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Ticaretin küresel boyut kazanması, sermaye ve teknolojide yaşanan gelişmeler ile birlikte bu durumun sonuçları dünya ülkelerinin ticaret politikalarına da yansımıştır. Bu bağlamda Serbest Bölgeler günümüzde ülkelerin küresel pazarda yer edinebilmesinin yanı sıra ticaret hacimlerini arttırmak amacıyla kullandıkları bir dış ticaret politikası haline gelmiştir.

Bu çalışmanın ana konusu serbest bölgeler üzerine kurulmuş olup, serbest bölgelerin tarihsel gelişimi incelenmiş, dünyadan ve Türkiye’den çeşitli serbest bölge uygulamaları araştırılarak günümüzde Türkiye’de ihtisas serbest bölge uygulamasının ilk ve tek örneğini oluşturan İstanbul İhtisas Serbest Bölge Müdürlüğü’nün ekonomik performans değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır.

Lisansüstü eğitimimin başından itibaren ilgisi, desteği ve yardımlarıyla bana her zaman destek olan, çalışma sürecimde değerli görüş ve önerileriyle beni yönlendiren ve çalışmama önemli katkılar sunan değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Perihan Hazel Kaya’ya;

Tez jürimde yer alarak fikirleri ile katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Zeynep Karaçor’a ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Telli Üçler’e;

Çalışmama konu olan İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi ile ilgili konularda sağladığı yardım ve katkılarından dolayı İstanbul İhtisas Serbest Bölge Müdürü Yavuz Güler’e;

Eğitim sürecinde beni her zaman destekleyen, her daim yanımda olan ve bana güç veren sevgili eşim Ali Günay’a, bu dünyadaki en kıymetli varlıklarım olan oğlum Tuna Arın Günay ve kızım Zeynep Günay’a;

Son olarak bugünlere gelmemde en büyük emek sahibi olan, değerli anneme, babama ve beni her zaman destekleyen tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe GÜNAY
	Numarası	224226001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat / İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Tezli Yüksek Lisans(İÖ) ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Penhan Hazel KAYA
	Tezin Adı	Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Ekonomik Performans Değerlendirmesi

ÖZET

Serbest bölgeler, bir ülkenin sınırları içerisinde bulunmasına rağmen vergi ve gümrük uygulamalarından muaf tutulan ve bölgede yürütülen ticari faaliyetlerde devlet müdahalesinin asgariye indirildiği bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu bölgelerin en önemli amacı ülke ekonomisine katkıda bulunmak olduğundan serbest bölgede faaliyet gösteren firmalara oldukça geniş teşvik ve avantajlar sunulmasının yanı sıra bölgede gümrük prosedürleri asgari düzeyde uygulanmaktadır.

Serbest bölgelerin tarihsel gelişimi dünyada ilk çağa kadar uzanmakta iken ülkemizde 1980 öncesine kadar serbest bölge kurma girişimlerinden olumlu bir netice elde edilememiştir. Serbest bölge kurulmasına yönelik ilk somut adımlar ise 1980’li yıllarda izlenen ihracata dayalı dışa açık ekonomi modelinin benimsenmesine bağlı olarak kendini göstermiş ve bu tarihten sonra ülkemizde birçok serbest bölge kurulmuştur.

Günümüzde Türkiye’de faaliyet gösteren 19 adet serbest bölge bulunmaktadır. Bu serbest bölgeler ticaret, üretim, depolama, transit ticaret vb. çeşitli amaçlarla kurulurken Ticaret Bakanlığı’nın ileri teknoloji, bilişim, yazılım ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetlerin geliştirilmesi ve kümelenmesine yönelik olarak ‘İhtisas Serbest Bölgesi’ uygulamasını başlatması ile ülkemizde yazılım bilişim sektörlerinde faaliyet gösteren ilk ve tek serbest bölge olan İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi hizmet vermeye başlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, dış ticaret politika aracı olarak ülkemizde önemli bir yere sahip olan çeşitli serbest bölge uygulamaları ele alınarak Türkiye’de ilk defa uygulanan ihtisas serbest bölge uygulaması ve bu uygulamanın ekonomik performans etkilerini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Bölgeler, Dış Ticaret, İhtisas Serbest Bölgesi.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe GÜNAY
	Numarası	224226001002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat / İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Tezli Yüksek Lisans(İÖ) ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Perihan Hazel KAYA
	Tezin İngilizce Adı	Free Zone Practices in Turkey: Economic Performance Evaluation of Istanbul Specialised Free Zone

ABSTRACT

Free zones are defined as zones that are exempted from tax and customs practices despite being located within the borders of a country and where government intervention is minimised in commercial activities carried out in the region. Since the most important purpose of these zones is to contribute to the national economy, companies operating in the free zone are offered a wide range of incentives and advantages, as well as customs procedures are applied at a minimum level in the region.

While the historical development of free zones dates back to the early ages in the world, no positive result could be obtained from the attempts to establish free zones in our country until 1980. The first concrete steps towards the establishment of free zones were taken in the 1980s due to the adoption of the export-oriented open economy model and many free zones were established in our country after this date.

Today, there are 19 free zones operating in Turkey. While these free zones are established for various purposes such as trade, production, storage, transit trade, etc., Istanbul Specialised Free Zone, which is the first and only free zone operating in the software and informatics sectors in our country, has started to serve after the Ministry of Trade initiated the 'Specialised Free Zone' application for the development and clustering of advanced technology, informatics, software and other foreign currency earning activities.

The main purpose of this study is to investigate the specialised free zone application applied for the first time in Turkey and the economic performance effects of this application by considering various free zone applications, which have an important place in our country as a foreign trade policy tool.

Key Words: Free Zones, Foreign Trade, Specialised Free Zone.

İçindekiler

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	x
TABLOLAR.....	xii
GRAFİKLER.....	xiii
RESİMLER.....	xiv
Giriş	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
SERBEST BÖLGE GENEL TANITIM	4
1.1. Kavramsal Çerçeve Serbest Bölge	4
1.2. Serbest Bölge Özellikleri.....	5
1.3. Serbest Bölgelerin Amaç ve Kazanımları	7
1.4. Serbest Bölgelerin Olumlu ve Olumsuz Yönleri	9
1.4.1. Serbest Bölgenin Olumlu Yönleri	9
1.4.1.1. İhracat Açısından.....	10
1.4.1.2. İthalat Açısından	10
1.4.1.3. Döviz Gelirleri	11
1.4.1.4. Transit Ticaret ve Liman Faaliyetleri.....	11
1.4.1.5. Kıyı Bankacılığı	12
1.4.1.6. Yeni Politikaları Deneme.....	12
1.4.1.7. Reeksport Faaliyetlerine Etkisi.....	12

1.4.1.8. İstihdam	12
1.4.1.9. Yabancı Sermaye ve Teknoloji.....	13
1.4.2. Serbest Bölgenin Olumsuz Yönleri	13
1.4.2.1. İthalat Baskısı Yaratma.....	14
1.4.2.2. Çevre Kirliliği	14
1.4.2.3. İstihdam Yapısı ile Ücret Dağılımında Etkinliğin Azalması.....	14
1.4.2.4. Yatırım ve Kaynakların Olumsuz Dağılımı	15
1.4.2.5. Kaçakçılık ve Yasa Dışı Faaliyetler	15
1.4.2.6. Vergi Kaybı	15
1.4.2.7. Yerli Firmalara Rakiplik	16
1.4.2.8. Transfer Fiyatlaması.....	16
1.5. Serbest Bölge Türleri	16
1.5.1. Yapılarına Göre Serbest Bölgeler	17
1.5.1.1. Açık Serbest Bölgeler	17
1.5.1.2. Kapalı Serbest Bölgeler	17
1.5.2. Fonksiyonlarına Göre Serbest Bölgeler	17
1.5.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi.....	18
1.5.2.2. Serbest Üretim Bölgesi.....	21
1.5.2.3. Finansal Bölgeler	22
1.5.2.4. Serbest Tüketim Bölgesi.....	24
1.5.2.5. Transit Bölge.....	25
1.5.2.6. Organize Sanayi Bölgesi (Organised Industrial Zone).....	25
1.5.2.7. Teknoloji Serbest Bölgesi (Technology Free Zone).....	26
1.5.2.8. Serbest Şehir	27
1.6. Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvik ve Avantajlar	27
1.6.1. Serbest Bölgelerde Uygulanan Vergisel Nitelikli Muafiyet ve Avantajlar	28

1.6.2. Gümrük ve Kambiyo Yükümlülüklerinden Muafiyet	29
1.6.3. Kar Transfer Serbestliği	30
1.6.4. Lojistik Avantajlar ve Tedarik Zinciri İmkanlarından Yararlanma Kolaylığı	30
1.6.5. Düşük Maliyetli İşçi Çalıştırma ve Sendikal Faaliyetlerde Kısıtlama Avantajı.....	31
1.6.6. Ucuz Finansman Temini İmkânı	31
1.6.7. Ticaretin Kolaylaştırılmasına Yönelik Avantajlar ve Azaltılmış Bürokrasi	32
İKİNCİ BÖLÜM.....	33
DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGELER	33
2.1 Dünyadaki Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi.....	33
2.1.1. İlk ve Orta Çağ	33
2.1.2. Yeni Çağ	36
2.1.3. Yakın Çağ	37
2.2. Dünyada Serbest Bölgeler	39
2.2.1. Almanya	40
2.2.2. Fransa	41
2.2.3. İngiltere	42
2.2.4. İrlanda	43
2.2.5. Danimarka	44
2.2.6. İtalya	45
2.2.7. Birleşik Arap Emirlikleri.....	46
2.2.8. Mısır	47
2.2.9. Çin	48
2.2.10. Rusya	49

2.2.11. Amerika Birleşik Devletleri	50
2.3. Türkiye’deki Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi	52
2.3.1. Osmanlı Devleti Dönemi	52
2.3.2. Cumhuriyet Dönemi	53
2.3.2.1. (1923-1929)	53
2.3.2.2. 1930-1980 yılları arası.....	55
2.3.2.3. 1980’den Günümüze	57
2.4. Türkiye’deki Serbest Bölgeler	60
2.4.1. Mersin Serbest Bölgesi	63
2.4.2. Antalya Serbest Bölgesi.....	64
2.4.3. Ege Serbest Bölgesi	65
2.4.4. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi.....	66
2.4.5. Trabzon Serbest Bölgesi	66
2.4.6. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	67
2.4.7. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi.....	69
2.4.8. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	70
2.4.9. Samsun Serbest Bölgesi.....	71
2.4.10. Avrupa Serbest Bölgesi.....	72
2.4.11. Rize Serbest Bölgesi	73
2.4.12. Kayseri Serbest Bölgesi	73
2.4.13. İzmir Serbest Bölgesi.....	74
2.4.14. Gaziantep Serbest Bölgesi	75
2.4.15. Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi	76
2.4.16. Denizli Serbest Bölgesi.....	78
2.4.17. Bursa Serbest Bölgesi	78
2.4.18. Kocaeli Serbest Bölgesi	79

2.4.19. Batı Anadolu Serbest Bölgesi.....	80
2.5. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı.....	82
2.5.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş, Görev Yetki ve Çalışma Esasları	82
2.5.2. Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı	84
2.5.2.1. 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu	85
2.5.2.2 Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği	86
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	88
İSTANBUL İHTİSAS SERBEST BÖLGESİ’NİN EKONOMİK PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ.....	88
3.1.İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi Hakkında	88
3.2.İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Firmalar	90
3.3. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Sunduğu Teşvik ve Avantajlar	91
3.4. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Verdiği Hizmetler	93
3.5. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin İstihdam Durumu.....	95
3.6. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı.....	96
3.7. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Faaliyet Ruhsat Dağılımı	97
3.8. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nde Firmaların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı	97
3.9. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Ekonomik Performans Değerlendirmesi	99
3.9.1. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi.....	99
3.9.2. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Toplam Ticaret Hacmi (1000 USD)	102
3.9.3 İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Yıllık Ticaret Hacminin Önceki Yıla Göre Değişim Oranları	103
3.9.4. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Serbest Bölgeler İçindeki Payı.....	104
3.9.5 İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı	106

SONUÇ.....	108
Kaynakça	115
Ekler.....	123

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASB	: Avrupa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
ASBAŞ	: Antalya Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BASBAŞ	: Batı Anadolu Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
BSMV	: Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
BUSEB	: Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
DENSER	: Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
DESBAŞ	: İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
ESBAŞ	: Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
GASBAŞ	: Gaziantep Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İSBİ	: İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
İSBAŞ	: İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
İZBAŞ	: İzmir Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
KAYSER	: Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname

KOSBAŞ	: Kocaeli Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
MESBAŞ	: Mersin Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
ÖİV	: Özel İletişim Vergisi
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
RİSBAŞ	: Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
SASBAŞ	: Samsun Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
TAYSEB	: Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEKSEB	: Teknoloji Serbest Bölgesi
TRANSBAŞ	: Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş.
TÜBİTAK-MAM	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu - Marmara Araştırma Merkezi

TABLolar

Tablo 1: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde İstihdam Durumu.....	95
Tablo 2: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı	96
Tablo 3: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Ruhsat Dağılımı	97
Tablo 4: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Firmaların Faaliyet Konuları.....	98
Tablo 5: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi (1000 USD)	99
Tablo 6: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Toplam Ticaret Hacmi (1000 USD) .	102
Tablo 7: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Toplam Ticaret Hacminin Bazı Ülkelere Göre Dağılımı (1000 USD).....	106

GRAFİKLER

Grafik 1: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi	100
Grafik 2: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Toplam Ticaret İçinde Yönlere Göre Ticaret Payı.....	101
Grafik 3: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Son On Yıl Ticaret Rakamları	103
Grafik 4: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Ticaret Hacminde Yaşanan Değişimler	104
Grafik 5: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Diğer Serbest Bölgeler İçindeki Pay Oranı.....	105

RESİMLER

Resim 1: Türkiye’deki Serbest Bölgeler	61
Resim 2: Mersin Serbest Bölgesi	63
Resim 3: Antalya Serbest Bölgesi	64
Resim 4: Ege Serbest Bölgesi	65
Resim 5: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi.....	66
Resim 6: Trabzon Serbest Bölgesi	67
Resim 7: İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	68
Resim 8: Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi.....	69
Resim 9: İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	70
Resim 10: Samsun Serbest Bölgesi.....	71
Resim 11: Avrupa Serbest Bölgesi	72
Resim 12: Rize Serbest Bölgesi	73
Resim 13: Kayseri Serbest Bölgesi	74
Resim 14: İzmir Serbest Bölgesi.....	75
Resim 15: Gaziantep Serbest Bölgesi	76
Resim 16: Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi	77
Resim 17: Denizli Serbest Bölgesi.....	78
Resim 18: Bursa Serbest Bölgesi	79
Resim 19: Kocaeli Serbest Bölgesi	80
Resim 20: Batı Anadolu Serbest Bölgesi.....	81
Resim 21: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi.....	88

Giriş

Geçmişten günümüze teknolojinin hızlı bir gelişim seyri göstermesi ile bu bağlamda yaşanan gelişmelerin özellikle iletişim ve ulaşım sektörlerine yansımaları küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuş, küreselleşme ise coğrafi sınırların ortadan kalkarak uluslararası alanda dünyayı tek bir pazar haline getirmiştir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler bu pazarda mevcut yerlerini koruyarak kendilerini daha güçlü bir konuma getirmeye çalışırken gelişmekte olan ülkeler ise kalkınmışlık düzeyini arttırarak uluslararası ticarete pay sahibi olmak için çeşitli dış ticaret politikaları uygulama yoluna başvurmuşlardır. Her ülkenin dış ticaret politikası o ülkenin coğrafi konumu, ekonomik, sosyal ve siyasal yapısı, hükümet politikaları, nüfusu vb. birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte dünyanın birçok ülkesinde serbest bölgeler dış ticaret politikasının vazgeçilmez bir unsuru olmaya başlamıştır.

Literatürde serbest bölgeler ile ilgili yapılan pek çok tanımlama olmakla birlikte, ticaretin teşvik edilmesi, yabancı yatırımcının çekilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi amacıyla bulundukları ülkenin gümrük ve vergi mevzuatından muaf tutulan alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Serbest bölgeler genel olarak bir ülkenin gümrük hattı dışında sayılarak dış ticaret hükümlerinin kısmen veya tamamen uygulanmadığı bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bölge işleticisi tarafından bölgede faaliyet gösteren firmalara sağlanan geniş teşvik ve avantajlar ile ülke ekonomisine katkıda bulunmak bölgenin birincil kuruluş amacı olarak değerlendirilmektedir. İhracatı arttırmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekerek ileri teknoloji imkanlarını ülkeye getirmek, istihdam olanaklarını arttırmak, ülkeye döviz girişi sağlamak, üretici firmanın hammaddeyi daha kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde sağlamak amacıyla zaman kaybını en aza indirmek serbest bölgelerin diğer kuruluş amaçlarındandır. Bu amaçlar dahilinde her ülke kendi dış ticaret politikasına serbest bölgeler aracılığıyla yön vermektedirler.

Serbest bölgelerin kuruluş tarihçesine baktığımız zaman dünyada serbest bölgelerin kuruluşu en ilkel haliyle ilk çağa kadar dayanmaktadır. Günümüzdeki

anlamını tam olarak karşılamamasına rağmen kolonilerin ticaret yolları üzerine kurdukları ‘gümrük dışı bölge’ olarak adlandırılan yerler ilkçağda serbest bölgelerin temelini oluşturmuştur. Diğer taraftan Yunanistan’ın Pire ve Chalcis limanları ile Roma’da bulunan Putoeli limanı serbest bölge olma özelliği taşıyan limanlar olarak değerlendirilmektedir. Günümüzdeki anlamıyla ise 1959 yılında İrlanda’nın Shannon havaalanında kurulan bölge ilk serbest üretim bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. Zaman içerisinde kurulan serbest bölgelerden İngiltere’de kurulan Belfast, Birmingham, Liverpool, İtalya’da Trieste, Fransa’da Gex, İspanya’da kurulan Barcelona serbest ticaret bölgesine; İrlanda’nın Shannon bölgesinde kurulan alan serbest üretim bölgesine ve Batı Almanya’daki Bremen, Hamburg ile Portekiz’de Douro şehirlerinde bulunan serbest liman uygulaması günümüzde serbest bölgelerin farklı özelliklere sahip çeşitli uygulamalarına örnek teşkil etmektedir.

Türkiye’de serbest bölge kurulmasına yönelik atılan somut adımlar ilk olarak 1980’li yıllarda görülmesine rağmen serbest bölgelerin kurulması fikri Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde serbest bölge kurulması yönünde birçok girişimde bulunulmuş ancak gerek dönemin elverişsiz koşulları gerekse girişimde bulunan kişilerin bölge kurulumuna ilişkin olumsuz düşünceleri, bu girişimlerden başarılı bir netice elde edilememesine neden olmuştur.

Türkiye’de serbest bölge uygulamaları tarihçesi, çeşitli düzenlemelerle şekillenmiştir. İlk olarak;

1. 1927 -1132 sayılı Serbest Mıntıka Kanunu: Türkiye’de serbest bölgelerle ilgili ilk düzenleme bu kanunla yapılmıştır. Ancak, uygulamada yeterince başarılı olamamıştır.
- 2.1953 - 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu: Bu düzenleme de benzer şekilde uygulama aşamasında etkili olmamıştır.
- 3.1985 -3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu: Bu kanun, Türkiye’deki serbest bölgelerin kurulmasını ve düzenlenmesini sağlayan temel mevzuattır. İlk serbest bölge Antalya’da, ikinci ise Mersin’de kurulmuştur. Bu düzenleme ile serbest bölgeler uygulaması hayata geçmiştir. Günümüzde Türkiye’de faal olan 19 adet serbest bölge bulunmaktadır. Bu bölgeler, ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, yatırım çekmek ve dış ticareti artırmak amacıyla çeşitli avantajlar sunmaktadır.

Serbest bölgeleri, ülke ekonomisine katkısı teknolojinin ilerlemesi, serbest bölgelerin mahiyetinin, bölgede mevcut bulunan firmaların ve bu firmaların faaliyet kollarının çeşitlilik göstermesi ile giderek artan bir seyir izlemektedir. Son yıllarda serbest bölgelerin teknoloji ve yazılım sektörleri üzerine yoğunlaşması, bu alanlarda faal olan dünya çapında diğer firmalarla ticari ilişkilerin geliştirilmesi ülke ekonomisine olan katkı payını da arttırmıştır.

Tezin birinci bölümünde serbest bölgenin anlamı kavramsal çerçevede değerlendirilerek, serbest bölgelerin tanımı, özellikleri, amaç ve işlevleri, serbest bölgelerin olumlu ve olumsuz yönleri ve serbest bölgelerin türleri irdelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde dünyada serbest bölge uygulamasının gelişim seyri açısından tarihçesi irdelenerek, dünyadaki çeşitli ülkelerin serbest bölge uygulamaları incelenmiştir. Aynı şekilde serbest bölge uygulamasının ülkemizde geçirdiği aşamalar tarihsel olarak ayrıntılı biçimde ele alınmış ve günümüzde mevcut bulunan serbest bölgelerimiz hakkında bilgi verilmiştir. Devamında serbest bölgeler hukuki açıdan incelenerek serbest bölgelere sağlanan teşvik ve avantajlar açıklanmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise çalışma konusu olan İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin kuruluşu, faaliyet konusu, bölgede faal olan firmalar, bölgede faaliyet gösteren firmalara serbest bölgenin sunduğu teşvik ve avantajlar ile bölgenin hangi tür hizmetlerde bulunduğu hakkında bilgi verilerek, serbest bölgenin firma sayısı, istihdam ettiği işçi sayısı, hangi tür faaliyetlerde bulunduğu, ithalat-ihracat rakamları gibi güncel ekonomik performans değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGE GENEL TANITIM

1.1. Kavramsal Çerçeve Serbest Bölge

Literatür incelemelerinde kendisine geniş bir yelpazede yer bulan serbest bölge tanımlarına baktığımız zaman serbest bölge tanımları içerisinde en genel tanım Gümrük Kanunu'nda yapılmış olan tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. 27.10.1999 tarihinde kabul edilen ve 4.11.1999 tarihli ve 23866 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nda, “*Serbest bölgeler, Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber;*

a) Serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin uygulanması bakımından, Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen;

b) Serbest dolaşımdaki eşyanın, bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı; yerlerdir.” olarak tanımlanmaktadır.

Diğer bir tanıma göre ülke sınırları içinde yer almasına rağmen gümrük mevzuatının uygulanmadığı alan olup, gümrüklü alan harici kabul edilen bölgelere serbest bölge denilmektedir (Erdoğan & Ener, 2005).

Rekabet ortamında avantaj durumunu arttırabilmek için kısmi vergi uygulaması veya vergi muaflığı yapılarak dış ticarete serbest bırakılan belirli yerlere serbest bölge denilmektedir (Tüzmen, 1996).

Ülke ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla bir ülkenin sınırları içerisinde olup, vergi ve gümrük uygulamalarından muaf tutulan, ekonomik faaliyetleri canlandırmak amacıyla aynı zamanda devlet müdahalesinin asgariye indirildiği bölgeler serbest bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağrıaçık, 1999).

Benzer şekilde bir ülkenin fiziki sınırları içinde olmasına rağmen o ülkenin gümrük hudutları haricinde tutulan, nihai amacın bu bölgede yürütülen hem sınai hem ticari faaliyetlerin teşvik olduğu ve bu nedenle devlet müdahalesinin en aza indirildiği alanlar şeklinde tanımlanmaktadır (Alaybeyoğlu, 1987).

Literatürde coğrafi konumu itibariyle bir ülkenin sınırlarına dahil olan ancak ticari alanda ev sahibi ülkenin uygulamış olduğu gümrük mevzuatından kısmen veya tamamen muaf tutulup aynı zamanda bu bölgede faaliyet gösteren şirketlere teamülde önemli avantajların sağlandığı yerler olarak yapılan tanımlama ise serbest bölgeler ile ilgili yapılan başka bir tanımlamadır (Toroslu, 2000).

1.2. Serbest Bölge Özellikleri

Günümüzde faal olan serbest bölgelerin birçoğu, ülkelerin ekonomilerini güçlendirme amacının yanında yatırımcılara sağlanan geniş teşvikler yardımıyla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kurulmuştur. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı türlerde serbest bölgeler kurulmasına rağmen bütün serbest bölgelerin bazı ortak yönleri bulunmaktadır. Bu ortak yönleri aşağıdaki gibi açıklayabiliriz:

1.Serbest bölgeler, ev sahibi ülkenin fiziki sınırları içinde bulunan ancak gümrük mevzuatının uygulama dışı bırakıldığı alanlar olarak kabul edilen bölgelerdir. Ekonomik bağımsızlığı bulunan bu bölgelerin siyasi bağımsızlığı bulunmamaktadır.

2.Bu bölgeler, işletici kuruluş eliyle hükümet, tüzel kişiler veya özel şirketler tarafından yönetilmektedirler.

3.Serbest bölgeler genelde, ülkenin ihracatını arttırmak, ülkeye döviz girdisi sağlamak, ithalatta karşılaşılan zorlukları minimize etmek, istihdamı arttırmak, üretimde kullanılan mamul ve ara mal ihtiyacını kolay ve düzenli şekilde sağlamak amacıyla kurulmaktadır.

4.Yabancı girişimciyi bölgeye çekmek için ticari uygulamaları kolaylaştırarak bölgede yürütülen faaliyetleri cazip kılmak,

5.Serbest bölgelerde firmaların faaliyet konuları her serbest bölgenin kuruluş gayesine uygun olarak farklılık göstermesine rağmen genel olarak depolama, paketleme, yükleme-boşaltma, finans sektöründe sigortacılık, bankacılık gibi sektörlerden oluşmaktadır.

6.Bölgelerde yürütülen hizmetlerin aksamaması ve iş ve işlemlerde devamlılığı sağlamak amacıyla işi gereği bölgede ikamet etmek zorunda olan kişiler dışında bölgede yerleşim yasaktır. (Fröbel vd., 1982)

7.Bölgelerde firmalara sağlanan vergisel kolaylıkların yanı sıra teşvik ve avantajlar yardımıyla ucuz mamul üretimi ve ihracı yapılmaktadır.

8.Serbest bölgelerde endüstri sektörünün ihtiyaç duyduğu mamul mallara ulaşım kolaylığı sağlanmakta, aynı zamanda tedarik süresi yurt içi piyasaya göre oldukça kısa tutulmaktadır (Erdem, 1992).

9.Bölgede yürütülen tüm faaliyetlerde yasal düzenlemelerle yapılan istisna durumların haricinde yabancı para birimi kullanılmaktadır.

10.Özel izne tabi olmakla birlikte bankalar ve yabancı uyruklu firmalar serbest bölgede şube açabilirler.

11.Bir şehir veya bir limanın tamamı veya bir kısmı serbest bölge olarak kurulabilir.

12.Bölgelerin kuruluş aşamasında fiziki sınırları kesin olarak belirlenmektedir (Karakuzey, 2003).

13.Bir ülkede serbest bölge kurulurken hinterlandın geniş olması, uluslararası transit yollara yakınlığı, ulaşım imkânlarının gelişmiş olması özellikle dikkat edilen hususlardır.

14.Serbest bölgelerin sınırları bellidir, ticareti kolaylaştırmak adına kara ve deniz sınırları bulunabilir. Bu nedenle bölgeden yapılacak herhangi bir kaçakçılık olayını önlemek amacıyla bölgenin çevresi tel örgülerle çevrilir veya duvar örülmektedir. Aynı zamanda işletici kuruluş bünyesinde çalışan güvenlik görevlileri bölgede güvenliği sağlamak amacıyla görev alırken giriş ve çıkış kapılarında bulunan gümrük kontrol noktalarında gümrük muhafaza memurlarınca denetimler yapılmaktadır (Koroğlu, 1999).

15.Serbest bölgede yapılan işlerde serbest bölge mevzuatındaki maddelere göre işlem tesis edilir. Diğer bir deyişle bölgedeki ticari faaliyetlerde yurt içinde uygulanan katma değer vergisi (kdv), özel tüketim vergisi, gümrük mevzuatı, kambiyo hükümleri gibi yasal mevzuat hükümleri serbest bölge sınırları içinde kısmen veya tamamen muaf tutulmaktadır.

16.Serbest bölgenin bir diğer serbest bölge veya farklı bir ülke ile yaptığı dış ticarete konu olan ithalat ve ihracat işlemlerinde de herhangi bir gümrük mevzuatı uygulanmamaktadır. Ancak ev sahibi ülke ile serbest bölge arasında yapılan ticari ilişkiler dış ticaret hükümlerine göre tesis edilmektedir. Serbest bölgeden yurt içi piyasaya gönderilen mallar ithalat rejimi, tersi durumunda yani yurt içinden bölgeye gönderilen mallar ihracat rejimine tabidir.

17.Serbest bölgeye hangi miktarda mal getirileceği, bu malların bölgede ne kadar süre kalacağı, malların menşei gibi konularda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Başka bir deyişle firmalar serbest bölgeye istedikleri miktarda mal getirebilir ve bu mallar serbest bölgede istedikleri süre kadar kalabilmektedir (Akça, 1998).

1.3. Serbest Bölgelerin Amaç ve Kazanımları

Serbest bölgeler genel olarak ülke ekonomisini canlandırmak, ihracatı arttırmak, dış ticaret hacmini genişletmek amacıyla kurulmaktadır (Ebiri, 2005).

Diğer taraftan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda bölgelerin kuruluş amacı şu şekilde belirtilmiştir:

‘Bu Kanun; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar’.

Serbest bölgelerin kuruluş amacı kendi kanununda belirtildiği üzere diğer amaçları şunlardır:

-Bu uygulama ile kurulan bölgelere ülke kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla yabancı sermayeyi ülkeye çekmek,

-Bölgelerin kurulmasıyla birlikte yeni iş imkânlarını ortaya çıkarmak, aynı zamanda istihdam olanaklarını arttırmak,

-Serbest bölgelere tanınan teşvik ve avantajlar yardımıyla uluslararası kuruluşlardan daha ucuz kredi ve finansman sağlamak,

-Serbest bölgelerde firmaların mal ve hizmet satışından doğan gelirleri ve sağladıkları hizmetler aracılığıyla (depo, antrepo ve kira gelirleri) ülkenin döviz girdilerini arttırmak,

-İthalatı daha ucuz hale getirmek; ev sahibi ülkeye mal satışı yapan yabancı firmalar, depolarını serbest bölgenin bulunduğu ülkeye kurdukları için, yerli firmalar bu malı ithal ederken söz konusu malları hem daha ucuza temin etmekte hem de bu mallara daha hızlı bir şekilde ulaşmaktadırlar. Aynı zamanda bu durum yerli üreticinin uluslararası rekabet gücünün artmasını sağlamaktadır.

-Sanayi sektöründe kullanılan hammadde ve ara malların yerli üreticiye ulaşmasını kolaylaştırmak,

-Transit ticareti kolaylaştırmak,

-Gelir ve nüfus dağılımını dengelemek; ev sahibi ülkenin farklılık gösteren bölümleri arasında geri kalmış olanlara serbest bölgeler kurulması, bu bölgelerin kalkınmasına ve istihdam olanaklarının artmasına katkı sağlayacaktır. Bu durumda ülke içinde gelişmiş bölgelere yapılan iç göç önlenabilir.

-Serbest bölgelerde iç pazara yönelik olarak ithal mallarının üretilmesi veya ithal ikamesinin sağlanması ve bu malların üretimini öğrenerek uzmanlaşmayı sağlamak,

-Ülke bazında uygulanacak olan politikaların serbest bölgede denenerek etki ve sonuçlarını görmek, ülke geneline uygulanıp uygulanamayacağı, uygulandığı takdirde sonuçlarının ne olacağı hakkında fikir edinmek,

-Ev sahibi ülkenin bankacılık, kambiyo rejimi gibi konularda aldığı kararları yurt içi piyasada uygulamadan evvel serbest bölgede tecrübe etmesine olanak sağlamak,

-Ülkeye gelen yabancı yatırımcı, yeni teknoloji, döviz gelirleri gibi imkanları kullanarak yurt içi piyasaya canlılık kazandırmak aynı zamanda uluslararası piyasada yer edinmek,

-İşgücü niteliğinin artmasını sağlamak; serbest bölgelerin kurulması ile birlikte ülkeye yabancı sermaye, en son kullanılan teknolojiler ve kalifiye eleman desteği sağlanır. Aynı zamanda bölgede çalışan işgücü farklı yönetim biçimleri görüp yeni bilgi edinecekler ve yeni çalışma yöntemlerini kullanacaklardır. Böylece ülkedeki işgücünün kalitesini artacaktır.

Dünya genelinde serbest bölge uygulamaları incelendiğinde serbest bölge uygulamasının gerekçesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerde uluslararası ticaret avantajlarından faydalanmak için, gelişmekte olan ülkelerde ise ihracatı arttırmak, istihdam ve işgücü olanaklarından faydalanmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve döviz girdisini arttırmak olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. Serbest Bölgelerin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Geçmişten günümüze serbest bölge kurma faaliyetleri devam etmiş olup şu an dünyada ve ülkemizde birçok serbest bölge faaliyet göstermektedir. Bu serbest bölgelerin birçok olumlu yönü bulunmaktadır. Bu olumlu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1.4.1. Serbest Bölgenin Olumlu Yönleri

Ülkemizde ve dünyada pek çok serbest bölge uygulaması mevcuttur. Bu bölgeler her ne kadar birbirlerine göre farklılık gösterse de ülke ekonomisine sunduğu katkılar göz ardı edilemez. Bu katkılar serbest bölgenin işletilme şekli ve serbestlik derecesi gibi kriterlere göre değişmektedir. Buna göre serbest bölgelerin ekonomiye sağladığı katkıları, serbest bölgelerin olumlu yanlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Büyükyılmaz, 1998).

1.4.1.1. İhracat Açısından

Serbest bölgenin bulunduğu ülkeden satın aldığı mallar ihracat statüsünde olduğu için, yapılan ihracat işlemleri ile hem ülkenin ihracat imkanları hem de ülkedeki döviz girdisi artmış olacaktır. Serbest bölgede faal olan üretici ve ihracatçı yerli ve yabancı firmalar, hammadde ve mamul mal ihtiyaçlarını ev sahibi ülkeden karşıladıkları sürece, aynı oranda ev sahibi ülkenin ihracat hacmi genişlemiş olacaktır.

Ülkeden serbest bölgeye mal ihracında bulunan firmalar, serbest bölgeye sağlanan teşvik ve avantajlardan faydalanabileceği gibi aynı zamanda bu firmaların mamul mal ve girdi üreten firma olması takdirde serbest bölgede faaliyet gösterdiği zaman bu firmalar çifte yarar sağlamış olacaktır.

Serbest bölgenin olumlu taraflarından bir diğeri ihracatta sağladığı kolaylık ve istikrardır. İhracatçı ihraç edeceği malları serbest bölgeye getirdiği zaman daha sonradan kuracağı ticari bağlantılarda gümrük ve diğer dış ticaret işlemleri olmaksızın hızlı ve rahat bir şekilde hareket edecektir. Bu durum ihracatçı firmanın uluslararası alanda rekabet gücünü arttırarak aynı zamanda firma ile ilgili piyasalarda pozitif prestij oluşturacaktır.

Serbest bölgenin diğer bir olumlu tarafı reeksportta kendini göstermektedir. Reeksport ithal edilen malların tekrar dış ticaret işlemlerine tabi tutularak ithalatçı ülkeden farklı bir ülkeye ihraç edilmesidir. İhracatçı firma malları hem serbest bölgeye ithal ettiğinde hem de başka bir ülkeye yeniden ihraç ettiğinde gümrük işlemlerinden muaf tutulacaktır.

Serbest bölgeler ihracatçının, ihracat piyasalarını daha iyi analiz etme, tanımlama ve elde edilen sonuca göre daha iyi ve çeşitli ürün geliştirme çabası içerisine girmesini sağlayarak dış ticaretin firmalar arasında daha rahat, bilinçli yapılmasına katkı sağlamaktadır (Büyükyılmaz, 1998).

1.4.1.2. İthalat Açısından

Serbest bölgelerin ithalat açısından firmalara sağladığı katkıları incelediğimizde bu katkıları 4 (dört) gruba toplayabiliriz. Bu katkılardan ilki girişimcilerin ithalat işlemi gerçekleşmeden önce ithal edeceği ürünleri görerek ürünün materyal, nitelik,

boyut, renk, şekil gibi kriterler doğrultusunda kalitesini değerlendirme imkânı sunar. İkinci katkı, girişimcinin ithal ettiği ürünleri süre sınırlaması olmaksızın serbest bölgede dilediği kadar depo edebilmesidir. Depolama faaliyetleri sonucunda herhangi bir ithalat vergisinin ödenmesi gerekmez. Aynı zamanda girişimci depoladığı ürünleri istediği zaman istediği miktarda aşamalı olarak ithal edebilir. Üçüncü katkı, girişimci serbest bölgede stoklama yaptığı ithal mallar için stoklama maliyeti üzerinden önemli avantajlar sağlamaktadır. Son olarak ithalat işlemleri sırasında gümrük işlemlerinden doğan zaman kaybının bertaraf edilmesi, serbest bölge tarafından bölgede işlem yapan firmalara sağladığı kolaylık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede yerli girişimcilerin üretim sürecinde gereksinim duydukları hammadde ve ara mallarını ilk elden ve en hızlı bir biçimde ithal etmelerine olanak sağlamaktadır (Orhan, 2003).

1.4.1.3. Döviz Gelirleri

Serbest bölgelerin önemli katkılarından biri ülkenin döviz girdisini arttırması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitlerine göre verilen hizmetlerin değişiklik gösterdiği serbest bölgelerde satışı yapılan mal, hizmet ve işgücü gelirleri ile depo, antrepo gibi alanların kiralanması şeklinde ortaya çıkan kazançlar ülkenin döviz gelirlerini arttıran unsurlardır. Döviz gelirlerinin artması ev sahibi ülke açısından ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiye sahiptir (DPT, 1985).

1.4.1.4. Transit Ticaret ve Liman Faaliyetleri

Yurt dışından satın alınan malların, kendi ülkesinde gümrüklü sahaya alınmadan başka bir ülkeye satılmasına transit ticaret denilmektedir. Yurt dışından ithal edilen mallar yurt içinde antrepolara depo edilebilir, sonrasında gümrük vergisi, kdv gibi herhangi bir vergiye tabi tutulmaksızın farklı bir ülkeye ihraç edilebilir. Ev sahibi ülkenin malların ithali ile ihracatı arasında hiçbir vergi ödememesi transit ticaretin en önemli avantajıdır. Serbest bölgelerin varlığı, transit ticaretin yapılmasına olanak sağlamakla birlikte alım ve satım işlerini gerçekleştiren ülkeye ekonomik açıdan büyük katkılar sağlamaktadır.

Coğrafi konumundan dolayı uluslararası yollara avantajlı bir pozisyonda olan ülkelerin, bu bölgelerde açacağı bir serbest bölge ile ulaşımında alt yapı çalışmaları ve

liman hizmetleri ile sağlayacağı çevresel kolaylıklar sayesinde transit ticarete önemli gelir elde edebilirler (Büyükyılmaz, 1998).

1.4.1.5. Kıyı Bankacılığı

Serbest bölgedeki bankacılık faaliyetleri, ülke içinde faaliyet gösteren bankalara göre birçok sınırlamadan muaftır. Bölgedeki bankalar gerek ihracatçı gerekse üretici firmalara birtakım hizmetler verme konusunda kıyı bankacılığını ön plana çıkarmaktadır. Kıyı bankacılığının en önemli avantajı, ev sahibi ülkedeki bankacılık mevzuatına tabi olmamaları aynı zamanda elde edilen kazancın istenilen ülkeye serbestçe transfer edebilme imkânı sunmasıdır. Bu nedenle serbest bölgede yürütülen bankacılık faaliyetleri firmalara oldukça cazip gelmektedir.

1.4.1.6.Yeni Politikaları Deneme

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine kazandırdığı katkılardan bir diğeri yeni politikaları deneme hususunda olmuştur. Ülke içinde uygulamaya konulmak üzere hazırlanan yeni politikaların uygulanmadan önce serbest bölgede denenerek, oluşabilecek sakıncaların giderilmesi, sonrasında ülke genelinde uygulamaya konulması, söz konusu politikaların olası sakıncalı sonuçlarını ortadan kaldıracaktır (Büyükyılmaz, 1998).

1.4.1.7. Reeksport Faaliyetlerine Etkisi

İthal edilen bir malın tekrar ihraç edilmesi durumuna reeksport denilmektedir. Bu işlemi gerçekleştiren firmalar, ithal mal üzerinde hiç değişiklik yapmadığı gibi ufak tefek değişikliklerde yapabilir. Serbest bölgeye ithal olarak getirilen malların gümrük işlemlerinden muaf hale gelmesi reeksport uygulamasını hızlı ve güvenilir kılmaktadır.

Diğer taraftan reeksport uygulaması malın ucuz olduğu ülkeden ithal edilip, daha yüksek bir fiyattan başka bir ülkeye ihraç edilmesi olduğu için, ülkeler arasındaki fiyat farklılığı ortadan kalkmadığı sürece yapılabilir. Aksi takdirde reeksport uygulamasını uygulayan ülke açısından hiçbir avantajı kalmayacaktır (Alacaklıoğlu, 1998).

1.4.1.8. İstihdam

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine yapmış olduğu katkılardan bir diğeri de istihdam imkânı sağlaması olarak ortaya çıkmaktadır (Köroğlu, 1999). Ülkemizde

emek gücünün yoğun olmasından kaynaklı istihdam sorunu yaşanmaktadır. Serbest bölgelerde emek yoğun malların üretimi ülkede yaşanan istihdam sorununa çözüm oluşturacağı gibi aynı zamanda bu mal grubunun sermaye yoğun mallara göre daha ucuz üretilmesi, ihracatta rekabet gücünü arttıracaktır (Alpar, 1985).

1.4.1.9. Yabancı Sermaye ve Teknoloji

Serbest bölgelerin firmalara sunduğu mali avantajlar yabancı sermayeyi ülkemize çekmektedir. Mali avantajların en önemli unsurunu vergisel avantajlar oluşturmaktadır. Ancak bu avantajlardan yabancı firmaların yararlanabilmesinin koşulu, yabancı firmanın ülkesi ile kendi ülkemiz arasında Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması'nın bulunmasıdır (Bağrıaçık, 2001).

Yabancı sermayenin ülkeye gelişi beraberinde yeni teknolojilerinde ülkemize girişini sağlayacaktır (Güner, 1995). Bu teknolojinin en etkin şekilde kullanılabilmesi serbest bölgede var olan bazı koşullara bağlıdır. Emek yoğun teknolojinin kullanılması, işgücünün niteliksiz olması yeni teknolojinin etkinliğini sekteye uğratan faktörlerdendir. Bu yüzden serbest bölgelerde işgücünün kalitesini arttıracak eğitimler verilmesi, sermaye yoğun malların üretimine yönelinmesi teknolojinin kullanılabilirliğini arttırabilir (Ebiri,2005).

1.4.2. Serbest Bölgenin Olumsuz Yönleri

Ülkemizde serbest bölgeler ihracatı arttırma, dış ticareti geliştirme, yabancı sermayenin ülkeye gelmesi, yeni teknolojilerin ülke içinde kullanılması, istihdam olanakları gibi serbest bölgenin sunduğu avantajlardan yararlanma amacıyla kurulmuştur. Ancak temel olarak ihracat odaklı kurulan bu bölgelerle ülkemiz arasında yapılan ithalat oranı zaman içinde oldukça artış göstermiştir (Gündüz, 2006).

Faaliyetleri bakımından farklı tür ve içeriğe sahip olan serbest bölgelerin bazı sakıncaları mevcuttur. Bu sakıncalar istikrarlı ve düzenli bir bölge yönetimi ile asgariseviyeye indirilmesi mümkün olabilmektedir. Buna göre serbest bölgelerin ekonomide neden olduğu olumsuz etkileri şu şekilde sıralayabiliriz.

1.4.2.1. İthalat Baskısı Yaratma

Serbest bölgelerin bulunduğu ülkede sebep olduğu olumsuz durumların ilki ev sahibi ülke üzerinde ithalat baskısı oluşturmaktadır (Köroğlu, 1999).

Bir ülke için serbest bölgelerin en temel kuruluş gerekçesi her ne kadar ihracatı arttırarak dış ticarete katkıda bulunmak olsa da bölgeler yürüttükleri faaliyetlere göre ihracattan daha çok ithalat eğilimli olmaktadır. Özellikle bölgede üretimde bulunan yabancı sermayeli firmalar, düşük maliyetle ithal ettikleri malları işledikten sonra ev sahibi ülke veya yurt dışı piyasaya sürmektedirler. Bu aşamada ev sahibi ülkeye yapacağı ithalat, gümrük vergilerinin etkinliği büyük önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle vergilerin etkinliği düşükse, yerli firmaların yabancı firmalar karşısında rekabet etme durumu zayıflamaktadır.

İthalat baskısını azaltmak için, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda bu durumlara yönelik hükümler koymak, ülkeden bölgeye yapılan ithalat miktarında kısıtlamalara gitmek gibi önleyici tedbirler alınabilir. Ancak ithal edilen malların ülke içinde üretimde kullanılarak sonrasında serbest bölgeye ihraç edildiği durumlarda, yapılan ithalatın herhangi bir olumsuz sonucu kalmamaktadır.

1.4.2.2. Çevre Kirliliği

Çevre kirliliği serbest bölgelerde yapılan faaliyetler sonucu yaşanan olumsuz neticelere yol açabilir. Serbest bölgeler çevresel sorunlara sebep olmaktadır. Bu sorunlar serbest bölgenin türüne göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin limanlara yakın kurulan serbest bölgelerde liman faaliyetleri neticesinde genellikle deniz kirliliği yaşanırken üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği endüstri ağırlıklı serbest bölgelerde daha çok hava kirliliği yaşandığı görülmektedir.

1.4.2.3. İstihdam Yapısı ile Ücret Dağılımında Etkinliğin Azalması

Serbest bölgelerde işçilerin iş kanunundan doğan haklarını kullanması yasaklı olduğundan serbest bölgelerde grev, lokavt gibi sendikal faaliyetlerin yapılmasına izin verilmemektedir. Bunun sonucunda işçi ücretleri ev sahibi ülkedeki işçi ücretlerine göre daha aşağı seviyelerde tutulmakta, dolayısıyla ülke içerisinde işçi ücret düzeyinde farklılıklara neden olmaktadır. Nihayetinde serbest bölgeler kuruldukları ülkede ücret dağılımında adaletin bozulmasına yol açmaktadır (Köroğlu, 1999).

1.4.2.4. Yatırım ve Kaynakların Olumsuz Dağılımı

Serbest bölgelerin kurulduğu ilde nüfus yoğunluğu ile sosyal yapıda değişiklik meydana gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Endüstri faaliyetlerinin ticari faaliyetlerin yapıldığı serbest bölgeler etrafında yoğunlaşması beraberinde yatırımların da serbest bölgeler üzerine yapılmasını sağlayacaktır. Sanayileşmenin bölgesel bazda yoğunlaşması serbest bölgelerin bulunduğu ülkede yatırımların bölge olarak dağılımında çarpıklığa yol açmaktadır. Bu durum bölgeler arası gelişme farklılığı doğurmakta, ülke genelinde aynı zamanda nüfus yapısını da etkilemektedir. Diğer taraftan serbest bölgelerde yapılacak olan alt yapı yatırımlarını devletin üstlenmesi, bütçe kaynaklarının bir kısmının bu alanlarda kullanılmasına sebep olmaktadır (Özcan, 1986).

1.4.2.5. Kaçakçılık ve Yasa Dışı Faaliyetler

Serbest bölgelerin olumsuz neticelerinden bir diğeri bu bölgelerde yasa dışı faaliyetlerin yoğunluk kazanmasıdır. Vergi cenneti ülkelerde mali kontrollerin bulunmaması, ekonomik faaliyetlerin denetimsiz bir şekilde sürdürülmesi kara paranın yasal bir ekonomik faaliyete dayandırılarak aklanması açısından uygun yerlerdir (Bakkal, 2002). Serbest bölgelerde sıkı bir denetim mekanizmasının bulunmaması, yapılması gereken kontrollerin yetersiz kalması, serbest bölgenin sınırlarının net bir şekilde belirlenmemesi ve çevre kontrolünün eksikliği bu tür faaliyetler için elverişli bir zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle serbest bölgede idari ve mali denetimin azami derecede tutulması ile bu tür yasa dışı uygulamaların önüne geçilebilir (Güner, 1995).

1.4.2.6. Vergi Kaybı

Firmaları serbest bölgede faaliyet göstermeye yönlendiren unsurlardan biri de bu bölgede faaliyette bulunan firmalara sunulan teşvik ve avantajlardır. Bu teşvik ve avantajlar incelendiğinde firmalar için en önemli avantajlardan biri, firmalara sağlanan vergisel kolaylıklardır. Ev sahibi ülke serbest bölge firmalarına bazen vergi tarifesinde indirim uygularken bazen vergi muafiyeti uygulamaktadır (Köroğlu, 1999). Uzun vadede bu vergisel kolaylıklar serbest bölge kuran ülke açısından ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen bir durum haline gelmektedir. Serbest bölgede vergi muafiyet ve indirimleri ev sahibi ülkenin vergi kaybına uğramasına sebep olmaktadır. Serbest bölgede faaliyet gösteren firmalara yönelik getirilen vergisel avantajlar zamanla ev

sahibi ülke açısından dezavantaja dönüşmektedir. Aynı zamanda ülke içinde vergiye tabi tutulan faaliyetlerin serbest bölgede vergilendirilmemesi vergi adaletinde etkinliğin kaybolmasına neden olmaktadır.

1.4.2.7. Yerli Firmalara Rakiplik

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren yabancı firmaların yeni teknoloji ile nitelikli iş gücüne sahip olması yerli firmaların da hem teknolojik donanımının artırılmasını hem de iş gücünün kalitesinin yükseltilmesine imkân tanımıştır. Yerli firmalara uluslararası alanda dış pazarlara açılmaya yardımcı olurken diğer taraftan piyasanın büyük bir kısmını elinde tutması ve kaynak çeşitliliğinin fazla olması yerli firmalar üzerinde bu firmaların rekabet gücünü kırmaktadır (Büyükyılmaz, 1998).

1.4.2.8. Transfer Fiyatlaması

Serbest bölgelerin kurulumunun dezavantaja dönüştüğü bir diğer konu transfer fiyatlamasıdır. Transfer fiyatlaması, herhangi bir kurumun mal ve hizmet satışı aracılığıyla, kurum kazancını kısmen veya tamamen ilişkili olduğu diğer kuruma aktarmasına denilmektedir (Öncel, 2002). Bu yöntemi özellikle çok uluslu şirketler vergilendirmenin yüksek olduğu ülkelere düşük vergilendirme yapılan ülkelere kazançlarını transfer ederek, vergi sonrası kazançlarını olabilecek en yüksek seviyede tutmak için kullanmaktadırlar (Öncel, 2002).

1.5. Serbest Bölge Türleri

Dünyada birçok örneği bulunan serbest bölge uygulamalarının genel anlamda gümrük hattı dışında sayılma ve önemli teşvik ve avantajların verildiği bölgeler olarak ortak özellikler içerisinde tanımlanmasına rağmen bu bölgelerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi aynı ülke içerisinde faaliyet gösteren serbest bölgelerin de birçok yönden farklılık gösterdiği durumlar mevcut olmaktadır (Akça, 1998).

Bir ülke kendi coğrafi sınırları içerisinde fiziki konumu, dış ticaret politikası, siyasi yapı gibi kriterlere göre çeşitli serbest bölgeler kurabilir. Ülkenin farklı bölgelerinde aynı faaliyet konusu üzerinden kurulmuş serbest bölgeler olabileceği gibi, aynı bölge içerisinde farklı tür ve çeşitte serbest bölgelerde faaliyette bulunabilir. Bu çeşitliliğin kaynağı olarak, serbest bölgelerin bulunduğu ülkenin ekonomik, sosyal,

siyasi ve coğrafi konumunun farklılıklarının olması aynı zamanda bölgenin kuruluş amacı, hukuki yapısı, faaliyet konusu açısından serbest bölgeler çeşitli türlerde kurulabilmektedir.

1.5.1. Yapılarına Göre Serbest Bölgeler

Yapılarına göre serbest bölgeler, ev sahibi ülkenin dış ticaret mevzuatının uygulanıp uygulanmamasına göre açık ve kapalı serbest bölgeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.5.1.1. Açık Serbest Bölgeler

Bu tür serbest bölgeler, bulunduğu ülkenin dış ticaret mevzuatının kısmen uygulandığı, her türlü ticari ve sınai faaliyetlerin rahat bir şekilde yapılabildiği bölgelerdir.

1.5.1.2. Kapalı Serbest Bölgeler

Kapalı serbest bölgeler ise ülkenin dış ticaret mevzuatının büyük bir kısmının uygulandığı, bu bölgelerde hangi tür faaliyetlerin yapılıp yapılmayacağının net bir şekilde belirlendiği ve sadece belirlenmiş olan ticari ve sınai faaliyetlerin yapılabildiği bölgelerdir.

1.5.2. Fonksiyonlarına Göre Serbest Bölgeler

Fonksiyonlarına göre serbest bölgeler, kurulduğu dönemdeki ihtiyaçlar ve ekonomik koşullar doğrultusunda farklı türleri ortaya çıkmıştır. Bu türler, serbest bölgelerin kuruluş amaçlarına, coğrafi konumlarına ve faaliyet alanlarına göre çeşitlenmiştir. Günümüzde serbest bölgeler, farklı özellikleriyle öne çıkarak, çeşitli sektörlerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Fonksiyonlarına göre serbest bölge türleri şu şekilde sınıflanmaktadır:

1.5.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest Ticaret Bölgesi, en genel tanımı ile bir ülkenin gümrük alanının dışında sayılıp bu bölgenin ülkenin fiziki sınırlarından ayrı olarak değerlendirilen, ülkenin gümrük mevzuatının uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, bölgede faaliyet gösteren firmalara geniş teşvik ve avantajların sunulduğu yerlerdir. Diğer bir tabirle ülkenin gümrük mevzuatının kısıtlı uygulanması nedeniyle dış ticaretin serbest bir şekilde icra edildiği, serbest bölgenin gümrük muhafaza memurlarınca kontrol altında tutulduğu, bölgede yerleşik olarak kalmanın yasak olduğu ve serbest ticaret bölgesinde getirilen malların ülke içerisinde herhangi bir ticarete konu olmadığı sürece gümrük vergisinden muaf tutulduğu alanlardır (Erdoğan & Ener, 2005).

Bu bölgelerde ticari ve sınai faaliyetlerde bulunan firmalar malların muhafaza edilmesine imkân bulurken, aynı zamanda ticarete konu olan mallar üzerinden gümrük vergisi ödemeksizin yükleme-boşaltma, ambalajlama, paketleme, paket değiştirme, depolama veya transit ticaret gibi farklı işlemler yapabilmektedirler. Bunlara ilave olarak bölgeye getirilen veya bölgeden çıkışı yapılan mallardan gümrük vergisi alınmamaktadır. Fakat mallar, başka bir ülke veya bölge ile ticarete konu olduğunda o bölge ya da ülkenin dış ticaret rejimine tabi olmaktadır (Işık & Çabuk, 2007).

Serbest Limanlar (Free Ports)

Serbest limanlar bir ülkede belirli bir limanın serbest hale getirilen ithalat, ihracat, taşımacılık, transit ticaret ve reeksport gibi faaliyetlerin yürütüldüğü limanlardır. Sınai ticaretin yoğunlaştığı Avrupa ülkelerinde serbest limanlar özellikle kurulan serbest bölge türlerindendir (Şeker, 2004).

Serbest limanlar, bir nevi serbest ticaret bölgelerinin özendirilmiş farklı bir suretidir. Diğer ifadeyle bu bölgelerde yabancı menşeli malların ülke içinde tüketilmesi, kullanılması, tekrar satılması gibi nedenlerle gümrük vergilerinden kısmen veya tamamen muaf tutularak kurulan bölgelerdir (Şeker, 2004).

Ev sahibi ülke serbest liman kurulumunu genel itibarıyla bölge olarak daha az gelişmiş olan yerlerde yapmaktadır. Bu durumda serbest liman faaliyetleri ile ülke içerisinde az gelişen bu bölümün hem gelişmişlik düzeyi artacak hem de istihdam

imkanlarının oluşması, döviz kazancının arttırılması gibi ülke ekonomisine birçok katkısı olacaktır.

Serbest limanlarda firmalara uygulanan gümrük mevzuatı birçok ülkede benzerlik göstermektedir. Uygulanan kurallar bütün limanlar için geçerli olmamasına rağmen limanların birçoğu için geçerli sayılmaktadır (Güner, 1995).

Bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür;

Serbest ticaret bölgeleri, bir ülkenin sadece gümrüklü sahalarında uygulanan gümrük mevzuatından kısmen veya tamamen muaftır. Bunların haricinde ülke içinde uygulanan Medeni Kanun, Ceza Kanunu gibi diğer tüm mevzuatlar serbest bölgeler içinde geçerlidir.

- Serbest bölgeye getirilen yurt dışı menşeli mallar gümrüğe tabi olarak deklare edilemez. Bu malların gümrük kontrolü serbest bölge sınırları içinde değil, mallar bu sınırların dışına çıkış yapıldığında gerçekleştirilir. Aynı zamanda serbest bölgede bulunan malların evrak kontrolü yasa dışı faaliyetleri önlemek amacıyla sıklıkla yapılmaktadır.

- Ev sahibi ülkenin menşei fark etmeksizin serbest ticaret bölgesine getirebileceği tüm ithal mal grupları için herhangi bir kısıtlama uygulamamasına rağmen bazı malların bölgeye girişinde veya bu malların kullanıldığı takdirde sakınca ortaya çıkarabileceği öngörüsü ile bu mal gruplarının bölgeye girişine izin verilmez. Örneğin uyuşturucu maddeler ile ateşli silahların ülkeye girişi tamamen yasaklı olmasına rağmen yanıcı ve patlayıcı maddeler, kaçakçılık fiilinin işlenmesine zemin oluşturan mücevher gibi değerli taşların ülkeye girişi izne tabidir.

- Serbest ticaret bölgesinin sınırları içinde kullanıma yönelik getirilen malların gümrük vergilerinden muaf tutulması konusunda, uygulamada gelişmekte olan ülkeler ile endüstrileşmiş ülkelerin serbest ticaret bölgeleri arasında farklılıklar görülmektedir. Endüstrileşmiş ülkeler büro malzemeleri gibi bölge içinde kullanılacak malları ithalat olarak değerlendirerek gümrük vergilerini tahsil ederken, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler bu mal gruplarını gümrük vergisinden muaf tutmaktadırlar.

- Malların serbest bölgede kalış süresi depolama ücretlerinin karşılanmasına bağlı olarak herhangi bir süreye tabi değildir. Depo ücreti ödendikten sonra mallar bölgede süresiz olarak depo edilebilirler.

- Bölgede bulunan mallar toptancı usulü ile satılabilmekte ancak perakende satışların yapılması bölgede yasaktır. Ülkeden çıkış yapacak olan gemi veya uçaklara malzeme tedarigi sağlanmasına gemi bakkalcılığı denilmekte olup, perakende satışın en önemli istisnasıdır.

- Bölgede nakliyecilik faaliyetleri yürütülebilir. Bu faaliyetlerin koordinasyonu bölgenin işletici kuruluşu veya bölgede faal olan firmalar tarafından sağlanabilir.

- Bölge içerisinde ikamet etmek yasaktır aynı zamanda bölgede herhangi bir faaliyet konusu olmayan kişiler bölgeye giremezler.

Antrepolar

Yurtdışı menşeli yabancı malların herhangi bir satış işlemi söz konusu oluncaya kadar gümrük idaresinin gözetimi ve denetimi altında bekletildiği depolara antrepo denilmektedir. Antrepoya getirilen mallar için ev sahibi ülke tarafından gümrük vergisi alınmamaktadır. Bu mallar ancak satıldığı takdirde ithal eden ülkenin gümrük vergilerinin ödenmesi yükümlülüğü bulunmaktadır (Erçakar, 2004). Malların antrepo rejimi altında ne kadar süre kalabileceği hususu belirli bir süreyle sınırlandırılmamıştır. Diğer bir tabirle mallar herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulana kadar antrepolarda süresiz olarak kalabilmektedir.

Antrepo rejimi hem ithalatçı hem de ihracatçı firma açısından, malların saklanma, depo ve tedarik edilme gibi faaliyetlerde zaman açısından firmalara esneklik sağladığı için ticareti kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda antrepolar firmaları depolama ve stok yapma maliyetinden kurtardığı için ithalatçı firma malı görüp istediği kadar alım yapabilme imkânı elde ederken, ihracatçı firma piyasa şartlarına göre elindeki malı en uygun zamanda ihraç edebilme imkânı elde eder.

Antrepolar uygulama özellikleri bakımından genel ve özel, işleten kişiye göre ise gerçek ve itibari (fiktif) antrepo olarak tasnif edilmektedir. Kullanıcı fark etmeksizin herkes tarafından kullanılabilen ve eşyanın herkes tarafından depo

edilebildiği antrepolara genel antrepo; sadece antrepo sahibinin kullanabildiği antrepo çeşidine ise özel antrepo denilmektedir. Diğer taraftan gümrük idarelerince işletilen antrepolara gerçek antrepo; özel kişi ve kurumlarca işletilen antrepolara itibari antrepo denilmektedir. Gerçek antreponun işletmeciliği devlet eliyle yapıldığından depo edilen eşyaya herhangi bir teminat alınmazken, itibari antrepoda ise antrepoya alınan malların vergileri tutarında teminat alınmaktadır. Aynı zamanda itibari antrepoya koyulabilecek eşya çeşitleri mevzuatla sınırlandırılmış olup, eşyanın genellikle bir yılığına depo edilebilmektedir (Büyükyılmaz, 1998).

1.5.2.2. Serbest Üretim Bölgesi

Üretim ve montaj aşamasının yapıldığı bazı sanayi mallarına yönelik kurulan bölgeler olup, bu bölgelere ‘İhraç Malları İşleme Alanı’ da denilmektedir (Seyidoğlu, 1988). Vergisiz ithal edilen hammadde ve yatırım malzemelerinin işlenerek ihraç edilmesinde gümrük vergilerinden kısmen veya tamamen muaf tutulmak, ucuz işgücünden yararlanmak, düşük maliyetli girdi temin etmek, serbest bölge teşvik ve avantajlarından yararlanmak gibi amaçlar etrafında üretimde bulunan firmalar için kurulan bölgelerdir (Erdoğan, 1985; Toroslu, 2000).

Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelere çekilmesinde serbest üretim bölgelerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu tür ülkelerde işgücünün diğer ülkelere göre düşük maliyetli olması yabancı sermayeyi bu ülkelere çekerken aynı zamanda yabancı firmaların ev sahibi ülkeye getirmiş olduğu ileri teknoloji imkanları ile birlikte hem işgücü niteliği hem de istihdam olanaklarının artmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan üretim maliyetlerinin düşük olması ise firmaların gelişmekte olan ülkelerde üretim faaliyetlerinde bulunmasını cazip hale getirdiğinden bu bölgeler daha çok gelişmekte olan ülkelerde kurulmaktadır (Tümenbatur, 2012).

İhracat Bölgesi: Serbest ihracat bölgesi, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası firmalarla rekabet edecek düzeyde ihraç malı üretmesine olanak sağlamak amacıyla kurulmuş olan bölgelerdir. İhracat bölgesi, uluslararası pazara hitap eden firmaları bünyesinde barındırması ve yapılan üretimin tamamının dış pazarlara ihraç edilmesi yönüyle serbest üretim bölgelerinden farklılık göstermektedir. Elektronik ürünler,

metal ürünleri, ecza ürünleri, fotoğraf ürünleri, hassas makine, kauçuk ürünleri, saat ve montaj işleri yapılmaktadır.

Yatırım Bölgesi: Bir ülkenin bölgeleri arasında görece geri kalmış yerleri geliştirmek için yabancı firmalardan daha çok yerli firmalara teşvikler vererek bölgenin istihdam ve yatırımlarını arttırmak amacıyla kurulan bölgelere yatırım bölgesi denilmektedir.

İlk örneği 1977 yılında İngiltere’de, sonrasında Belçika’da görülen yatırım bölgesi, ülkenin kendi bölgeleri arasında farklılık gösteren, diğer bölgelere nazaran daha az gelişmiş veya gelişmeye açık bölgelerini canlandırmak, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyini eşitlemek amacıyla bazı muafiyet, istisna, indirim, kolaylık ve teşvik gibi uygulamaların yapıldığı bölgelere denilmektedir. Yatırım bölgelerinin diğer bölgelerden farkı burada teşvikler ancak yerli yatırımcılar için kullanılmaktadır (Tomanbay, 2003).

İkiz Fabrikalar: Bir serbest üretim bölge uygulaması olarak faaliyet gösteren ikiz fabrikalar sınır komşusu ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanmak, sınır komşusu ile ticari ilişkileri geliştirmek ve bu ticaretten dolayı ekonomik, sosyal ve siyasi sorunları azaltmak amacıyla kurulmaktadır.

İlk olarak ABD-Meksika sınırında kurulan ve dünyada halen en önemli ikiz fabrika olarak faaliyet gösteren fabrikalar bu tür serbest bölgelere örnek olarak gösterilebilir. Meksika firmaları, ürettikleri malların girdilerini ABD’den almakta, montaj ve üretim işlerini tamamladıktan sonra yeniden Amerika’ya ihraç etmektedirler. Amerika bu ticaretten doğan gümrük vergilerini hesaplarken sadece Meksika’da ürüne eklenen veya katılan katma değeri göz önünde bulundurmaktadır (Erçakar, 2004; Şeker, 2004).

1.5.2.3. Finansal Bölgeler

Serbest bölgelerde finansal bölge, bankacılık, sigorta, yatırım, ve diğer finansal faaliyetlerin yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği özel bir alanı ifade eder. Bu tür bölgeler, genellikle yerli ve yabancı yatırımcılar için finansal hizmetler sağlamak

amacıyla kurulurlar. Finansal serbest bölgeler, genellikle aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

Serbest Sigortacılık Bölgesi: Serbest sigortacılık, serbest bölgelerde yapılan sigortacılık faaliyetlerini ifade etmektedir. Sigorta işlemlerinde yaşanabilecek aksaklıkları önleyebilmek ve zamandan tasarruf kazanmak amacıyla yasal düzenlemelerin muaf tutulduğu veya kısıtlı uygulandığı serbest bölge türüdür. Bu sayede sigorta şirketleri bu bölgelere tanınan muafiyet uygulamaları ile risk barındıran işlemlerde sundukları hizmete dahil edilmektedir (Erdoğan&Ener, 2005).

Serbest Bankacılık Bölgeleri ve Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking): Ev sahibi ülkenin bankacılık sektörüne yönelik kısıtlama getiren her türlü uygulamayı muaf tuttuğu, bankacılık işlemlerinden doğan vergi yükümlülüklerinin bulunmadığı ve yurt içinde faaliyet gösteren bankalara görece bankacılık faaliyetlerinin serbestçe yürütüldüğü alanlara serbest bankacılık bölgeleri denilmektedir.

Serbest bölgelerde kurulan bankalar her türlü vergiden muaf tutulmaktadır. Aynı zamanda bu bankalar zorunlu karşılık bulundurma ile faiz uygulamalarında tamamen serbesttirler. Bankalar üzerinde yapılan denetimler ise yurt içinde faaliyet gösteren diğer bankalara göre daha esnektir (Erdoğan & Ener, 2005).

Esasında kıyı ötesi anlamına gelen off shore bankacılığı, ülkemizde kıyı bankacılığı olarak adlandırılmaktadır. Asgari seviyelere indirilen vergileme ve denetim mekanizmaları ile çok uluslu şirketlere uluslararası hizmet veren bir bankacılık türüdür. Kıyı bankacılığının öncelikli amacı genelde yurt dışında kazanılan fonların tekrardan yurt dışında kullanılmasını sağlamaktır (Takan, 2002).

Kıyı bankacılığı yabancı müşterilerine daha yakın olmak, müşterilerinin piyasada rekabet gücünü arttırmak aynı zamanda gelişmiş ülkelerin uygulamış olduğu sıkı kurallar yerine serbest bölgelerin avantajlarından fayda sağlamak amacıyla 1960'lı yıllardan sonra yaygınlık kazanmıştır (Yıldız, 2000).

Kıyı bankalarının yurt içindeki bankalara görece farklılık gösteren özellikleri aşağıda belirtilmiştir:

-Kıyı bankalarında yapılan iş ve işlemlerde gizlilik politikası titizlikle uygulanmaktadır.

-Kıyı bankalarında ev sahibi ülkenin para birimi dışındaki para birimleri ile işlemlerini gerçekleştirirler.

-Kıyı bankaları yurt içinde faal olan bankaların tabi olduğu sınırlamaların, kontrollerin dışında tutulmaktadır.

-Kıyı bankalarının müşterileri genellikle yabancı kişi, kurum ve kuruluşlardır.

1.5.2.4. Serbest Tüketim Bölgesi

Serbest tüketim bölgesi, ticaretin serbestleştirilmesi ve tüketici ürünlerinin daha düşük maliyetle temin edilebilmesi amacıyla oluşturulan, belirli gümrük ve vergi muafiyetleri sunan bir alandır. En bilinen serbest tüketim bölgeleri aşağıdaki gibidir:

Gümrüksüz Satış Mağazaları: Ülkeye giriş çıkışı yoğun olan havalimanı, limanlar ve sınır gümrük kapılarında açılan, yüksek vergi oranları üzerinden satışı yapılan sigara, içki ve çeşitli kıymetli eşyaların yerel vergi ve harçların ödenmesinden muaf olarak perakende satışının yapıldığı mağazalardır (Erçakar, 2006). İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kapıkule, İpsala, Çeşme, Habur ve Mersin gibi yoğun gümrük bölgelerinde gümrüksüz satış mağazaları mevcuttur.

Halk arasında ‘free shop’ ismiyle bilinen bu mağazalar özel antrepo niteliği taşımakla beraber Ticaret Bakanlığı’nın belirlediği kişilere, ülkemizdeki boğazlardan transit geçiş yapan gemilere, Türkiye’yi transit geçiş güzergahı olarak kullanan yolcular ile Türkiye’ye giriş ve çıkış yapan yolculara, yabancı yayın kuruluşlarının yabancı uyruklu basın mensuplarına satış yapmak amacıyla açılan yerlerdir. 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 167’nci maddesi, 2009/15481 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ekinde, bir yolcunun bu tür mağazalardan alabileceği ürünlerin satış limiti ‘Yolcu Beraberi Kişisel Eşya Muafiyeti’ kısmında belirtilmektedir.

Serbest Çevre: Ülkenin bazı bölgelerinin yerel tüketim ihtiyaçlarının iç piyasadan karşılanamaması sebebiyle tüketim ihtiyaçlarına yönelik vergiden muaf ithalatın yapıldığı bölgelerdir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen serbest çevre, bir bölgenin kendi içinde gelişim farklılığı gösteren bölümlerinin tüketim

ihtiyaçlarının ülke içindeki yerli kaynaklarla karşılanamaması nedeniyle kurulmaktadır.

Serbest çevrede tanınan ayrıcalıklar öncelikle ithal edilen gıda ve sermaye malları ile ilaç grubuna tanınmakta olup tüketicinin acil ihtiyaçları da yine bu grupta sayılmaktadır. Bu bölgede ithal ürünlere uygulanan gümrük mevzuatı, ülkenin diğer kısımlarında ithal ürünlere uygulanan mevzuata benzemektedir (İ.T.S.O., 1991).

1.5.2.5.Transit Bölge

Ticarete elverişli yollar üzerinde denize veya okyanusa açılabilen kıyıyı bulanan ülkelerin, denize kıyıyı olmayan veya bu imkanları çok kısıtlı olan ülkelere depolama, aktarma ve dağıtım merkezi olarak kullanmaları için inşa edilen bölgelere denilmektedir (Güner, 1995; Erdoğan&Ener, 2005). Malların komşu ülkelere ev sahibi ülkeye geçişi esnasında gümrük mevzuatına dair kuralların birçoğu uygulanmamaktadır. Transit bölgelerde serbest ticaret bölgesine kıyasla yürütülen faaliyetler oldukça sınırlıdır. Depo edilen malların varış yapacağı gümrük idaresine sağlam, hasarsız bir şekilde ulaşmasını sağlamak bu bölgelerin temel amacıdır (Bakan& Gökmen, 2014).

Literatürde transit bölge olarak kullanılan pek çok kavram olmakla birlikte antrepo ve serbest bölge bu kavramlardan en sık kullanılanlarıdır (Büyükyılmaz, 1998). Liman içerisinde sadece bir deponun bulunması transit bölge kavramını dar anlamda tanımlarken, liman içinde bölgeye ait depo, barınak gibi birden fazla alanın olması transit bölgeyi geniş anlamda tanımlamaktadır (Güner, 1995)

1.5.2.6.Organize Sanayi Bölgesi (Organised Industrial Zone)

Birçok teşvik ve avantajı bünyesinde barındıran, yatırım yapacak firmalara bölgeyi cazip kılmak için altyapı ve üstyapının hazır şekilde bulunduğu mal ve hizmet üretim bölgeleridir.

Organize sanayi bölgelerinin birincil amacı şehir içinde sanayinin uygun olan yerlerde yapılmasını sağlamak olup aynı zamanda şehirleşmeyi doğru şekilde yapılandırmak, çevrede oluşabilecek zararı minimize etmek, kaynakları etkin ve verimli şekilde kullanmak hedeflenen diğer amaçlardandır (Organize Sanayi Bölgeleri

Kanunu, 2000). Bu doğrultuda serbest bölgelere sağlanan teşvik ve avantajların yanı sıra katma değer vergisi istisnası, emlak ve belediye vergi muafiyetleri gibi vergi avantajları sunmaktadır. Ülkedeki yasal mevzuat çerçevesinde yönetilen bu bölgelerde genellikle yol, su ve doğalgaz gibi altyapı hizmetleri ile elektrik ve iletişim gibi diğer hizmetler verilmektedir (Investment Office, 2020).

Organize sanayi bölgeleri gümrük yükümlülüklerinden muaf tutularak maliyet avantajı ile üretim planlaması yapan serbest bölgelerin kuruluş gayesini tam olarak karşılamamasına rağmen yurt içi üretimi arttırmak için birtakım maliyet avantajları sağlayarak yabancı sermayeyi ülkemize getirmesi açısından serbest bölgelerin farklı bir çeşidi olarak görülebilir.

1.5.2.7. Teknoloji Serbest Bölgesi (Technology Free Zone)

Teknoloji serbest bölgesi, son teknoloji imkanları kullanılarak, bu alanda sağlanan teşvik ve avantajlar ile kamu kurumları, özel sektör ve eğitim kurumlarının girişimiyle teknolojik üretim faaliyetlerinin yapıldığı teknoloji bölgeleridir.

Başka bir ifadeyle, bir ülkenin coğrafi olarak sınırları içinde ancak gümrük uygulamalarının dışında tutulan, nihai hedefin teknolojik gelişmişliği sağlamak olan ve dolayısıyla bu bölgede faaliyet gösteren firmaların teknoloji kökenli olduğu, ilişkili olduğu üniversite, araştırma merkezi gibi kuruluşların yakınına kurulan, bölge içinde nitelikli tesislerin bulunduğu organizasyonlara teknoloji serbest bölgesi denilmektedir (TÜBİTAK-Marmara Teknokent, 2020).

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği'nin tanımına göre: *“Üniversite ve araştırma merkezlerinin imkânlarından yararlanarak yeni ve ileri teknolojiye dayalı bilgilerin derlendiği, değerlendirildiği, geliştirildiği mekanlar olan ve uygulamaya yönelik üretime hazır hâle getirilerek işletmelerin kullanımına sunulmak için kurulan veya kurdurulan Ar-Ge ve yenilik projesi sahibi işletmelerin, KOSGEB teknoloji geliştirme ve yenilik destekleri kapsamında desteklendiği teknoloji merkezleridir”* (Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, 2016).

İstisna kapsamında gelir ve kurumlar vergisi, muafiyet kapsamında gümrük vergisi, katma değer vergisi ile muhtasar ödemesi bölgede sağlanan önemli avantajlardandır. Bunların dışında ucuz enerji kullanımı, yerli ve yabancı tüm

pazarlara erişim imkânı, malların süresiz kalabilmesi, kar transferi imkânı, ticaret kolaylığı imkânı ve gerçekçi bir enflasyon muhasebesi imkânı, vb. bu bölgelere sağlanan diğer avantajlar olarak sıralanabilir.

“Teknoloji Geliştirme Merkezi-Teknopark”, “Ar-Ge Merkezi” ve “Kuluçka Merkezi” gibi isimlerle kurulan teknoloji serbest bölgeleri, kurulduğu ülkenin mevzuatında bulunduğu yer, faaliyet alanı gibi durumlara göre farklı isimler alabilmektedir.

Ar-Ge merkezi, günün modern teknolojisi ile yapılmış makine, yazılım, donanım ile kamuya ait nitelikli insan gücünü birleştirerek teknoloji ve ürün geliştirme faaliyetlerinin yapıldığı merkezler olarak adlandırılmaktadır (Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, 2016).

Kuluçka merkezi, genç girişimciler ile onların projelerini desteklemek amacıyla faaliyet gösteren yapılardır. Bu amaçla firmalara mali kaynak, ekipman, ofis hizmetleri ve yönetim alanında destek verilirken tüm bu hizmetler tek çatı altında toplanmaktadır (Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, 2016).

1.5.2.8. Serbest Şehir

Bir şehrin tamamının serbest bölge olarak kurulmasına serbest şehir denilmektedir. Günümüzde dünyanın en önemli serbest şehirleri Hong Kong, Dubai ve Bahreyn’dir.

1.6. Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvik ve Avantajlar

Serbest bölgeler, yabancı yatırımcı, yeni teknolojiyi getirme, yeni istihdam olanakları, sanayi sektörünün gereksinim duyduğu hammadde ve ara mallarının hızlı, kolay ve firmaların talep ettiği miktarda temin edilebildiği, aynı zamanda yurtiçine nazaran işgücünün daha ucuz olduğu, bölgedeki firmalara geniş teşvik ve avantajların sunulduğu, transit ticaret gibi hususlarda firmalara oldukça kolaylıkların sağlandığı alanlardır (Duran,1999). Ülkemizde bölgelere, uygulama kriterlerine (Organize Sanayi Bölgesi, Kalkınmada Öncelikli Yöre, vb.) göre değişen teşvik sisteminin yatırımcıya ticari faaliyetlerde önemli kolaylıklar sağlamasına rağmen bu kolaylıkların serbest bölgelerde daha fazla tanındığı bilinmektedir.

1.6.1. Serbest Bölgelerde Uygulanan Vergisel Nitelikli Muafiyet ve Avantajlar

Ülkemizde serbest bölgelerin etkinliğini arttırmak amacıyla bölgede faal olan firmalara birtakım vergisel kolaylıklar sağlanmıştır. Gelir ve kurumlar vergisi, kdv ile emlak vergisi gibi vergilerden muaf olmak bölgede sağlanan en avantajlı kolaylıklardır. Bu uygulamaların yanında firmalar tüm harç ve resimlerden de muaf tutulmuştur (Akça & Ertekin, 1998).

3218 sayılı yasanın serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalara tanıdığı teşvik ve avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Duran, 1999);

-Gelir ve Kurumlar Vergisi Muafiyetleri: Serbest bölgede çalışan kişilerin kazandıkları gelir üzerinden alınan gelir vergisi ile bu bölgede faaliyet gösteren firmaların kazançları üzerinden alınan kurumlar vergisi üzerine muafiyet uygulanmaktadır. Muafiyet uygulamaları kişilerin iş tanımlarına ve firmaların faaliyet alanlarına göre değişiklik gösterebildiği gibi aynı zamanda istisna şeklinde de uygulanabilmektedir.

-Hızlandırılmış Amortisman ile Vergi Avantajı: İşletmelerin kuruldıkları ilk yıllarda daha düşük vergi uygulamasına tabi tutulmasına hızlandırılmış amortisman denilmektedir. Bu uygulama bütün serbest bölgelerde uygulanmamakla birlikte bazı serbest bölgelerde işletmelere izin verilmektedir. Kurumlar vergisi mükellefiyetinin tam olarak uygulandığı serbest bölgelerde işletmelerin kazançları vergiden muaf olduğu için hızlandırılmış amortisman uygulamasını kurumlar vergisi muafiyetinin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı serbest bölgelerde uygulamak daha mantıklıdır.

-Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası: Serbest bölgelerin yurtdışından aldıkları mallar ile ülke içinde bir serbest bölgeden diğer serbest bölgeye yapılan mal teslimlerinde, nitelikleri itibariyle serbest bölgelerin gümrük hattı dışında kalmalarından dolayı bu işlemlerden alınan KDV söz konusu değildir. Diğer taraftan serbest bölgelerde çeşitli hizmetler alan işletmeler yine KDV'den istisna edilmiştir. Böylece işletmelerin bu hizmetler neticesinde yapmış oldukları harcama kalemlerinde

maliyet avantajı elde etmektedirler (Katma Değer Vergisi Genel Tebliğ, 2005; Gümüş, 2007).

-Vergi, Resim ve Harç İstisnası: Bütün ülkelerde geçerli bir istisna olmamasına rağmen genel olarak KDV istisnasının bulunduğu serbest bölgelerde uygulanan bazı diğer istisnalarda işletmelere uygulanmaktadır. İstisna kapsamına giren söz konusu vergiler Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Özel İletişim Vergisi (ÖİV), Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) ve Damga Vergisi ve Harçlar vergisi olarak sıralanabilir.

-Emlak Vergisi Muafiyeti: Bina, arsa ve araziler üzerinden alınan emlak vergisi, serbest bölgelerin gümrük hattı dışında sayılması ve vergi mevzuatının bu bölgelerde uygulanmaması nedeniyle serbest bölgelerde emlak vergisi muafiyete tabidir.

1.6.2.Gümrük ve Kambiyo Yükümlülüklerinden Muafiyet

Gümrük ve kambiyo yükümlülüklerinden muafiyet, serbest bölgelerde faaliyet gösteren işletmelerin, belirli şartlar altında gümrük vergilerinden, ithalat ve ihracat düzenlemelerinden, döviz kontrolü gibi kambiyo yükümlülüklerinden muaf tutulmasını ifade eder. Gümrük ve kambiyo yükümlülüklerini şu şekilde açıklayabiliriz:

-Gümrük Vergisi ve Ticaret Politikası Önlemleri Muafiyeti: Serbest bölgede faaliyette bulunan işletmeler yatırım malı, hammadde, ara mal veya mamul malları ticaret politikası önlemlerine ilişkin yükümlülüklere tabi olmadan ve gümrük vergisi ödemediği ithal edebilirler. Böylece işletmeler ithal ettikleri mallar üzerinden vergi muafiyeti sayesinde maliyet avantajı elde ederken mal alış satışlarında gümrük vergisi muafiyetiyle transit ticaret gerçekleştirebilirler. Ancak serbest bölgeden ülkeye mal satışı yapıldığında ticarete konu malın çeşidi, nevi, miktarı gibi kriterler üzerinden gümrük vergisi yükümlülüğü doğacaktır. Gümrük vergisinden muaf olmak, işletmeler için önemli bir avantajdır. Bu avantaj sayesinde işletmeler gümrüksüz mal ithalinde hem maliyet hem zaman avantajı elde ederken diğer taraftan antrepo ve depo uygulaması ile işletmelerin finansman yükü azalacaktır.

-Kambiyo Yükümlülükleri Muafiyeti: Serbest bölgelere sunulan önemli avantajlardan biri de kambiyo mükellefiyetinin bulunmamasıdır. İşletmeler dış ticaret bedellerinin ödenmesi ve döviz bedellerinin ülkeye getirilmesine yönelik ülke içinde uygulanan mevzuattan muaftırlar. Bu sayede kambiyo kısıtlamaları olmadan işletmeler rahatça ticaret yapabilirler.

1.6.3. Kar Transfer Serbestliği

Serbest bölgelere sağlanan teşvik ve avantajlar yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmenin cazip yollarından biri olmasına rağmen aynı zamanda yabancı yatırımcıyı ülkede uzun vadede kalıcı kılmak bir o kadar önemlidir. Bu nedenle yabancı yatırımcının serbest bölgede faaliyet göstermesinin temel amacı olan kar elde etme prensibi göz ardı edilmemelidir. Yabancı yatırımcı elde ettiği bu karları istediği şekilde kullanabilmeli, karı kendi ülkesine veya başka bir ülkeye transfer edebilme garantisi verilebilmeli, kambiyo kısıtlamalarına maruz bırakılmamalıdır. Söz konusu durum için ülke içinde kambiyo kısıtlamaları mevcut iken, serbest bölgelerde serbestlik ilkesi hakimdir.

1.6.4. Lojistik Avantajlar ve Tedarik Zinciri İmkanlarından Yararlanma Kolaylığı

Serbest bölgeler genel olarak uluslararası ticaret yolları ile lojistik koşulların elverişli olduğu yerlere kurulmaktadır. Çoğu serbest bölgenin içerisinde veya yakınında bir tren yolu bağlantısı, havalimanı, liman, tır parkı ve aktarma merkezi bulunur. Serbest bölgenin coğrafi konumu, ulaşım imkanları ve tedarik unsurlarına erişim kolaylığı gibi kolaylıklar ile aynı zamanda işgücünün düşük maliyetle temini, bölgede verilen reklamcılık, sigortacılık, bankacılık gibi hizmetler serbest bölgelerin tercih sebebi olmaktadır. Bölge içerisinde bulunan depolama ve tesis imkanları, bölgeyi cazip kılan diğer lojistik unsurlardır. Yatırımcı serbest bölgede faaliyette bulunma kararını tüm faktörleri göz önünde bulundurarak verir. Serbest bölgeye sağlanan teşvik ve avantajlar içerisinde vergisel avantajlardan sonra yatırımcıyı cezbeden avantajlardan en önemlisi bölgenin lojistik koşullarıdır.

Yatırımcı, serbest bölgede lojistik avantajların yanı sıra tedarik zincirinde sağlanan kolaylıklardan da faydalanmaktadır. Serbest bölgeler işletmelere malların tedarik sürecinde zaman kaybı yaşanmadan ve maliyet avantajı çerçevesinde hızlı ve kolay erişim imkânı sunar. Diğer taraftan serbest bölge çevresine özellikle işletmelerin faaliyet konuları ile ilgili tedarikçilerin yerleşmesi ile işletmelerin hem yurt içi hem yurt dışı piyasaya hem de müşteri dağıtım noktalarına ulaşımını aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelere göre daha avantajlı kılar.

1.6.5. Düşük Maliyetli İşçi Çalıştırma ve Sendikal Faaliyetlerde Kısıtlama Avantajı

Serbest bölgelerin temel kurulma prensiplerinden biri yabancı sermayeyi ev sahibi ülkeye getirmektir. Bu nedenle bölgede uygulanan gümrük mevzuatı ülke içinde uygulanan mevzuata göre faaliyette bulunan işletmeler lehine birçok farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan biri de işçi ücretleri ve işçilerin sendikal hakları üzerine olmuştur. Serbest bölge işçileri, ülke içindeki çalışan kişilere uygulanan asgari ücret politikasından ayrı olarak işveren tarafından uygun görülen ücret politikasına tabi olmakla beraber, bu işçilerin serbest bölgede sendikal faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır. Bu nedenle işçilerin grev ve lokavt gibi hakları bulunmamaktadır.

1.6.6. Ucuz Finansman Temini İmkânı

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren bankalar, yurt içinde hizmet veren bankalara benzer şekilde mevduat, kredi faiz oranları ve komisyon ücretleri gibi konularda işlemler gerçekleştirmektedir. Ancak, bu bankalar çeşitli vergi ve fon kesintilerinden muaf oldukları için sundukları hizmetler daha düşük maliyetli olmaktadır. Bu durum, işletmelerin finansal açıdan avantaj elde etmelerine yardımcı olduğu için, işletmelerin serbest bölge bankaları ile işlem yapma eğilimleri artmaktadır (Elagöz & Abasov, 2001). Yatırımcıların serbest bölgedeki kıyı bankalarından düşük faizli kredi temin edebilmeleri ile yerli yatırımcının finansman bulma kolaylığı, akreditif kullanabilmeleri bölgede sunulan diğer önemli avantajlardandır (Alpar, 1985; Elagöz & Abasov, 2001).

1.6.7.Ticaretin Kolaylaştırılmasına Yönelik Avantajlar ve Azaltılmış Bürokrasi

Serbest bölgeler, diğer serbest bölgeler veya ülkelerle yapılan ticarette dış ticaret hükümlerinin uygulanmaması sayesinde, taraflara birçok prosedür ve maliyetten muaf bir ticaret imkânı sunmaktadır. Ayrıca, yatırımcıların serbest bölgelere olan ilgisini artırmak amacıyla uygulanan gümrük mevzuatı, yurt içindeki mevzuata göre daha esnek bir yapıya sahiptir. Bu sayede, bürokrasinin ticari faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırılarak ticari işlemlerin hızlanması, serbest bölgelerin önemli hedeflerinden biridir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

2.1 Dünyadaki Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Serbest bölgelerin dünyada ilk olarak ortaya çıkışı ilkçağ zamanına kadar dayanmaktadır. Ticaret kolonilerinin ticaret yolları üzerine "gümrük dışı bölge" olarak kurdukları alanlar dünyada serbest bölge uygulamalarının temelini oluşturmuştur. Zaman içerisinde farklı isim ve türlerde serbest ticaret ve serbest üretim bölgeleri kurulmuştur.

Bir şehrin fiziki sınırlarının tamamını kapsayan, siyasi yönden kısmen veya tamamen bağımsız, ikameti serbest bırakılan ve ticari faaliyetler üzerine yoğunlaşan şehirlere serbest şehir denilmekle birlikte (Erdoğan, 1985), serbest şehirlerin zaman içinde gösterdiği değişim ise serbest bölgelerin yaygınlık kazanarak günümüzdeki halini almasını sağlamıştır (Akça & Ertekin, 1998).

2.1.1. İlk ve Orta Çağ

İlkçağda, tam olarak belirlenemeyen başlangıç tarihi ve özelliklerine rağmen, Akdeniz'in doğu ve güney kıyılarında Sur ve Kartaca gibi büyük şehirler ile bu şehirlere göre daha küçük yerleşimlerde farklı uygulamaların varlığı, serbest şehirlerin bu dönemde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum, ticaret ve kültürel etkileşimlerin geliştiği yerlerde serbest ekonomik alanların oluşumuna zemin hazırlamıştır (Thoman, 1956).

Kendi limanında aktarma yapma koşulu ile liman ve kolonilere yük götüren gemilere izin veren Kartaca şehri, aynı zamanda yalnız kendisi ile ticari ilişkileri bulunan şehirlere hizmet götüren tüccarlara da avantaj sağlaması Kartaca şehrinin, serbest şehir olma özelliklerini tam anlamıyla taşınamasına rağmen bir serbest şehir olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır (Thoman, 1956).

İlk çağda dünyada serbest bölge olma özelliğini taşıyan diğer uygulamalar Yunan ve Roma medeniyetlerinde görülmektedir. Yunanistan'ın Pire ve Chalcis limanları, transit geçen mallara koyulan gümrük vergisini toplama özelliği ile bilinen

limanlardır. Diğer taraftan Pire limanı, limandan taş duvarla ayrılan bir alana sahip olması niteliği ile dönemin koşullarına göre fiziki yeterliliği bulunan bir serbest bölgenin koşullarına sahip olduğu bilinmektedir (Toroslu, 2000).

Roma döneminde, kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, Puteoli (günümüzdeki Napoli'nin on mil batısında yer alan bir transit merkezi) ve Ostia (Tiber Nehri'nin ağzının kuzeyinde bulunan bir liman) gibi limanlar, tüccarların depo olarak kullandığı alanlar olarak serbest bölge niteliği taşıyan diğer limanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu limanlar, ticaretin gelişmesine katkı sağlayan önemli merkezler olmuştur (Thoman, 1956; Erçakar, 2006).

Roma medeniyetinde bu dönemde ticareti ile serbest bölge uygulamalarına verilecek diğer bir örnek Rodos'tur. Rodos, ilk çağda yapmış olduğu transit ticaret ile refah seviyesi yüksek, zengin bir şehirdir. Dönemin diğer önemli şehirlerinden biri olan İskenderiye'nin yaptığı ticaret üzerinden gümrük vergilerini arttırması üzerine Rodos, kendisine rakip olarak gördüğü İskenderiye'nin ticari gücünü kırarak bir adım öne geçebilmek amacıyla kendisini serbest liman ilan etmiştir (Toroslu, 2000).

Bu dönemde yapılan savaşların temel sebebi denizcilik faaliyetlerinin yanı sıra ticaretin de katkısı ile büyük ticaret merkezleri bünyesinde kurulan zengin ticaret şehirleri olmuştur. Ticari faaliyetler sebebiyle yapılan savaşlardan büyük oranda zarar gören şehir devletleri, savaşın ticarete olan olumsuz neticelerini bertaraf etmek amacıyla tarafsız bir politika izleyerek siyasi olaylara karşı mesafeli bir tavır izlemişlerdir. Bu nedenle özellikle denizci şehirler siyasetten uzak kalmak amacıyla büyük devletlerden ayrılarak uluslararası alanda kendilerini bağımsız bir devlet olarak tanıtmaya yoluna gitmişlerdir. Yunan, Suriye ve Finike'de şehir devletleri ticari kaygı ile bağımsızlıklarını ilan etmişler, savaş halinde tarafsız kalarak ticari faaliyetlerini serbestçe yürütmüşlerdir (Pirene, 2001). Buna karşın Roma bu dönemde başka devletler üzerinde ekonomik ve siyasi egemenlik kurmaya çalışmış, Akdeniz devletlerini kendi hegemonyasına boyun eğdirmek zorunda bırakmıştır (Pirene, 2001).

Roma İmparatorluğu ticari alanda barış ortamını korumak ve devam ettirmek amacıyla etkisi altına aldığı Yunan şehir devletlerinin zaman zaman yerel yönetiminde

ortaya çıkan sorunlarına müdahale etmemiş, bu sorunlara merkezden aldığı önlemler ile bu devletlerin yarı özerk biçimde ülkelerini yönetmelerine izin vermiştir. Ancak Roma İmparatorluğu'nun bu tutumu siyasi alanda belirsizliğe neden olmuştur.

M.Ö. II ve III. yüzyıllarda Roma ile Makedonya arasında yapılan ve Makedonya Krallığı'nın yenilerek kendisine bağlanması ile sonuçlanan savaşlarda Roma, Makedonya'nın Küçük Asya (Anadolu)'daki topraklarını ele geçirmiştir (Pirene, 2001).

Yine bu dönemde Roma'nın Yunanistan ve Anadolu'daki şehir devletlerini egemenliği altına almaya çalışmasına rağmen Rodos'un Roma'nın ekonomik hakimiyetini reddederek bağımsızlığını koruması konumunun sağladığı avantajlar sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak Rodos'un, 3. Makedonya Savaşı'nda (M.Ö. 171-168) tarafsız politika izleyerek Roma'nın yanında yer almaması, Roma'nın Rodos'a bakış açısını değiştirmesine sebep olmuş, Roma Rodos'un Anadolu'daki toprakları olan Karya ve Likya'yı ele geçirmiş, ayrıca Rodos'un ticari alanda gücünü kırmak amacıyla Delos'u serbest liman ilan ederek Rodos'un karşısına çıkarmıştır. Ticaretin Rodos limanından Delos limanına doğru yön değiştirmesi Rodos'un eski önemini kaybederek cazibesini yitirmesine neden olmuştur (Pirene, 2001; Altan, 2014). Serbest liman olarak ilan edilen Delos adası ise ilk zamanlar ticari açıdan başarılı faaliyetler de bulunmasına rağmen serbest bölge olarak gelişim gösterememiştir (Thoman, 1956).

İlk Çağ'da Roma Medeniyeti'nin yoğun ve sürekli ticari faaliyetleri bulunmaktadır. Özellikle limanlarının transit amaçlı kullanılması deniz yoluyla yapılan ticari faaliyetleri arttırarak Roma Medeniyeti'ni ekonomik açıdan oldukça güçlü kılmıştır. Transit liman uygulamaları doğuda Antakya, İskenderiye limanları ile Nil Nehri, Kızıl Deniz ve Umman Körfezi boyunca yoğun şekilde yapılmakta iken Batı'da Marsilya, liman kullanıcılarına tanıdığı ticari ayrıcalıklar sayesinde ticari alanda gelişim göstermiştir. Ayrıca Puteoli limanı ve bazı limanlar ile Akdeniz'de bulunan limanlar arasında limanın transit kullanımından ötürü transit ticaret faaliyetleri bu noktalarda da yoğun şekilde uygulanmıştır (Thoman, 1956).

İlk Çağ'da tam anlamıyla günümüz serbest uygulamaları bulunmamakla birlikte dönemin koşulları içinde serbest bölge faaliyetlerinin yapıldığı ve serbest bölgelerin de transit ticaret ve depolama amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Orta Çağ'a hâkim olan feodal rejim, serbest şehir uygulamalarının gerilemesine neden olmuştur. Çeşitli sebeplere bağlı olarak feodalitenin XI. yüzyıldan sonra çöküşü, şehir ekonomisinin tekrar ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır (Erdoğan, 1985).

Orta Çağ'da kurulan ticari ilişkilerin temelini İtalyan şehirlerinin Akdeniz'de bulundurduğu koloniler oluşturmuştur. Bu kolonilerin İtalyan şehirlerini ticaretin gözbebeği haline getirmesinin yanı sıra fiziki konum ve ekonomik avantajların etkisiyle bazı yeni şehirlerin doğmasını da sağlamıştır (Zeytinoğlu, 1976). Bu sayede serbest şehirler, uluslararası ticari ilişkilerde, ticari hayatın merkezi konumuna gelmiştir (Thoman, 1956).

Aynı zamanda Orta Çağ'da 1547 yılında İtalya'da kurulan ilk serbest liman, ticari işlerin yürütüldüğü, depolama faaliyetlerinin yapıldığı, aynı zamanda ithal edilen malların gümrük vergisinden muaf tutulduğu ilk serbest bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Akça & Ertekin, 1998).

2.1.2. Yeni Çağ

XV. yüzyılda, Rönesans ve Reform gibi düşünsel değişimlerin yanı sıra teknik buluş ve icatlar gibi maddi yeniliklerin etkisiyle feodal düzen tamamen çökmüş, derebeylikler ve şehir devletleri ortadan kalkmıştır. Bu süreçte merkezi otoritenin güçlenmesi, ulus devletlerin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Ayrıca, bu değişikliklerin bir sonucu olarak XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar merkantilizm sistemi ekonomik hayata hâkim olmuştur (Zeytinoğlu, 1976).

Merkantilizm, ekonomide devletçi ve korumacı politikalara ağırlık veren iktisadi sistemdir (Dirimtekin, 1977). Bu dönemde uygulanan merkantilist politikalar gölgesinde ithalata getirilen kısıtlamalar nedeniyle dış ticaret ilişkilerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için serbest şehir uygulamalarının yanında serbest bölge uygulamaları da ön plana çıkmıştır (Encyclopedia Britannica, 1960).

Merkantilizm görüşünün hâkim olmaya başladığı 16. yüzyılda, deniz yoluyla yapılan ticaretin önemli güzergâhlarından biri olan Akdeniz’de bazı liman uygulamalarında ayrıcalık yapıldığı bilinmektedir. Aynı yüzyılda serbest şehir uygulamasının bir örneğinin Toskana’da bulunan Livarno kasabasında yapıldığı görülmüştür.

16, 17 ve 18. yüzyıllarda Akdeniz’de günümüz serbest bölgelerinin karşılığı olarak serbest şehir uygulamalarının oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Avusturya Macaristan İmparatorluğunda, Trieste ve Fiume, Fransa’da Marsilya, İtalya’da Ancona, Civita-Vecchia, Messina, Ville-France ve Cenova dönemin serbest şehirlerindendir. Özellikle serbest bölgelerin temelini atıldığı yer olarak bilinen Cenova’da, belirli bir bölgenin serbest hale getirilerek bu bölgede yabancı menşeli sıvı olmayan malların depolama faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir (Thoman, 1956). Fransa’da 1762’de Dunkirk, 1784’te Beyonne ve Lorient, İngiltere’de 1705’de Cebelitarık ve Danimarka Altona’da serbest şehirlerin oluşturulması ile dünyanın farklı bölgelerinde serbest şehir uygulamasının yaygınlaştığı görülmektedir. Daha sonra Hong Kong, Singapur, Colombo, Aden ve Malta’da serbest şehirler kurulmuştur. Venedik, 1830’da Avusturya tarafından serbest şehir haline getirilmiştir. Ancak, bölgenin 36 yıl sonra İtalya topraklarına katılması ile serbest şehir uygulaması sona ermiştir (Thoman, 1956).

2.1.3. Yakın Çağ

Günümüzdeki anlamıyla serbest bölge kurulması fikri Yakın Çağ’da 1850’den sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhranı gibi dünya genelinde yaşanan ve ekonomiye yön veren küresel olaylar neticesinde, kendi ekonomisini durgunluktan kurtarmak isteyen ülkelerde serbest bölge kurulması fikri ön plana çıkarken diğer taraftan serbest şehir uygulamaları büyük oranda azalma göstermiştir (Erdoğan & Ener, 2005).

Gelişmekte olan ülkeler 1930’lu yıllar itibariyle dış ticaret politikalarını ithal ikameci politika anlayışına dayandırmışlar ancak uygulanan ithal ikameci politika

ekonomide olumlu geri dönüşler sağlamayınca 1950 sonrası ihracata dayalı kalkınma politikası uygulamada işlerlik kazanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin ülke ekonomisini kalkındırma yolunda önüne çıkan iki temel problemi bulunmaktadır. Bu problemlerden ilki ülkenin yapmak istediği yatırımların önünü kesen yetersiz tasarruflar, ikincisi ise yatırımları finanse edecek dövizin bulunmamasıdır. Aynı zamanda yetersiz tasarruf ve dövizlere teknolojik eksiklik de eklenebilir. Ülkenin iç kaynakları bu sebeplerden ötürü atıl kalıyorsa, yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke için önemli bir rol üstlenmektedir. Çünkü yabancı sermaye yatırımları hem yetersiz kalan iç tasarrufları karşılayan hem de döviz şeklinde geldikleri için ülkenin dış açığını gideren bir fonksiyona sahip olduğundan ülke ekonomisi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Alpar, 1980; Seyidoğlu, 2001).

İhracata dayalı kalkınma modelini uygulayan ülkeler için uluslararası piyasada tecrübe ve söz sahibi, diğer ülkeler nezdinde satış ve pazarlama stratejisi gibi ticari yeteneklere sahip yabancı sermayenin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Yabancı sermayenin sahip olduğu avantajlardan faydalanabilmek, ev sahibi ülke açısından ülkenin dış ticaretine olumlu katkıda bulunabilir (Seyidoğlu, 2001). Bu nedenle yabancı sermayenin sağladığı tüm bu avantajlardan faydalanmak isteyen ev sahibi ülke yabancı sermayeyi kendi ülkesine çekmek adına yabancı yatırımcılara uygun koşullar hazırlamak durumundadır. Vergisel alanda tanınan muafiyetler, teşvik ve avantajlar, kâr transferi, kolay ve ucuz işgücü temini ile işçi haklarına dair yapılan kısıtlamalar gibi düzenlemeler yabancı yatırımcıyı cezbeden koşullardır. Ancak bu koşulların ev sahibi ülkenin bütün coğrafi sınırları içerisinde uygulanması söz konusu olmadığından ‘serbest üretim bölgelerinin’ kurulması bu dönemde gündeme gelmiştir.

Serbest üretim bölgelerinin bu dönemde gündeme gelmesini sağlayan bir diğer etken de XIX. yüzyılın ikinci yarısında Endüstri Devrimi sonucunda hızla sanayileşen ülkelerde biriken sermayenin, büyük şirketlerin kendilerine en fazla kârı sağlayacak yatırım alanları aramaya yönelmesi ile ortaya çıkmıştır (Alpar, 1980). Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada oluşan uluslararası sermaye hareketleri çok uluslu şirketlerin bir sonucudur.

Günümüz teknolojisinde ulaşım ve iletişim ağında yaşanan gelişmelerin nakliyeciliği kolaylaştırmasının yanında bir ürünün üretim süreçlerinin değiştirilebilmesi, sürece müdahalede bulunabilmesi ve üretim süreçlerinin kısımlara ayrılabilmesini sağlamıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak çok uluslu şirketler üretimlerinin bir kısmını veya tamamını uygun koşullar sağlayan gelişmekte olan ülkelere kaydirmaları mümkün hale gelmiştir (Berksoy, 1982).

Diğer taraftan üretim sürecinin farklı ülkelere taşınmasının bir diğer sebebi de çok uluslu şirketlerin sendikal dayatmaları sonucunda gelişmiş ülkelerde uluslararası ticari ortamın rekabetçi yapısından kaçınmak istemeleri olmuştur. Bu durum ortaya yeni bir uygulama modeli olan serbest üretim bölgelerinin çıkmasını sağlamıştır (Berksoy, 1982).

İrlanda'da Shannon havaalanında 1959 yılında kurulan bölge, ilk serbest üretim bölgesidir (Tekeli & İlkim, 1987). 1960'lı yılların sonlarına doğru Doğu Asya'da birçok ülke serbest üretim bölgesi kurulmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Tayvan'da kurulan Kaohsiung serbest üretim bölgesidir (Takeo, 1978). Kaohsiung serbest üretim bölgesinden istenilen sonuç elde edilince Tayvan hükümeti Nantz ve Taichung isimli iki serbest üretim bölgesi daha kurmuştur (Hone, 1972). 1970 yılında Güney Kore'de Masan, 1972'de Filipinler'de Bata-an ve Malezya'da Bayan Lepas serbest üretim bölgeleri kurulmuştur. 1970'lerden sonra serbest bölgeler gelişim göstererek yaygınlaşmıştır (Giray, 2004).

2.2. Dünyada Serbest Bölgeler

Dünya'da serbest bölge uygulamasının oldukça yaygın olduğu görülmekte olup, bu bölgelerin kuruluş gayesi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte bütün serbest bölgelerin ortak özelliği ev sahibi ülkenin gümrük hattının dışında tutulmalarıdır. Aynı zamanda yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, ülkenin ticaret hacmini arttırmak, serbest bölgenin istihdam olanaklarından yararlanmak bölgelerin kuruluşunda birincil amaç olmuştur. Bu nedenle dünyada çeşitli ülkelerde farklı nevide serbest bölge uygulaması bulunmaktadır. Bu serbest bölgelerden bazıları ticaret amacıyla kurulurken bazıları üretim yapmak için kurulmuştur. Örneğin İngiltere'de Belfast, Birmingham, Liverpool, Southampton, Prestwick, Cardiff, İtalya'da Venice,

Trieste, Naples, Genoa, Messina, Brindisi, Leghorn, Palermo, Rome, Fransa’da Gex, Haute Savoie, Dunkeque, Nantes, İspanya’da Barcelona, Cadiz, Vigo, Danimarka’da ise Kopenhag şehrinde serbest ticaret bölgesi, İrlanda’daki Shannon şehrinde ise üretim amacıyla açılan serbest üretim bölgesi mevcuttur. Diğer taraftan Batı Almanya’da Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Emolen, Kiel, Hamburg, Portekiz’de Douro, Leixoes şehirlerinde ise serbest liman uygulaması bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze birçok serbest bölge uygulaması bulunmakla birlikte son yıllarda yüksek teknoloji ile ihtisaslaşma üzerine yoğunlaşan serbest bölge uygulamaları ile bölgeler standart serbest bölge uygulamasından farklı şekilde kurulmaktadır. Bu tarz kurulan serbest bölgelerde ileri teknoloji teknikleri kullanılarak katma değeri yüksek ürünlerin üretimi yapılmakta olup teknoparklar bu anlamda kurulan serbest bölgelere verilecek en iyi örnektir. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri, Hong Kong, Singapur, Kore, Tayvan ve İrlanda bu şekilde kurulan serbest bölgelerin uygulandığı önemli ülkelerdir (Muzhdabayeva, 2006).

2.2.1. Almanya

Almanya’daki serbest bölgelerin, kuruluş ve genişletme izni Maliye Bakanlığı’nın sorumluluğunda iken, işletilmesi Serbest Liman İdaresi tarafından yapılmaktadır. Bölgenin döviz ile ilgili işlemlerinin yürütülmesi ise Ekonomi Bakanlığı’nın görev alanına girmektedir (Güner, 1995).

Almanya’da Hamburg, Bremen, Bremerhaven, Cuxhaven, Deggendorf, Duisburg, Emden ve Kiel olmak üzere toplam sekiz adet serbest bölge bulunmaktadır. Bu serbest bölgelerden Almanya için en büyük önem taşıyan serbest bölge Hamburg’daki Hamburg Serbest Limanı’dır. Limanda 1000 adet faaliyet gösteren firma bulunmasından dolayı aynı zamanda liman gelişmiş istihdam olanaklarına sahiptir. Hamburg Serbest Limanı’nda firmaların faaliyet gösterdiği başlıca sektörler tersaneler, gemi ve tersane yan sanayileri, gemi teçhizatı ticarethaneleri, ambarlama, yükleme ve boşaltma firmaları, mal ve gümrük komisyoncuları, zarar bilirkişileri ve bazı sanayi sektörleridir. Limanda faaliyet gösterilen sektörlerle koruma getirilerek Hamburg şehrinde bu sektörlerle karşı oluşabilecek rekabet ortamı engellenmektedir

(Akyürek, 1983; Erkan & Tatlıdil, 1990; Konya Ticaret Odası, 2016). Diğer taraftan Bremerhaven Serbest Limanı ile Cuxhaven Serbest Limanı özel bir depolama alanı olarak faaliyet göstermektedir. Bremerhaven Serbest Limanı'nda kargo veya elleçleme, soğuk depolama, araç hazırlama, madeni yağ depolama ve ticaret, elleçleme şirketleri ve daha pek çok farklı iş sektöründe faaliyet gösterirlerken Cuxhaven Serbest Limanı öncelikli olarak dondurulmuş balık ürünlerinin depolanması ve taşınması alanında faaliyet gösteren bir şirket tarafından kullanılmaktadır (Cipollini, 2020).

Depolama, ambalajlama işlemleri, gemi yapımı ile gemi bakım onarımı, sigortacılık, bankacılık Almanya'daki serbest bölgelerin faaliyet konularını oluşturmaktadır. Bölgede arsa satın alma işlemleri yasaklanırken, arsa kiralama işlemleri izne tabi tutulmuştur. Aynı zamanda para ve kıymetli evraklar, yanıcı ve patlayıcı maddeler, canlı hayvanlar ve sanat eseri gibi malların bölgeye girişleri ayrıca düzenlenmiştir.

Serbest bölgeye ithal edilen yabancı menşeli mallar gümrük işlemleri ile gümrük mevzuatındaki uygulamalardan muaf tutulmuştur. Mallar serbest bölgede kaldıkları süre içinde sonradan aktarma, yeniden ihraç gibi işlemlere tabi tutulana kadar gümrük vergisi ödenmemektedir. Ancak firmalar ithal edilen malları, yurt içi piyasaya sürdüklerinde gümrük resmi ödemek durumundadırlar (Altay, 2016).

2.2.2. Fransa

Fransa'da Bordeaux limanında Verdon Serbest Bölgesi ile Guayan' da Guyan Serbest Ticaret Bölgesi bulunmaktadır. Bordeaux limanı üzerinde Verdon, Pauillac, Blaye, Ambes, Bassens olmak üzere beş adet terminal faaliyet göstermekte olup ayrıca bu terminallerden Verdon terminali, serbest bölge olarak kullanılmaktadır. Bu terminallerin faaliyet konuları aşağıda gösterilmiştir (www.ticaret.gov.tr, 2024) ;

- Verdon limanı konteyner ve kereste kargolarında,
- Pauillac limanı, petrol ve kereste kargoları,
- Blaye limanı, tahıllar ve kimyasal ürünlerde,

-Ambes limanı, petrol ve kimyasal ürünlerin giriş -çıkışı,

-Bassens limanında tahıllar, karışık dökme ürünler, konteynerler ve kereste ürünleri üzerinden hizmet verilmektedir. Bordo Limanı sadece ticari gemilere değil, aynı zamanda yolcu gemilerine de hizmet vermektedir.

Guyana Serbest Ticaret Bölgesinde de Cayenne 'de dört gümrükleme ofisi (Dégrad des Cannes, Rochambeau, Saint-Laurent-du-Maroni ve Saint-Georges-de-Oyapock) bulunmaktadır. Cayenne de ayrıca bir posta gümrükleme ve denetim merkezi de hizmet vermektedir (www.ticaret.gov.tr, 2024).

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle Gümrük Birliği uygulaması kapsamında kurulan ticari ilişkilerde Fransa, gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır (Bulut, 2005). Diğer taraftan Fransa serbest bölgelerinde faaliyet gösteren firmalara bölgeye giren mallar üzerinden vergi muafiyeti sağladığı gibi bölgede 5 yıla kadar depolama faaliyetine de izin vermektedir. Ancak bölgede faaliyet gösteren firmalar, şube gelirleri ile dağıtılan karlar üzerinden %25 oranında vergi ödemek durumundadır (Güner, 1995).

2.2.3. İngiltere

Birleşik Krallık Hükümeti, Brexit'in ardından uluslararası ticarete etkinliğini arttırmak amacıyla serbest bölge uygulamalarına ağırlık vermiş, bölgede faaliyet gösteren firmalara birçok teşvik ve avantaj sunmuştur. İngiltere serbest bölgelerinde iş yapan tüm firmalar burada yapacakları yatırım harcamalarına %15 oranında teşvik imkânı elde etmektedirler. Ayrıca firmalar seçimlik hakkını kullanarak bölgede yaptıkları her iş için İngiltere'den 5.000 ABD doları tutarında bir finansal destek sağlamaktadırlar. Tüm bu olumlu şartlara rağmen İngiltere'nin işgücü piyasasında işçi ücretlerinin yüksek olması ile işçi sendikalarının güçlü olması nedeniyle yatırım harcamalarına olan talep düşük seviyelerde seyretmektedir. Dolayısıyla İngiltere serbest bölgelerde iş yapan ihracat firmalarından ziyade ithalat firmalarına yönelik teşvik ve avantaj sunmaktadır (Erkan & Tatlıdil, 1990; Konya Ticaret Odası, 2016).

İthalatçı firma bölgeye getirdiği malların bölgede kaldığı süre içinde gümrük vergisi ile KDV'den muaf olduğu gibi aynı zamanda gümrük vergilerinin malın

yüklenme işlemi tamamladıktan 45 gün sonrasına kadar ödeme süresi bulunduğundan ithalatçı firma daha az nakit paraya ihtiyaç duymaktadır (Güner, 1995; Global Compliance News, 2021).

Serbest bölgede malların KDV'den muaf tutulmasının yanında, söz konusu mallar bölge içinde el değiştirmesi durumunda %15 ve bu malların üretim sürecinde kullanılması halinde ise %6 oranında KDV tahakkuk ettirilmektedir (Erkan & Tatlıdil, 1990; Konya Ticaret Odası, 2016).

İngiltere'nin serbest bölgede faaliyet gösteren firmalara gümrüksüz hammadde ithalatına imkân sağlamasının yanı sıra damga vergisi ile arazi vergisinden de muaf tutması serbest bölge firmalarına sağladığı diğer avantajlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bölgedeki firmalar bölgeye yapacağı bina vb. tesis ile demirbaş ediniminde de vergi indiriminden faydalanabilmektedir (Tetra Consultants, 2024).

West Midlands (Birmingham), Liverpool, Southampton, Tibury, Prestwick, Man Adası, Sheernes Limanı ve Humberside serbest bölgeleri ülkenin önemli serbest bölgeleri arasında sayılmaktadır. Serbest bölgelerin faaliyet konuları arasında depolama, elleçleme, montaj ve üretim gibi işlemler yapılırken bölgeye girişi yapılan malların detaylı stok kayıtlarının tutulması zorunludur (HM Treasury, 2021).

2.2.4. İrlanda

İrlanda'da bulunan Shannon Havalimanı, tamamen bir serbest ticaret bölgesi olarak faaliyet göstermektedir. İrlanda menşeli mallar bu bölgeye ithal edilebilir ve giriş yaptıkları andan itibaren üretim, satış ve tüketim vergileri iadeleri gibi işlemlere tabi tutulabilir. Yabancı menşeli mallar da bölgeye, gerekli makine ve aksam parçaları ile birlikte, İrlanda gümrük resmi veya vergi ödenmeden getirilebilir. Ayrıca, firmalar ithal belgesi kontrolleri için gümrüğe başvuru yapmak zorunda değildir. Yabancı menşeli mallar, bölgedeki süreleri boyunca gümrük vergilerinden muaf tutulmakta olup, başka bir ülkeye aktarım yapılana kadar bu muafiyet devam etmektedir ve bu konuda herhangi bir süre sınırlaması yoktur.

Bölgedeki firmalara sağlanan başlıca teşvikler arasında, mülkleri için ödedikleri yerel vergilerden kısmi muafiyet ve yurt dışındaki sermaye ile kârların kendi ülkelerine transfer edilmesinde herhangi bir kısıtlama olmaması da yer almaktadır. Bununla birlikte, bu firmalar İrlanda vergi yasası çerçevesinde gelir ve kurumlar vergisine tabidirler (Güner, 1995).

2.2.5. Danimarka

Kopenhag Serbest Limanı, Danimarka'da faaliyette bulunan tek serbest bölgedir. Danimarka ekonomisi için önemli bir konuma sahip olmasının yanı sıra, İskandinavya'nın en büyük serbest ticaret bölgesidir. Bu limandan, Kuzey ve Orta Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri'ne sürekli ve düzenli bir kargo taşımacılığı gerçekleştirilmektedir.

Kopenhag serbest ticaret bölgesinde yabancı menşeli mallar, bölgeye girerken yurt içinde uygulanan gümrük vergisi ile ithal vergilerden muaftır. Bölgeye deklare edilmeyen gümrüklü malların tüketimi yasaktır. Aynı zamanda tehlike arz eden ve maddi değeri yüksek olan malların bölgede işletilmesi, depolanması gibi işlemler özel sınırlamaların yanında aynı zamanda kontrollere tabidir. İçişleri Bakanlığı'nın izni olmadan perakende satış ve endüstriyel üretim yapılamaz, bu işlemlerin yapılabilmesi için ilgili bakanlıktan izin almak gerekmektedir. Bölgede faaliyet gösteren firmalar gelir vergisinden tamamen muaf tutulmamaktadır. Firmaların gelirleri belirli bir miktarın üzerinde çıktığı zaman %37 oranında gelir vergisi ödemek durumundadırlar. Aynı zamanda ithal edilen bütün mallara katma değer vergisi %22 oranında uygulanarak bu yönüyle Kopenhag serbest bölgesi, diğer serbest bölgelerden ayrılmaktadır (Güner, 1995).

Kopenhag Serbest Limanı, 2001 yılında serbest liman işlemleri de dahil olmak üzere tüm ticari faaliyetlerini CMP adlı firma altında toplayarak yeniden yapılandırmıştır. Bu liman, yabancı menşeli firmaların ambar ve depo alanları kurmaları için uygun bir ortam sunmaktadır (Danimarka Ülke Bülteni, 2005).

2.2.6. İtalya

İtalya’da ülkenin kuzeydoğu sınırında bulunan Trieste ve Venedik körfezindeki Venedik Limanlarında yer alan iki adet serbest bölge bulunmaktadır. Trieste serbest bölgesi birbirine tren yolu ile bağlı olan dört farklı alandan oluşmaktadır.

-Punti Franchi Vecchio e Nuovo: Ana ticari liman bölgesindedir ve büyük çoğunluğu depolama faaliyeti için kullanılmaktadır.

-Servola Serbest Kereste Bölgesi: Bölgede kereste depolama, imalat ve nakliyeciliği yapılmaktadır.

-San Saba Serbest Petrol Bölgesi: bölge öncelikle madeni yağlar ve türevlerinin depolamasında kullanılır ve kıyıda bulunan depoları, bayilikleri ile işleten petrol şirketleri tarafından yerleşilmiştir.

-Zaule Endüstri Serbest Bölgesi: Bölgenin ana faaliyet konusu imalat ve üretimdir. Ayrıca bölgede çalışan işçilerin sendikal haklarını kullanabilirler (Güner, 1995).

Trieste limanını kullanan firmalara sağlanan teşvik ve avantajlar aşağıda özetlenmiştir:

-Limana getirilen üçüncü ülke menşeli malların vergi muafiyetinden yararlanmasının yanında bu mallara limanda ambalajlama, sınıflara ayırma, örnekleme gibi çeşitli işlemler uygulanabilir.

-Serbest limana ülke güvenliği ile halk sağlığına karşı tehdit oluşturmayan bütün mal çeşitleri vergiye tabi olmaksızın serbestçe getirilebilmektedir.

-Söz konusu liman AB Gümrük Bölgesi dışında sayılması nedeniyle bölgeye getirilen mallar için yerel veya Topluluk gümrük yetkililerine beyan verilmesinde gerek yoktur.

Ülkedeki diğer serbest bölge olan Venedik Serbest Ticaret Bölgesi, Venedik Koyu’ndaki ana liman içinde yer almaktadır. Bölgede özel kanunlara tabi olduğundan perakende satış yapmak yasaktır. Buna ilaveten sentetik ve patentli ilaçlar ile devlet

tekeline bulunan ürünler özel kontrol altında tutulmaktadır. Endüstriyel fabrikalar Maliye Bakanlığı'nın iznine bağlı olarak kurulabilir. Limanın ana faaliyet konuları içinde yükleme, boşaltma, aktarma, karıştırma, depolama, kargo elleçleme, işlem yapma, nakletme ve toptan satış gibi faaliyetler yer almaktadır (Güner, 1995).

İtalya'da serbest bölgelerde geçerli olan Serbest Ticaret Bölgesi yasasına göre bölgede faaliyet gösteren firmaların uyruğu fark etmeksizin kendi uyruğuna tabi olan işçileri çalıştırabilmektedirler. Diğer taraftan İtalya'da antrepo uygulaması oldukça yaygın olup, İtalya'nın bütün limanlarında antrepo uygulaması mevcut bulunmaktadır. İtalya gümrük antrepolarında firmalara depo edilecek mallar hususunda malların cinsi, nevi, menşei vb. kriterler bakımından herhangi bir kısıtlama getirmemektedir. Malların depo edileceği azami süre beş yıl olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan bu süre zarfı içinde gümrük antrepolarında bozulan malların gümrük vergisi ödenmeksizin imha edilebilmesi İtalya'nın bölgedeki firmalara sunduğu diğer bir avantajdır (Weebly, 2024).

2.2.7. Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirlikleri'nin serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara tanıdığı en büyük kolaylık, yabancı yatırımcıya tamamı yabancı kaynaklardan oluşturularak kurdukları firmalar için 50 yıl vergi muafiyeti sunmasıdır (Ekonomi Bakanlığı, 2017). Bölgede faal olan firmalardan 15 yıla kadar kurumlar vergisinin alınmaması, kişisel gelir ve servet vergilerinden muaf tutulması, kâr transferine izin verilmesi, hammadde ithalinde gümrük vergilerinin alınmaması, döviz kısıtlamalarının olmaması gibi kolaylıklar bölgedeki firmalara tanınan diğer avantajlardandır. Aynı zamanda BAE serbest bölgelerinin etkinliğinin artmasını sağlayan diğer faktörler işgücü temininin kolay olması, serbest bölge idaresinin alanında uzman kişilerce yatırımcıya danışmanlık hizmeti sağlaması yabancı yatırımcıyı BAE serbest bölgelerine çeken cazip imkânlar olmuştur (Konya Ticaret Odası, 2016).

BAE genelinde Dubai'de 1985 yılında kurularak günümüzde en gelişmiş bölge sayılan Jebel Ali Serbest Bölgesi ile birlikte 45 adet serbest bölge bulunmaktadır. Jebel

Ali Serbest Bölgesi uluslararası havalimanları içinde büyüklük bakımından ilk sıralarda yer alan Al Maktoum Havalimanı ile dünyanın en büyük yedinci konteyner limanı olan Jebel Ali Limanı arasında bulunan ilk ve tek serbest bölgedir. Bölgede ağırlıklı olarak sanayi yatırımları yapılmakta olup, bunun yanında hafif sanayi ve montaj işlemlerinin de payı büyüktür. Yabancı menşeli firmalar Jebel Ali Serbest Bölgesi'ni reeksport faaliyetlerinde ana dağıtım bölgesi olarak kullanmaktadırlar.

Diğer taraftan Abu Dhabi, Sharjah, Ras al Khaimah, Fujairah, Ajman ve Umm al-Qaiwain Emirlikleri'nde de günümüzde aktif olarak işlem yapan serbest ticaret bölgeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda Dubai-2021 ve Abu Dhabi-2030 Kalkınma Planları'na göre BAE'deki serbest bölgelerin sayısının arttırılması hedeflenmektedir (Jebel Ali Serbest Bölgesi, 2018).

2.2.8. Mısır

Mısır'da, 230 sayılı Yatırım Kanunu çerçevesinde yurt içindeki yatırımlar ile serbest bölgelerde gerçekleştirilecek yatırımlar birbirinden ayrı olarak düzenlenmiştir. Serbest bölgeler 230 sayılı kanuna tabi olup, bölgeye yapılacak her türlü yatırıma açık konumdadır. Bölgede yapılan iş ve işlemlerden doğan her türlü kazanç, ülke içinde geçerli vergi kanunları ile zorunlu harç ödemelerinden muaf tutulmuştur. Bölgedeki yatırımcı firmalar bölgeye giriş-çıkış yaptırdıkları mal değerleri üzerinden yıllık olarak %1 oranında harç ödemekle mükellefler. Ancak söz konusu malların bölgeye giriş-çıkışı söz konusu değilse, firmalar yıllık kazançları üzerinden %1 oranında harç öderler (Alacaklıoğlu, 1998).

Mısır'da, İskenderiye, Port Said, Damietta, İsmailia, Media Production City, Nasr City, Port Tawfik and Abaddia (Suez), East of Port Said, Badr, Shiban El-koun ve Keft'te olmak üzere 11 adet Kamu Serbest Bölgesi bulunmaktadır.

Mısır serbest bölgelerinin yürüttükleri faaliyetlerde başarılı olmalarının temel sebebi, serbest bölgelerin yönetimi ve denetimi konusunda köklü bir sisteme sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yatırım ve Serbest Bölgeler Genel Otoritesi'nin bünyesinde denetim altında tutulan serbest bölgeler, zaman içinde gelişerek farklı sektörlerde uzmanlaşmışlardır. Örneğin Shiban El-koun serbest bölgesi tekstil ve

dokuma alanında, Media Production City ise radyo ve televizyon alanında faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda ülkenin serbest bölgeleri ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak, büyümeyi sağlamak, istihdam olanakları yaratmak ve yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek gibi amaçlar etrafında gelişim göstermektedir (OECD, 2020).

2.2.9. Çin

Dış ticarete uzun yıllar boyunca kapalı ekonomi modelini benimseyen Çin Halk Cumhuriyeti, küreselleşmenin bir sonucu olarak 1978 yılı itibariyle “Açık Kapı Politikası”nı uygulamaya başlamış ve bu politika neticesinde sırasıyla Shenzhen, Shantou, Zhuhai ve Xiamen’de dört özel ekonomik bölge kurmuştur. Bu bölgeler yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, yabancı firmaların sahip olduğu ileri teknoloji avantajlarından faydalanmak, ihracata dayalı sanayi kurmak ve ihracat gelirlerini arttırmak gibi amaçlarla kurulmuştur (Güner, 1995). Günümüzde Tianjin, Beihai, Dalian, Fuzhou, Guagzhou, Lianyungang, Nantong, Nigbo, Zhanjiang, Qingdao, Wenzhou, Yanta, Waigaoqiao serbest ticaret bölgeleri Çin’de kurulan serbest ticaret bölgeleridir.

Çin Hükümeti 2013 yılında Shanghai Deneysel Serbest Bölgesi’ni yabancı yatırımcıyı ülkeye çekmek, sermaye hareketlerini serbestleştirmek, milli para Yuan’ı uluslararası alanda etkinleştirmek gibi amaçlarla kurmuştur (www.tusiad.org, 2015).

Çin Halk Cumhuriyeti’nin serbest bölgelerde firmalara sağladığı teşvik ve avantajlar ise aşağıda özetlenmiştir (Güner, 1995; TÜSİAD Pekin Ofisi, 2017):

- Serbest bölgede faaliyet gösteren üretici firmalar, üretim sürecinde kullandıkları ithal hammadde ve yarı mamul mal grubundan doğan ithalat vergisinden muaf tutulmaktadır.

- Serbest bölgedeki firmalar bölgede yaptıkları faaliyet üzerinden elde ettikleri kazançlardan doğan karı transfer edebilmektedirler.

-Firmalar bölgede faaliyete başladığı yılı takip eden iki yıl boyunca gelir verginden muaf tutulmalarının yanında iki yıllık süre zarfının bitiminde de %15 oranında belirlenen gelir vergisinin yarısı vergi olarak tahakkuk etmektedir.

-Serbest bölgedeki firmaların bölgede istihdam ettikleri işgücüne ödedikleri ücret seviyesi, yurtiçi piyasasındaki işçi ücret seviyesinden daha düşük seviyede tutulmaktadır.

-Serbest bölgeye giriş çıkış işlemlerinde yatırımcılara kolaylık sağlamak amacıyla bürokratik engeller kaldırılmıştır.

-Serbest bölgedeki firmalar bölgede ürettikleri malları yurtiçi piyasaya sürme ve aynı zamanda yurt içinde bu malları satabilme izni verilmiştir.

-Serbest bölgeye sanayi tesisleri kurulması halinde, firma sahiplerine serbest bölgede düşük kira bedeli karşılığında arazi tahsis edilmektedir.

2.2.10. Rusya

Rusya 1991 yılında Yabancı Sermaye Kanunu çerçevesinde serbest ekonomik bölgeler kurmasına rağmen bu bölgeler tam anlamıyla etkinliğini sürdürememiştir. 1997 yılına gelindiğinde Serbest Ekonomik Bölge Kanun taslağı hazırlanmış ancak serbest bölgelerin hukuki statüleri kesinlik kazanamadığı için kanun tasarısı reddedilmiş ve faal konumda bulunan serbest bölgelerin çoğu kapatılmıştır (Avdokushin, 1999).

Nahodka Serbest Limanı ve Kaliningrad Serbest Bölgesi büyük bir kısmı yabancı sermaye ile kurulmuş ve günümüzde faaliyetlerini hala devam ettiren Rusya'nın serbest bölgeleridir.

- Nahodka Serbest Limanı, Çin, Japonya, Amerika, Kanada gibi önemli ülkelerle bağlantısı olan aynı zamanda stratejik bir konumda bulunan önemli bir limandır. Limanın çoğunluğu yabancı sermayeden oluşmakta olup bölgede banka, finans, sigorta şirketleri ve telekomünikasyon hizmetleri oldukça gelişmiştir (Serbest Bölgeler, 2001).

- Kaliningrad Serbest Bölgesi, bir serbest bölge modeli oluşturmak amacıyla, çevresinde işlenecek veya tüketilecek belirli mallar için özel gümrük vergileri ve bazı vergi istisnaları uygulamaktadır. Ancak, 1999 yılı itibariyle vergiden muaf olan mal miktarına sınırlamalar getirmiştir. (Zimenkov, 1999).

Rusya ileri teknolojiye sahip yabancı sermayeyi ülkeye getirmek adına yeni ekonomi politikaları oluşturmakta olup, 2005 yılında Özel Ekonomik Bölgeler Yasası ile Rusya'nın farklı bölgelerinde 4 adet teknopark ve 2 adet sanayi üretim bölgesi kurmuştur. Bu bölgedeki yatırımcılara özel gümrük rejimi uygulanması kapsamında yatırımcılar gümrük vergisi ile KDV muafiyetinden yararlanmaktadırlar. Aynı zamanda bölgedeki yatırımcılar gelir vergisini %20 yerine %0 ila %13,5 arasında bir orandan ödemektedirler. Bölgede faaliyet gösteren uluslararası firmalardan arazi vergisi 5 ila 10 yıllığına alınmazken, taşımacılık ile emlak vergisi 10-15 yıl arası tahsil edilmemektedir. Diğer taraftan bölgede istihdam edilecek olan nitelikli işgücüne erişim imkânı sağlamak için yabancı işçi istihdamında göçmenlik rejimi büyük ölçüde basitleştirilerek uygulanmaktadır (Andreev vd, 2012).

2.2.11. Amerika Birleşik Devletleri

1929 Ekonomik Bunalımına çözüm yolu olarak serbest bölgelere yönelmiş ve bu amaçla 1934 yılında Serbest Ticaret Kanunu'nu kabul ederek yürürlüğe koymuştur. Serbest Ticaret Kanunu'nun temel amacı rekabetçi bir ortam oluşturmak, yeni istihdam alanları açmak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, dış ticaret hadlerini iyileştirmek ve bu amaçlar bünyesinde ülke ekonomisini genişletmek olarak sayılabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde serbest ticaret bölgeleri, ABD Gümrük ve Sınırları Koruma Birimi (US Customs and Border Protection) tarafından yönetilmektedir. ABD' de serbest bölgelerin açılması için, Serbest Ticaret Bölgeleri Kurulu'nun onayı gerekmekte ve bu bölgeler, Serbest Ticaret Bölgeleri Kanunu çerçevesinde düzenlenmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

ABD serbest bölge kullanıcılarına uygulanan vergi teşvik ve politikaları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Bölgelede gerçekleştirilen tüm işlemler gümrük vergisinden muaftır. Ancak, gümrüklü sahada mal veya hizmet satışı yapıldığında ithalatlar için vergi yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır.

-Bölgedeki firmalara sağlanan önemli vergisel avantajlardan bir diğeri seçimlik vergi uygulaması olan düşük gümrük vergisi oranının firma tarafından seçilebilmesidir. Firmanın gümrük sahasına getirmek istediği mal için uygulanacak gümrük vergisi oranını, tamamlanmış ürün değerinin üzerinden veya bu malın üretiminde kullanılan girdilere uygulanacak oranlardan birini seçerek belirleme hakkı bulunmaktadır.

-Mallar, gümrük vergisine tabi olmadan süresiz olarak bölgede kalabilir.

-Gümrük muayenesi, örnekleme usulü ile gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, bölgelerde kullanıcıların mallarının yükleme, boşaltma ve taşıma hizmetleri, işletici ile kullanıcı arasındaki anlaşmaya bağlı olarak yapılmaktadır.

Bugün ABD' de üç ana serbest bölge türü bulunmaktadır: dış ticaret bölgeleri, yatırım bölgeleri ve teknoparklar. ABD hükümeti, 50 eyalette "Dış Ticaret Bölgeleri" olarak bilinen yaklaşık 298 adet serbest ticaret bölgesi işletmektedir (Tetra Consultans, 2024). Bu bölgelerde sunulan geniş kapsamlı hizmetler arasında depolama, getirilen malların ayıklanması ve paketlenmesi yer almaktadır. Fiziksel olarak bu bölgelerde faaliyet gösteremeyen firmalar için Subzones uygulaması devreye girmektedir. Bu firmalar, kendi işyerlerinde serbest bölge avantajlarından faydalanabilmektedir.

Miami, New York City (Antrepo, işleme tesisleri), San Francisco (Büyük depolar ve sınai tesisler), New Orleans (Antrepo, işleme tesisleri), Kansas City, California, Chicago, Florida, Boston, Honolulu, Seatle ve Puerto Rico (Sınai tesisler, fuar ve sergi yerleri), Meksika-ABD sınırı boyunca da fazla sayıda kiz Fabrikalar (Maquiladora) Amerika'nın önde gelen serbest bölgeleridir (İncekara, 1986).

ABD serbest bölge uygulamalarını başarıyla uygulamasının yanında bu uygulamaları daha da genişletmiş ve klasik serbest bölge anlayışının dışına çıkararak yüksek teknolojik yeni adımlar atmıştır. Böylece kaliteli ve katma değer yaratan ürünlerin yüksek teknoloji ile üretildiği teknoparklar meydana getirilmiştir.

ABD'de teknoparklar iki ana kategoriye ayrılmaktadır: birincisi, bireyler veya özel şirketlerin talepleri doğrultusunda ortaya çıkan teknoparklar; ikincisi ise devlet tarafından kurulanlardır. İkinci tür teknoparklar hala inşa edilmeye devam etse de, en gelişmiş ve tanınmış olanlar birinci kategoriye aittir. Bu teknoparklara örnek olarak; Araştırma Üçgeni Parkı (Research Triangle Park), 128 No'lu Karayolu (Route 128) ve Silikon Vadisi (Silicon Valley) verilebilir (Kopılov, 2003).

2.3. Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde serbest bölge kurulması ile ilgili somut adımlar 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmasına rağmen serbest bölgelerin kurulması fikri ve bu yöndeki çalışmalar Osmanlı Devleti dönemine kadar dayanmaktadır. Bu nedenle ülkemizde serbest bölgelerin tarihsel gelişimini Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere iki ana başlık halinde inceleyeceğiz.

2.3.1.Osmanlı Devleti Dönemi

Türkiye'de serbest bölge kurulması ile ilgili somut adımlar 1980'li yıllarda atılmasına rağmen bu fikrin oluşumu Cumhuriyet öncesi döneme, Osmanlı tarihine uzanmaktadır. Rusya ve Romanya'da kurulan serbest bölgelerin, İstanbul'un ticari pozisyonunu uluslararası alanda olumsuz etkilemesinden dolayı Osmanlı Devleti bir serbest bölge kurulması gerektiği fikri üzerine yoğunlaşmıştı (Pakdemirli, 1983). Bu nedenle günümüzde Romanya Devleti sınırları içinde olup hala serbest bölge olarak kullanılan Sulina şehrinde bir serbest bölge oluşturulması önerilmiş, ancak o dönemdeki şartlar nedeniyle bu öneri hayata geçirilememiştir (Tuncer, 1982; Özcan, 1986).

Osmanlı Devleti'nde serbest bölge ve liman kurulması fikri dış ticaretle uğraşan Beyoğlu tüccarları tarafından özellikle üstünde durulmuş bir konu olup bu fikrin yaygınlık göstermesini sağlamışlardır. Ancak Düyun-u Umumiye kurumunun dönemin gümrük gelirlerinin bir kısmını kendisinin alması nedeniyle, serbest bölge kurulduğu takdirde gelir kaybı yaşanacağı endişesi oluşmuş ve bu fikre pek sıcak bakılmamıştır. Aynı zamanda serbest bölge kurulumunun yabancı şirketler aracılığıyla yapılacak olması, bu durumun kapitülasyonları genişleteceği düşüncesi oluşmuş ve

Osmanlı yöneticileri tarafından serbest bölge kurulması fikri olumlu karşılanmamıştır (Güner, 1995).

Osmanlı Devleti Dönemi'nin bir diğer serbest bölge kurma girişimi Çekmece Gölü veya Yedikule sahillerinde düşünülmüştür. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin söz konusu alanlarda bir serbest bölge kurulması için oluşturduğu komisyon, bölge kurulumunun ortaya çıkaracağı maliyetten çekinerek, bu girişim iptal edilmiştir (Bağrıaçık, 1999).

2.3.2.Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar serbest bölge kurulması için birçok girişimde bulunulmuştur. Başarısız uygulamalar olmasına rağmen bu çabadan hiç vazgeçilmemiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde serbest bölge kurulması ile ilgili yaşanan gelişmeler aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.3.2.1. (1923-1929)

Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaretine bakıldığı zaman ihracat kalemlerinin temelini tarım ürünleri ile işlenmiş maden ürünleri oluştururken, ithalat kalemlerini sanayi malları oluşturmaktaydı. Aynı zamanda liman tesislerinin yetersiz oluşu nedeniyle dış ticaret gelirlerinin düşük olması, Türk tüccarları ticari koşullardaki olumsuz şartları değiştirmek için devletten önlem almasını talep etmeye yönelen bir sebep olmuştur (Toroslu, 2000).

Türk tüccarlarının uluslararası alanda dış ticaretteki etkinliğini arttırmak, konumlarını iyileştirmek amacıyla ülkedeki liman tesisleri ile deniz ticaret filosunun geliştirilmesi gerektiği düşünülüyordu. Bu iyileştirmelerin yapılabilmesi ise ülkede serbest bölgelerin varlığını zorunlu kılmaktaydı (Erdoğan, 1985).

1926 yılında, o dönemin hükümeti İstanbul'da serbest bölge oluşturma fikrini incelemek üzere İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'na özel bir komisyon kurma talimatı vermiştir. Komisyon, yıl sonunda Türk tüccarlarına serbest bölgenin sağlayacağı faydaları detaylandıran bir rapor hazırladı. 11 Aralık 1926 yılında komisyonun hükümete sunduğu ilk raporda kurulacak olan serbest bölgeye imalathaneler

açılmasını, böylece istihdam imkânlarının artış göstereceği aynı zamanda İstanbul'un önemli bir iş merkezi haline gelebileceği, bu koşullara binaen Tophane'de bir serbest bölge kurulabileceği önerilmiştir (Güner, 1995).

Bu dönemde hazırlanan diğer bir rapor, Mehmet Ali Nafset tarafından hazırlanan rapordur. 1927 yılına gelindiğinde dönemin hükümeti İstanbul Ticaret Odası Deniz Ticareti Şubesi Müdürü Mehmet Ali Nafset'i Avrupa'da bulunan serbest bölgeleri incelemek üzere görevlendirmiştir. Danzing Stettin, Amsterdam, Kopenhag, Hamburg ve Marsilya'daki serbest bölgeleri inceleyen Mehmet Ali Nafset, gözlemleri doğrultusunda İstanbul'da bir serbest bölge kurulmasının elzem olduğunu ve ülkedeki limanların geliştirilmesi gerekliliğini bildiren bir rapor hazırlayarak bu raporu 1 Ocak 1928 yılında hükümete sunmuştur (Toroslu, 2000).

Modern tesis ve depo alanları ile kurulması düşünülen serbest bölgelere yatırımcı firmaları çekebilmek için, gümrük mevzuat uygulamalarının serbest bölgede geçersiz kılınması gerektiği düşünülmüyordu. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin Asya ve Avrupa kıtalarının birbirine bağlayan stratejik bir bölgede bulunması nedeniyle coğrafi konumundan ötürü transit ticarete ev sahipliği yapabilecek potansiyelinin bulunması, Türkiye'de kurulacak serbest bölgenin büyük bir depo vazifesini görmesi gibi sebepler kurulacak olan serbest bölge için en mantıklı yerin İstanbul olduğu düşüncesini doğuruyordu (Fröbel, Heinrichs & Kreye, 1982).

Bu düşünceler ile TBMM, 1927 yılında Türkiye'de çıkarılan ilk serbest bölge kanunu olan 1132 sayılı "Serbest Mıntika Hakkında Kanunu" nu onayladı. Kanuna göre kurulacak olan serbest bölgede yapılabilecek ticari ve sınai faaliyetler aşağıda belirtilmiştir (Tekeli & İlkin, 1987);

- a) Yerli ve yabancı piyasanın ihtiyacını karşılayabilecek her türlü depolama işlemi,
- b) Yerli veya yabancı menşeli hammaddelerin bölgede işlenerek kullanılabilir mal haline dönüştürülmesi,
- c) Demonte halde bulunan araç veya makine gibi ürünlerin montajının yapılması,

d) Depoya alınan malların ambalajlanması, şekil ya da özelliklerinin değiştirilmesi,

e) Gemi başta olmak üzere kullanılabilir deniz taşıtlarının bakım onarım işlemleri.

İstanbul ve çevresinde kurulması için hükümete yetki veren bu kanun ile Türkiye, Ford Motor şirketi ile tophane rıhtımında otomobil montaj fabrikası kurma yetkisi veren bir sözleşme imzalamıştır. Ford Motor şirketi sözleşme gereğini yerine getirerek hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1930 yılında fabrikayı aktif hale getirmiştir. Serbest Mıntıklar Kanunu, 1929 yılında patlak veren Dünya Ekonomik Buhranı nedeniyle uygulamada geçerliliğini yitirmiştir. Buhranın Türkiye'ye yansıyan yüzünde Ford Motor şirketinin buhrandan etkilenmesi ile montaj faaliyetleri sekteye uğramış, şirket birçok işçiyi çıkarmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin ilk serbest bölge deneyimi dış kaynaklı sebepler nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Bağrıaçık, 1999).

Diğer taraftan uygulamanın başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni bürokratik engeller olmuştur. İdarenin sert tutumu ve yüksek tasarruf önlemleri Ford Motor şirketinin serbest bölgeyi terk etmek durumunda kalmasına neden olmuştur (İncekara, 1986).

Serbest bölge uygulamasının belirli faaliyetlere yönelik olarak yapılması, bölgedeki hak ve ayrıcalıkların tek bir şirkete tanınması serbest bölge tanımını tam olarak karşılamamakla birlikte serbest bölgenin gümrük sınırları dışında sayılması Ford Motor Şirketi ile yapılan bu uygulamanın serbest bölge olarak sayılmasını sağlamıştır (Erdoğan, 1985).

2.3.2.2. 1930-1980 yılları arası

Bu dönemin serbest bölge oluşturma çabalarının başında 1930 yılında İktisat Bakanlığı ve Ali İktisat Meclisi tarafından hazırlanan “Şakir Kesebir Planı” bulunmaktadır. Planda serbest bölgelerin kuruluş nedenleri ile ülke ekonomisine sağlayacağı katkılar açıklanmış, temel amacın transit ticareti geliştirmek olduğu vurgulanmıştır. Mersin, İzmir ve Trabzon gibi liman şehirlerinde kurulacak olan serbest bölgelerin daha faydalı olacağı belirtilmiş, fakat dönemin sermaye ve

teknolojik altyapısının yetersiz olması nedeniyle ilk aşamada sadece İstanbul’da bir serbest bölge kurulabileceği ifade edilmiştir. (Fröbel, Heinrichs & Kreye, 1982).

Bu dönemde yapılan ikinci girişim, 1946 yılında çıkarılan 4893 sayılı "Şark Halı ve Kilimleriyle Benzeri ve Hayvan Postları İçin Kurulacak Serbest Yer" kanunu ile Türkiye üzerinden yapılacak şark halı, kilim ve kürk eşya ticaretini kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Eminönü civarında bir antrepo kurulmuş, ancak beklenen sonuçlara ulaşamadığı için girişim başarısız olmuştur (Tuncer, 1998).

Söz konusu dönemde Türkiye’de yapılan en önemli girişim ise 1953 tarihli ve 6209 sayılı, “Serbest Bölge Kanunu’nu” çıkarmak olmuştur. Kanun serbest bölgenin kuruluş esaslarını genel çerçevesi ile oluşturan, aynı zamanda dönemin koşullarına göre bölge kuruluşuna yönelik tüm ihtiyaçları karşılayacak düzeyde hazırlanmıştır. 1953 yılında çıkarılan kanun, “Serbest Bölge Nizamnamesi” adıyla ilgili tüzüğün 1956 yılında yayınlanmasından sonra ancak yürürlüğe girebilmiştir (Erdoğan, 1985).

Serbest Bölge Nizamnamesinin yayımlanmasının ardından, ilk olarak 11 Ekim 1956’da kabul edilen ve 29 Aralık 1956 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan “T.C. Devlet Demiryolları İdaresince İşletilecek Serbest Bölgeye Ait Karar” ile İskenderun’da bir serbest bölge kurulmuştur. Ancak bölgeye getirilen krom cevheri ihraç edilemeden topraklaştığı için burada yapılması planlanan faaliyetler İskenderun Demir ve Çelik Tesisleri’ne devredilerek serbest bölge kapatılmıştır (Bağrıaçık, 1999; Toroslu, 2000).

İskenderun’daki serbest bölge girişiminden sonra dönemin ikinci uygulaması Tuzla’da kurulan serbest bölge uygulaması olmuştur. 1958 yılında Tuzla’da kurulan bu serbest bölgenin işletme hakkı Verdi Ltd. Ortaklığı’na verilmiştir. Serbest bölge işletmeciliğinde söz konusu şirketin başarılı olamaması nedeniyle serbest bölge alanı bir kamu kurumu tarafından teslim alınmış ve Tuzla Serbest Bölgesi’nde yürütülen faaliyetler son bulmuştur (Pakdemirli, 1983).

1957 yılında Maliye Bakanlığı, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 14 sayılı karara yönelik 9 numaralı Tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğ, serbest bölgelerdeki kambiyo işlemlerine dair detaylı düzenlemeler içermektedir. Ancak, serbest bölge

kanununun etkili bir şekilde uygulanamaması nedeniyle tebliğ de hayata geçirilememiştir.

Dönemin serbest bölge uygulamalarındaki başarısızlıklarının temel nedeni sermaye yetersizliğidir. Serbest bölgelerin türlerine göre değişen ölçülerde çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyulması, serbest bölge kurulumu için gerekli olan alt yapı hazırlıklarının sermaye yetersizliği nedeniyle tamamlanamamasına neden olmuştur. Aynı zamanda bürokratik engeller ve serbest bölgelerin dış ticaret işlemlerinde gerçek anlamda serbest olmaması, ithal ikameci dış ticaret politikasının serbest bölge kuruluşuna imkân tanımayan bir politika olması bu dönemin başarısız serbest bölge uygulamalarının diğer sebepleridir.

2.3.2.3. 1980'den Günümüze

Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikası benimsenmiştir. Ancak 1970'li yıllarda dünyada baş gösteren petrol krizi dünya genelinde ekonomi politikalarının uygulanmasında değişiklikler yaşanmasına neden olmuş, bu değişikliklere göre yerel kalkınmayı hedefleyen politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye dışa açılma ve küresel ekonomiye daha fazla entegre olabilmek için çeşitli düzenlemeler yaparak 24 Ocak Kararları olarak bilinen ihracata dayalı sanayi stratejisi düzenlemelerini uygulamaya koymuştur. Bu kararlara göre Türkiye ekonomisi serbest ekonomi modeline geçmiştir.

24 Ocak ekonomik kararlarının alınması ve ekonomide ihracata yönelik kalkınma stratejisi modeli uygulanmaya başlanması, Türkiye'de serbest bölge kurulmasını gündeme getirmiştir. Modelin ihracatın arttırılmasını teşvik etmesi, uluslararası alanda ağırlık kazanmak için sanayi kollarının gelişimini desteklemesi, yabancı yatırımcıyı ülkeye çekme faaliyetleri, bankacılık faaliyetlerinin teşviki gibi faktörler nedeniyle ülkede serbest bölgelere ihtiyaç duyulmuştur.

Bu dönemde serbest bölgeler konusunu gündeme getiren bazı olaylar meydana gelmiştir. Bu olayları aşağıda sıralayabiliriz:

-Türkiye'de kalkınmayı sağlayacak yabancı sermaye girişlerinin yetersiz kalması nedeniyle yabancı sermayeden daha fazla yararlanmanın farklı yolu olarak serbest bölgelerin kuruluşu elzem olmuştur.

-Türkiye’de ödemeler dengesinde kronikleşen açıklar, artan döviz ihtiyacı, üretimde kullanılan girdi kaynağının büyük ölçüde yurtdışı menşeli olması ve serbest bölge kurulumu ile ülke ekonomisindeki mevcut ekonomik sıkıntıların giderilebileceği hususu nihayetinde serbest bölge kurulmasını zorunlu kılmıştır. Serbest bölgelerin kurulması ile ithalatta maliyet avantajının elde edilmesi ve döviz girdisinin artması söz konusu olacaktır.

-Türkiye’nin coğrafi konumu nedeniyle uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunması, Türkiye’ye dış ticarete önemli avantajlar sağlıyordu. Dış ekonomik ilişkiler açısından 1980 yılı öncesinde Ortadoğu pazarlarına gereken önem verilmediği için bu dönemde, bölgedeki potansiyel fırsatlar tam anlamıyla değerlendirilememiştir. Ancak, bu bölgedeki ülkelerin potansiyel petrol üreticisi konumunda olması, bu ülkeleri önemli ithalat merkezi hâline getirmişti. Türkiye’nin, diğer ülkelerin Ortadoğu ile yapacağı ticarete transit ticaret merkezi haline gelmesi, serbest bölge kuruluşunu yeniden gündeme getiren diğer bir etkidir (Akyürek, 1983).

Dünyada çeşitli ülkelerin serbest bölge uygulamaları, 1970’li yılların sonunda belirginleşmeye başlamıştır. Singapur ve Hong Kong serbest limanları ile İrlanda, Güney Kore ve Tayvan’ın başarıları, Türkiye de dahil birçok ülkede serbest bölge fikrinin hayata geçirilmesine katkı sağlamıştır. Bu çabaların ilk somut sonucu, Bakanlar Kurulu’nun 22 Eylül 1983 tarihli 83/7077 sayılı Kararı ile 1984 Yılı İcra Planı’na "Serbest bölgeler tesis edilecektir." maddesinin eklenmesi olmuştur (Özçelik, 2006).

Serbest bölge kurulması için atılan adımlarla birlikte 3.11.1983 tarihinde, 151 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü kurulmuş olup Bakanlar Kurulu kararı ile Mersin ve Antalya limanları serbest bölge olarak ilan edilmiştir. 1984 yılında ise Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, 223 sayılı KHK ile Başkanlık olarak Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlanmıştır (Tomanbay, 2003).

1991 yılında DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı, 436 sayılı KHK ile Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’na, daha sonra ise 1994 yılında yayımlanan 4059 sayılı Hazine Müsteşarlığı ile Dış Ticaret

Müsteşarlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın ayrılması nedeniyle Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır (DTM, 1996).

Serbest bölge kurma girişimlerinin bu dönemde ivme kazanması ile 15.06.1985 yılında Serbest Bölgeler Kanunu'nun yürürlüğe girmiş ve daha önceden kabul edilen 1953 tarihli ve 6209 sayılı, "Serbest Bölge Kanunu'nu" yürürlükten kalkmıştır. Diğer taraftan 10.03.1993 tarihli 21520 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan Serbest Bölge Uygulama Yönetmeliği ile serbest bölgelerin kurulması, yönetilmesi, işletilmesi hususlarında düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir (Bulut, 2005).

07.08.1985'te Bakanlar Kurulu Kararı ile yayımlanan "Serbest Bölge Müdürlükleri'nin Kuruluş, Görev, Yetki ve Çalışma Esasları Hakkında Karar" ile serbest bölgelerin bulundukları illerin valiliklerine bağlı olarak her biri için müdürlüklerin kurulması kararlaştırılmış ve bu müdürlüklerin görev, yetki ve çalışma esasları belirlenmiştir.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 1985'te yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de serbest bölge kurma çalışmaları hızlanmış ve Mersin ile Antalya Serbest Bölgeleri 1987 yılında faaliyete geçmiştir. Mersin ve Antalya Serbest Bölgelerinin ardından 1987'de Ege, 1988'de Gaziantep, 1990 yılında İstanbul İhtisas (İstanbul Atatürk Havalimanı) ve İstanbul Trakya, 1992'de Adana Yumurtalık ve İstanbul Endüstri ve Ticaret, 1995'te Samsun ve Trabzon, 1996'da Avrupa, 1997'de İzmir, Kayseri ve Rize, 1999'da Tübitak-Mam, 2000'de Denizli, Bursa ve Kocaeli ile en son 2021 yılında Batı Anadolu Serbest Bölgesi kurulmuştur (www.ticaret.gov.tr, 2024).

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 01.01.1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması ile AB'den gelen sanayi ürünleri üzerinden alınan gümrük vergileri kaldırılmış, üçüncü ülkelerden yapılan ithalat için ise Ortak Gümrük Tarife'si uygulanacağı belirlenmiştir. Ardından, 27.10.1999'da kabul edilen 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile yeni düzenlemeler getirilmiş ve 27.03.2001'de yayımlanan Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği ile uygulamada güncellemeler yapılmıştır. (Bulut, 2005).

06.02.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır (İnan, 2007). Bu kanuna göre, vergisel teşvikler yeniden düzenlenmiş, serbest bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine ilişkin hükümler uygulanmamıştır. Ancak işleticiler ve kullanıcılar, yatırım ve üretim aşamalarında Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek vergi dışı teşviklerden yararlanabileceği hükmü getirilmiştir (www.resmigazete.gov.tr, 2015).

2011 yılı itibariyle, 08.06.2011 tarihli 637 sayılı KHK ile Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın tüm hizmet birimleri, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME) ve Hazine Müsteşarlığı'nın Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlükleri birleştirilerek Ekonomi Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca, 03.06.2011 tarihli 640 sayılı "Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile Gümrük Müsteşarlığı ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığının iç ticaretle ilgili dört Genel Müdürlüğü birleştirilerek Gümrük ve Ticaret Bakanlığı oluşturulmuştur (www.ticaret.gov.tr, 2024).

2011 yılından bu yana faaliyetlerini sürdüren Ekonomi Bakanlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 10 Temmuz 2018 tarihli 30474 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile birleştirilerek Ticaret Bakanlığı kurulmuş, ardından 10 Ocak 2019 tarihli 30651 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile teşkilat yapısı yeniden şekillendirilerek Türkiye'deki serbest bölgeler Ticaret Bakanlığı'na bağlanmıştır (www.ticaret.gov.tr, 2024).

2.4. Türkiye'deki Serbest Bölgeler

Günümüzde ülkemizde faal olan 19 adet serbest bölge bulunmaktadır. Resim 1'de de görüldüğü üzere serbest bölgelerin birçoğu Marmara Bölgesi'nde kurulmuştur. Aynı zamanda Akdeniz, Karadeniz ve Ege Bölgesi'nde kurulan liman serbest bölgeleri olduğu gibi İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de serbest ticaret bölgeleri mevcut bulunmaktadır. Bu durum geçmişten günümüze serbest bölge kurma girişimlerinin çeşitlenerek varlık gösterdiğini gözler önüne sermektedir.

Resim 1: Türkiye’deki Serbest Bölgeler

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2024.

1985 yılında 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile ülkemizde kurulan serbest bölgelerin altyapı giderlerinin karşılanması ve bölgelerin işletilmesi hususunda ortaya çıkan üç farklı model aşağıda açıklanmıştır (DTM, Ocak 2000):

Birinci Model: Serbest bölge kurulumunun kamuya ait araziler üzerinde devlet eliyle gerçekleştiği, altyapı ve üstyapı giderlerinin de yine devlet kanalıyla karşılandığı modeldir. Arazi, altyapı ve üstyapı giderleri devlete aittir. Bu modele örnek olarak Mersin ve Antalya Serbest Bölgeleri verilebilir.

İkinci Model: Kamu mülkiyetindeki araziler üzerinde özel sektör tarafından inşa edilen serbest bölgeleri içermektedir. Bu modelde, arazinin devlete ait olmasıyla birlikte altyapı ve üstyapı giderleri özel sektör tarafından karşılanmaktadır. Bu yapı genellikle ‘Yap-İşlet-Devret’ modeli olarak adlandırılmaktadır. Modelin ilk örneği İzmir’de kurulan Ege Serbest Bölgesi’dir. İstanbul İhtisas, Trabzon, Samsun, Adana Yumurtalık, Rize ve Kocaeli ve TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgeleri ikinci model kapsamında kurulan diğer serbest bölgeler içinde yer almaktadır.

Üçüncü Model: Serbest bölgeler için genel bütçeden ayrılan ödeneğin yetersizliği, yüksek kamulaştırma giderleri ve özel sektörden gelen yoğun talepler

doğrultusunda, mülkiyeti özel sektöre ait olan ve alt ile üst yapı giderlerinin de özel sektör tarafından karşılandığı bir model geliştirilmiştir. Bu model, 'Yap-İşlet-Sahip Ol' modeli olarak bilinmektedir ve Türkiye'de ilk örneği İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde görülmektedir. Modelin ilk uygulaması ise İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi'dir. Bu model çerçevesinde faaliyet gösteren diğer serbest bölgeler arasında İzmir, Avrupa, Gaziantep, Denizli, Bursa ve Kayseri bulunmaktadır. Ayrıca, İrlanda'daki Shannon, Çin'deki Shenzen ve ABD'deki birçok serbest bölge, özel sektör tarafından başarıyla kurulan ve işletilen üçüncü modelin örneklerindendir.

Türkiye'de serbest bölgeler genellikle yap-işlet-devret modeliyle özel sektör tarafından işletilmektedir. Bu bölgelerin isimleri çoğunlukla Cumhurbaşkanı tarafından işletici firma adlarıyla değiştirilir (örneğin MESBAŞ, DESBAŞ, ESBAŞ gibi). Her bir serbest bölge, belirli sektörlerde uzmanlaşmış olup, bu uzmanlık alanlarıyla Türkiye'nin dış ticaretine ve ekonomik gelişimine önemli katkılar sağlar. Öne çıkan bazı serbest bölgeler ve uzmanlaştıkları alanlar şunlardır:

- **İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi:** Bu bölge, hizmetler ve yazılım sektörlerine odaklanmıştır.
- **Antalya Serbest Bölgesi:** Yat ve yat üretimi ile medikal aletler üretiminde uzmanlaşmaktadır.
- **Avrupa Serbest Bölgesi:** Hazır giyim sektöründe faaliyet göstermektedir.
- **Bursa Serbest Bölgesi:** Otomotiv alt endüstrileri üzerine yoğunlaşmaktadır.
- **İzmir Serbest Bölgesi:** Deri ve deri işleme alanlarında faaliyet göstermektedir.
- **Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi:** Kimya, petro-kimya, demir-çelik, enerji santralleri, gemi tamir-bakım, tersane ve çimento gibi ağır sanayi sektörlerinde uzmanlaşmıştır.
- **Tübitak-Mam:** Bilim ve teknoloji alanında araştırma, geliştirme ve inovasyon çalışmaları yaparak bu alanda önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu bölgeler, çeşitli sektörlerdeki uzmanlıkları sayesinde ülkenin ekonomik yapısına ve dış ticaretine önemli katkılarda bulunmaktadır (Rad, Gülmez & Kocaoğlu, 2016).

2.4.1.Mersin Serbest Bölgesi

Mersin Serbest Bölgesi, 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çerçevesinde 6 Haziran 1985 tarihinde kurulmuş ve resmi olarak 3 Ocak 1987' de açılışı gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta 776 dönüm büyüklüğünde olan bu bölge, zaman içinde yapılan eklemelerle 864 dönüme genişletilmiştir. Bölge Ticaret Bakanlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir (www.mesbas.com.tr, 2024).

Resim 2: Mersin Serbest Bölgesi

Kaynak: www.mesbas.com.tr, 2024.

Mersin Serbest Bölgesi'nin işletme yetkisi, 06.08.1986 tarihli ve 10877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 31.10.2016 tarihli ve 2016/9458 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı doğrultusunda Mersin Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (Mesbaş)'ye verilmiştir. Bu düzenlemelere göre, Mersin Serbest Bölgesi'nde sunulan tüm hizmetlerin yürütülmesi MESBAŞ'ın sorumluluğuna bırakılmıştır. (www.mesbas.com.tr, 2024).

Bölgede yürütülen faaliyet konuları; alım-satım işleri, üretim, depo işletmeciliği, basit işlem ve elleçleme, işyeri kiralama, bankacılık-sigortacılık, montaj-demontaj ve bakım-onarım işleridir. Bölgede yerli ve yabancı olmak üzere toplam 587 firma faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda Mersin serbest bölgesinde 2023 verilerine göre 10.019 Türk ve 342 yabancı olmak üzere toplam 10.361 kişi istihdam edilmektedir (www.mesbas.com.tr, 2024).

2.4.2. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya Serbest Bölgesi, 06 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çerçevesinde Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenmiş ve Türkiye'de kurulan ilk iki serbest bölgeden biri olma özelliğini taşımaktadır. Antalya Serbest Bölgesi'nin altyapı finansmanı, işletici kuruluş tarafından karşılanmakta olup, üstyapı yatırımları ise yatırımcı firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bölgenin işletilmesi Bakanlar Kurulu Kararı ile özel sektöre devredilmiş ve bu kapsamda, kamuya ait %44 hisseye karşılık özel sektöre ait %56 hissesinin bulunduğu Antalya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (Asbaş) kurulmuştur.

Resim 3: Antalya Serbest Bölgesi

Kaynak: www.asbas.com.tr, 2024.

Bürokrasiyi minimize etmek ve zaman kaybını önlemek amacıyla, Serbest Bölge Müdürlüğü ve Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü birimleri doğrudan serbest bölgeye

hizmet vermekte ve kendi idari yapıları içinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Antalya'nın turizm yapısıyla uyumlu olan serbest bölgede, ticarete önem verilmekte, çevre kirliliği yaratılmamakta ve görüntü ile gürültü kirliliğinden kaçınılmaktadır. Bölgedeki başlıca sektörler arasında yat üretimi, medikal, tekstil, tarım, maden, inşaat ve elektrik-elektronik sektörü yer almaktadır. Serbest bölgede faaliyet gösterecek firmalar tamamen yerli olabileceği gibi, aynı oranda yabancı firmalara da açık bir yapıya sahiptir (www.esbaş.com.tr, 2024).

2.4.3.Ege Serbest Bölgesi

Ege Serbest Bölgesi, 11 Ocak 1987 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla sınırları belirlenmiş ve 2.200.000 m²'lik kamu arazisi üzerinde yabancı sermayeli bir kurucu/işletici firma Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (Esbaş) tarafından "yap-işlet-devret" modeliyle kurulmuştur. Bölgenin resmi açılışı 14 Eylül 1990 tarihinde gerçekleştirilmiştir (DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Haziran 1999).

Resim 4: Ege Serbest Bölgesi

Kaynak: www.esbas.com.tr, 2024.

Serbest üretim bölgesi olarak hizmet veren Ege Serbest Bölgesi, ağırlıklı olarak havacılık ve savunma sanayi, elektronik, otomotiv, makine imalat ve montajı, kimya, enerji, tekstil, gıda işleme ve paketlenme gibi çeşitli sektörleri barındırmaktadır. Bölgede en fazla ticareti yapılan mallar arasında tekstil ürünleri, konfeksiyon, ağır iş makineleri, kimyasal ürünler ve dayanıklı tüketim malları bulunmaktadır.

2.4.4. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi

Bölgenin yeri ve sınırları, 12 Mayıs 1990 tarih ve 90/220 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiş olup, 1 Temmuz 1996 itibarıyla 30 yıllığına İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (İsbi A.Ş.) tarafından "yap-işlet-devret" modeline göre işletilmeye başlanmıştır (Toroslu, 2000).

Resim 5: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi

Kaynak: www.isbi.com.tr, 2024.

2.4.5. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon Serbest Bölgesi, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir serbest bölgedir. Bu bölge, 38.000 metrekarelik kamu arazisi üzerinde yap-işlet-devret modeli ile kurulmuştur. Serbest Bölgeler Kanunu'nun 2. maddesine dayanarak Bakanlar Kurulu'nun 06.04.1991 tarih ve 91/1693 sayılı kararıyla kurulmuş ve ticari faaliyete 03.07.1992 tarihinde başlamıştır. Serbest bölgeler, yatırımcılar için çeşitli vergi avantajları ve gümrük kolaylıkları sunarak ticaretin ve sanayinin teşvik edilmesini amaçlar. Trabzon Serbest Bölgesi de bu çerçevede, bölgesel ekonomik kalkınmayı desteklemektedir.

Resim 6: Trabzon Serbest Bölgesi

Kaynak: www.transbas.com.tr, 2024.

Depolama, montaj-demontaj, paketleme, bankacılık, sigortacılık gibi faaliyet konuları üzerine yürütülen Trabzon Serbest Bölgesi, kurucu şirket Trabzon Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (Transbaş) tarafından işletilmektedir.

2.4.6. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, Türkiye'deki serbest bölgelerden bir diğeridir. 3128 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nun 2. maddesine dayanarak kurulmuş ve 22 Kasım 1990 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kuruluş ve işletme süreci ise 2 Şubat 1991 tarihinde yayımlanan Resmî Gazete'deki 21 Ocak 1991 tarihli ve 91/1409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İSBAŞ-İstanbul Trakya Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi Anonim Şirketi tarafından üstlenilmiştir. Bu şirket, bölgenin kurulması ve işletilmesinden sorumludur. İstanbul Trakya Serbest Bölgesi, yatırımcılara çeşitli avantajlar sunarak ticaretin ve sanayinin gelişmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. (www.ticaret.gov.tr, 2024).

Resim 7: İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

Kaynak: www.isbas.com.tr, 2024.

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren sektörler ve ürünler çeşitlilik göstermektedir. Bölgenin sektörleri şu şekilde dağılım göstermektedir:

- Sağlık ve Kimya Sanayi Mamulleri: %25
- Makine Sanayi Mamulleri: %18
- Dokumacılık Mamulleri: %17
- Tarım Grubu Mamulleri: %12
- Elektrik, Elektronik Eşya Mamulleri: %9

• Diğer Sanayi Mamulleri: %18 olmak üzere bu dağılım, serbest bölgede hangi sektörlerin ve ürünlerin ön planda olduğunu göstermektedir (www.isbas.com.tr, 2024).

Birçok farklı sektörde ithalat ve ihracatı yapılan bu ürünler, Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü'nce yayımlanan 2011/3 sayılı Genelge kapsamında gümrük işlemlerine tabi tutulmaktadır. Bu geniş ürün yelpazesi, serbest bölgenin çeşitli sektörlerdeki ticari faaliyetlere katkıda bulunduğunu ve geniş bir ürün çeşitliliği sunduğunu göstermektedir (www.ticaret.gov.tr, 2024).

2.4.7. Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi

Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi, Türkiye'nin ilk serbest bölgelerinden biri olarak 4 Mart 1985 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Bölgenin kuruluşunda belirleyici bir adım, 25 Mayıs 1990 tarihinde kurulan Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (Tayseb A.Ş.)' dir. Bu şirket, 12 Aralık 1990 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı ile yapılan sözleşme doğrultusunda Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin “Yap-İşlet-Devret” modeli çerçevesinde 30 yıl süreyle kurulup işletilmesi işini üstlenmiştir.

Resim 8: Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi

Kaynak: www.tayseb.com.tr, 2024.

Ancak, 1990 yılında başlatılan bölgenin işletmeye açılması için yürütülen çalışmalar, Körfez Krizi ve bu kriz sonucunda yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle durdurulmak zorunda kalmıştır.

1997 yılından itibaren, olumlu ekonomik gelişmeler, potansiyel kullanıcıların talepleri ve GAP Projesindeki ilerlemeler ışığında bölgedeki altyapı yatırımlarına yeniden başlanmıştır. Bu süreçlerin sonucunda, Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi 1998 yılının Eylül ayında resmi olarak açılmıştır.

Bu gelişmeler, serbest bölgenin hem Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına katkı sağlama hem de bölgesel ve uluslararası ticaretin desteklenmesi açısından önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Üretim, alım-satım, depolama, bakım onarım, montaj-

demontaj ve işyeri kiralama bölgede yürütülen faaliyet konuları arasında yer almaktadır (www.tayseb.com.tr, 2024).

2.4.8. İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölgesi, 8 Nisan 1993 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş ve İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (Desbaş) tarafından işletilmektedir. Bu serbest bölge, Türkiye'de özel sektör arazisi üzerinde inşa edilen ve sektörel odaklı ilk örnek olma niteliğini taşımaktadır. Bölgedeki ilk ticari işlem, 29 Mart 1995 tarihinde Can Tekstil Sanayi ve Ticaret AŞ tarafından gerçekleştirilmiş ve bu durum, bölgenin faaliyetlerine başlamasına olanak tanımıştır (www.desbas.com.tr, 2024).

Resim 9: İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi

Kaynak: www.desbas.com.tr, 2024.

Başlangıçta deri sektörüne odaklanmış olan serbest bölge, Yüksek Planlama Kurulu'nun 6 Şubat 1996 tarihli kararı ile İstanbul ve çevresinin genel amaçlı ihtiyaçlarına uygun olarak tüm sektörlerle açılmıştır.

Bölgenin resmi açılışı, 31 Temmuz 1997 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Mesut Yılmaz ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

İstanbul Deri ve Endüstri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olarak 2011 yılına kadar faaliyet gösteren şirket, 23 Mart 2011 tarihinde unvan tadili yaparak İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. olarak şirketin adını güncellemiş ve bölgedeki endüstriyel ve ticari faaliyetlerini daha geniş bir yelpazede sürdürmesini sağlamıştır (www.desbas.com.tr, 2024).

2.4.9. Samsun Serbest Bölgesi

Türkiye'nin serbest bölgelerinden bir diğeri Samsun Serbest Bölgesi'dir. Bakanlar Kurulu'nun 14 Aralık 1995 tarihli ve 95/7523 sayılı kararı ile belirlenmiş olup, resmi açılışı 20 Mart 1998 tarihinde yapılmıştır.

Resim 10: Samsun Serbest Bölgesi

Kaynak: www.sasbas.com.tr, 2024.

Bölgenin işletme yetkisi, 30 yıllık bir süre için Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde Samsun Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (Sasbaş)'ye verilmiştir. Bu model, özel sektöre, serbest bölgenin kurulumu ve işletilmesi için yetki verilmesini ve böylece yatırımcıların bölgeye katkıda bulunmasını sağlamaktadır.

Samsun Serbest Bölgesi, Samsun iline özel sektör yatırımlarını çekerek, şehrin ekonomik kalkınmasını desteklemeyi amaçlamıştır. Bölge, hem yerel hem de uluslararası yatırımcılara çeşitli avantajlar sunarak, Samsun'un ekonomik büyümesine ve ticaretine katkıda bulunmuştur. (www.sasbas.com.tr, 2024).

2.4.10. Avrupa Serbest Bölgesi

Avrupa Serbest Bölgesi, Türkiye'nin en büyük özel sektör sanayi projelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Temeli 8 Ağustos 1998 tarihinde atılmış ve 90/9108 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile sınırları belirlenmiştir. Bölge, 1 Mart 1999 tarihinde faaliyete geçmiştir.

Resim 11: Avrupa Serbest Bölgesi

Kaynak: www.asb.com.tr, 2024.

Çorlu/Tekirdağ'da, İstanbul'un Avrupa ve ana ulaşım ağlarının merkezinde yer alan bu serbest bölge, 2 milyon metrekarelik bir alana kurulmuştur. Faaliyete geçtiği kısa süre içinde, yıllık 2 milyar dolar ticaret hacmini aşarak Türkiye serbest bölgeleri arasında 4. sıraya yükselmiştir. Şu anda Avrupa Serbest Bölgesi'nde 200 firma faaliyet göstermekte ve 3 binden fazla kişiyi istihdam etmektedir. Bölge Fila, Puma, Disney ve Ferrari gibi dünya çapında tanınan markaların üretim merkezlerinden biridir (www.asb.com.tr, 2024).

Avrupa Serbest Bölgesi'nin en önemli özelliklerinden biri, özel sektör arazisi üzerine kurulmuş olması ve bölgenin özel sektör tarafından işletilmesidir. Bölgenin kurucu ve işleticisi, Avrupa Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'dir. Ayrıca, bölgedeki özel tapu mülkiyeti, diğer serbest bölgelerden ayrılan bir diğer önemli özelliktir. Bölgenin üretim ve ihracat faaliyetleri üzerine odaklanmış olması ve

uluslararası ünlü markaların burada üretim yapması, Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır (Kavruk, 2002).

2.4.11. Rize Serbest Bölgesi

Rize Serbest Bölgesi, 23 Mayıs 1997 tarihinde kurularak Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (Risbaş) tarafından 49 yıllığına kiralanmış ve bölgenin temel faaliyet konuları ihracat ve transit ticaret olarak belirlenmiştir. Ayrıca, bölgede gıda ve temizlik maddeleri ile oto yedek parçalarının alım satım işlemleri de yapılmaktadır.

Resim 12: Rize Serbest Bölgesi

Kaynak: www.sanayigazetesi.com.tr, 2024.

Ancak, bölgenin ekonomik performansı, kuruluş amacına ulaşmakta zorlanmış ve bu durum, istenilen verimin elde edilememesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Rize Serbest Bölgesi'nin kapanması gündeme gelmiştir. Bu durum, serbest bölgenin beklenen ekonomik katkıyı sağlamadığı ve performansının yetersiz kaldığına işaret etmektedir.

2.4.12. Kayseri Serbest Bölgesi

Kayseri Serbest Bölgesi, 11 Haziran 1997 tarihli ve 97/9524 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur ve 1998 yılında aktif hale gelmiştir. Bölgenin kurulup

işletilmesi için yetki, Kayseri Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.ř. (Kayser)'ye verilmiştir.

Resim 13: Kayseri Serbest Bölgesi

Kaynak: www.kayser.com.tr, 2024.

Bu serbest bölge, Türkiye'deki serbest bölgeler arasında yüzölçümü bakımından en büyük alana sahip olanıdır. Kayseri Serbest Bölgesi, özellikle çeşitli ürünlerin ihraç faaliyetlerine odaklanmıştır. Bölge, geniş alanı sayesinde büyük ölçekli üretim ve ticaret faaliyetlerine olanak tanıyarak hem yerel hem de uluslararası pazarlarda önemli bir rol oynamaktadır (www.kayser.com.tr, 2024).

2.4.13.İzmir Serbest Bölgesi

İzmir Serbest Bölgesi'nin gelişimi, 1984 yılında İzmir Deri Sanayicileri Yapı Kooperatifi tarafından başlatılmıştır. İzmir Valiliği'nin, sektöre uygunluk kriterlerine göre belirlediği 162 hektarlık alan, Menemen İlçesi, Maltepe Köyü sınırları içinde yer almaktadır.

Resim 14: İzmir Serbest Bölgesi

Kaynak: www.izbaş.com.tr, 2024.

Kooperatif, 1988 yılında İzmir Organize Deri Sanayi Bölgesi statüsünü kazanarak bölgenin gelişimini sürdürdü. Daha sonra, ticari ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda, Bakanlar Kurulu'nun 11 Ağustos 1997 tarihli ve 97/9775 sayılı kararıyla İzmir Menemen Deri Serbest Bölgesi (İdesbaş) olarak yeniden yapılandırıldı.

2011 yılında, bölgenin artan potansiyelini değerlendirmek ve deri dışında farklı sektörlere de hizmet verebilmek amacıyla, Bakanlar Kurulu'nun 28 Nisan 2011 tarihli ve 27918 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2011/1649 sayılı kararı ile İzmir Serbest Bölgesi (İzbaş) olarak yeniden adlandırıldı.

Geniş sektör yelpazesi, İzmir Serbest Bölgesi'nin çok çeşitli ticaret ve üretim faaliyetlerine ev sahipliği yaptığını ve bölgenin Türkiye'nin önemli sanayi merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

2.4.14. Gaziantep Serbest Bölgesi

Gaziantep Serbest Bölgesi'nin arazisi ve işletilmesi, 07.07.1998 tarihli ve 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir ve bu süreç özel sermaye tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgenin kurulumu ve yönetimi, Gaziantep Serbest Bölge İşletici ve Kurucu A.Ş. (Gasbaş) tarafından üstlenilmiştir.

Resim 15: Gaziantep Serbest Bölgesi

Kaynak: www.gasbaş.com.tr, 2024.

Bölgenin coğrafi konumu, İskenderun ve Mersin limanlarına olan yakınlığı ve Ortadoğu ticaretinde önemli bir rol oynayan Şırnak ilinin Silopi ilçesindeki Habur sınır kapısına olan yakınlığı sayesinde önemli avantajlar sunmaktadır. Bölge, üretim odaklı olup, özellikle tekstil, gıda gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir (www.gasbas.com.tr, 2024).

2.4.15. Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi

26.11.1999 tarihli ve 99/13725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen yer ve sınırlar doğrultusunda kurulan TÜBİTAK MAM Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB), aynı karar kapsamında kurulup işletilmesi için TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (TÜBİTAK MAM) yetkilendirilmiştir. 2002 yılında faaliyete geçen bu bölge, Türkiye'deki mevcut 55 teknopark arasında teknolojik serbest bölge statüsüne sahip ilk ve tek teknopark olarak öne çıkmaktadır.

Resim 16: Tübitak-Mam Teknoloji Serbest Bölgesi

Kaynak: www.marmarateknokent.com.tr, 2024.

26.11.1999 tarihli ve 99/13725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen yer ve sınırlar doğrultusunda kurulan TÜBİTAK MAM Teknoloji Serbest Bölgesi (TEKSEB), aynı karar kapsamında kurulup işletilmesi için TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi (TÜBİTAK MAM) yetkilendirilmiştir. 2002 yılında faaliyete geçen bu bölge, Türkiye'deki mevcut 55 teknopark arasında teknolojik serbest bölge statüsüne sahip ilk ve tek teknopark olarak öne çıkmaktadır.

TEKSEB'in kuruluş amaçları ülkeye gelen ileri teknolojinin geliştirilerek daha fazla alanda kullanılmasını sağlamak, bu konuda yapılan Ar-Ge çalışmalarını desteklemek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda ülkedeki diğer serbest bölgelerden farklı muafiyet uygulamalarını bünyesinde barındıran TEKSEB, bölgede faaliyet gösteren firmalara farklı avantajlar da sunmaktadır. Bu uygulamalara örnek olarak bölgede faaliyet gösteren firmaların serbest bölgelere tanınan teşviklerin yanında çalışan personellere gelir vergisi ödememeleri ile Ar-Ge hizmetleri için kullanacakları makineleri yurt içi veya yurt dışından düşük maliyetle temin edebilmeleri gösterilebilir (Yetiş, 2006).

2.4.16. Denizli Serbest Bölgesi

Denizli Serbest Bölgesi 03.05.2000 tarihinde Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş ve bölgenin işletme yetkisi Denizli Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (Denser)' ye verilmiştir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü üzerinde yoğunlaşan bölge, böylece endüstri sektörünün ihtiyaç duyduğu hammadde talebini rahatlıkla karşılamaktadır. Diğer taraftan bölgede ithal malların transit ticareti de yapılan diğer faaliyetlerdendir (Doğan, 2003).

Resim 17: Denizli Serbest Bölgesi

Kaynak: www.denseb.com.tr, 2024.

2.4.17. Bursa Serbest Bölgesi

Bursa Serbest Bölgesi, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası önderliğinde Bursalı sanayici ve iş insanlarının girişimiyle Gemlik civarında 11.05.2001 yılında açılarak hizmet vermeye başlamıştır (Doğan, 2003). Bölgenin kurucu ve işleticisi Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşletici A.Ş. (B)'dir.

Resim 18: Bursa Serbest Bölgesi

Kaynak: www.buseb.com.tr, 2024.

Bölgede ağırlıklı olarak depolama faaliyetleri yapılmakta, patlayıcı ve parlayıcı olmayan her nevi madde bu depolarda süre kısıtlaması olmaksızın saklanabilmektedir. Aynı zamanda bölge yürütülen bankacılık işlemlerinde vergi kesintisi yapılmaması, vergi muafiyeti uygulamaları nedeniyle firmalar için Bursa Serbest Bölgesi cazip hale gelmektedir. Bölgeyi firmalara cazip kılan bir başka etken de bölgenin kendi arazisine sahip olması ve firmaların araziden yer satın alabilmeleridir (www.buseb.com.tr, 2024).

2.4.18. Kocaeli Serbest Bölgesi

2000/6935 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yer ve sınırları belirlenerek kurulan Kocaeli Serbest Bölgesi'nin kurulup işletilme hakkı Kocaeli Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş (Kosbaş)'a verilmiştir.

Resim 19: Kocaeli Serbest Bölgesi

Kaynak: www.kosbas.com.tr, 2024.

Bölgenin kuruluş amaçları arasında yabancı sermayeyi ülkeye çekmek, ihracatı özendirici teşviklerde bulunmak, dünya genelinde dış pazarda pay sahibi olmak, yeni istihdam alanı yaratmak, çevreyle uyumlu faaliyetlerde bulunmak ve ülke kalkınmasına yardımcı olmak yer almaktadır. İstanbul'a, Sabiha Gökçen Havalimanına ve Autoport Limanına yakınlığı nedeniyle merkezi bir lokasyonda bulunması, firmaların bölgeyi tercih etmelerini sağlamaktadır (www.kosbas.com.tr, 2024).

2.4.19. Batı Anadolu Serbest Bölgesi

Batı Anadolu Serbest Bölgesi endüstriyel ve ticari faaliyetleri ihracata yönlendirmek, ayrıca ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek amacıyla İzmir'de kurulmuştur. Bu bölgenin kurulması ve işletilmesi, 08.09.2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 4482 sayılı karar ile 30 yıl süreyle Batı Anadolu Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (Basbaş)'ye verilmiştir (www.ticaret.gov.tr, 2024).

Resim 20: Batı Anadolu Serbest Bölgesi

Kaynak: www.ticaret.gov.tr, 2024.

Batı Anadolu Serbest Bölgesi (BASBAS), Türkiye'nin batısında yer alan bir serbest bölge olup, aşağıda belirtilen faaliyet konularını kapsamaktadır:

1. Üretim: Bu alanda, üretimde kullanılan hammadde ve ara malların alımı, üretilen malların satışı, markalanması, ambalajlanması, etiketlenmesi ve sergilenmesi gibi tüm üretim süreçleri yer almaktadır.
2. Alım-Satım: Ticareti yapılan malların alım-satımı, depolanması, etiketlenmesi, ambalajlanması ve sergilenmesi işlemleri bu faaliyet konusuna dahildir.
3. Montaj-Demontaj: Bu faaliyet, makine ve teçhizatların montajı veya demontajını içerir.
4. Bakım-Onarım: Makine ve teçhizatların bakım ve onarım işlemleri yapılmaktadır.

Bu faaliyetler, Batı Anadolu Serbest Bölgesi'nde yapılan ticari ve sanayi işlemlerinin genel kapsamını oluşturmaktadır (www.basbas.com.tr, 2024).

2.5. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı

Serbest Bölgelerin ülkemizde hukuki olarak dayandığı temel kanun ve yönetmelikler aşağıda belirtilmiştir.

2.5.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş, Görev Yetki ve Çalışma Esasları

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’na göre Türkiye’de serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesi ile bu bölgelerin kurulma ve işletilme yetkisinin kime verileceği hususunda Cumhurbaşkanı yetkili olup, bölgede yürütülecek faaliyet konularına izin vermekle mükellef kurum ise Yüksek Planlama Kurulu’dur.

Serbest bölgelerin kuruluş, görev, yetki ve çalışma esasları, 85/9801 sayılı ve 16.08.1985 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Bu bölgelerin bağlı olduğu en üst kuruluş ise Ticaret Bakanlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü’dür.

Serbest bölgelerin kuruluş aşamasında gözetilecek hususlar aşağıda belirtilmiştir (Akça, 1998);

- Serbest bölgenin öncelikli olarak bulunduğu bölge ile daha geniş kapsamda ülke ekonomisine, dış ticarete, yatırım ve istihdama sağlayacağı katkı,
- Serbest bölge arazisinin coğrafi konumu,
- Serbest bölgenin ulaşım (kara, hava, deniz ve demiryolu) noktalarına yakınlığı,
- Serbest bölgede kurulacak yapı ve tesislerin diğer bir deyişle alt ve üstyapı için bütçeden ne kadar pay ayrılması gerektiği ile bu yapıların tamamlanması gereken süre,
- Serbest bölgede yapılması planlanan faaliyetlerin çevreye duyarlı olup olmadığı,
- Serbest bölgenin kurulacağı ilin sanayi kolunda gelişmişlik düzeyi,
- Serbest bölgenin kurulup işletilmesini sağlayacak girişimcilerin varlığı,
- Bölge arazisinin mülk sahibinin durumu.

Serbest bölgenin kuruluş aşamasından faaliyete geçiş aşamasına kadar izlenecek adımlar ise şu şekilde özetlenmiştir (www.ticaret.gov.tr, 2024);

- Serbest bölge kuruluşuna dair hazırlanan proje konuyla ilgili birime Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne başvurulur.

- Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ilgili projeyi inceleyerek değerlendirir.

- Olumlu bulunabilecek projelerin fizibilite raporu Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğüne sunulur.

- Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ile proje sahibi arasında, bölgenin kuruluş aşamasında neler yapılacağı ile ilgili bir protokol imzalanır.

- Bölgeyi kurup işletecek olan şirket kurulur.

- Cumhurbaşkanı tarafından serbest bölgenin yeri ve sınırları belirlenir ve serbest bölgeyi kurup işletecek şirket yetkilendirilir.

- Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ile kurucu ve işletici şirket arasında “kuruluş ve işletme sözleşmesi” imzalanır.

Ülkemizde, serbest bölgede faaliyette bulunmak isteyen firmalar öncelikli olarak faaliyet ruhsatı almak durumundadırlar. Faaliyet ruhsatı vermeye yetkili kurum Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'dür. Faaliyet ruhsatı almak isteyen firmalar başvuru formunu herhangi bir serbest bölge işletici kuruluşundan, ilgili Serbest Bölge Müdürlüğü'nden veya Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünden temin edebilirler (www.ticaret.gov.tr, 2024).

Serbest Bölge Kanunu'na göre Serbest Bölge Müdürlüklerinin görev ve yetkileri:

“a) Bölge arazisinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili bütün ruhsatları vermek,

b) Serbest Bölge gelirlerinin özel hesaba yatırılmasını temin etmek, bu amaçla bankalar nezdinde hesaplar açmak ve buna ilişkin diğer işlemleri gerçekleştirmek,

c) Bölgede gümrük, güvenlik, çalışma, sosyal güvenlik, liman, haberleşme ve sağlık hizmetleri gibi konularda kamuyu ilgilendiren görevlerin yerine getirilmesi için koordinasyonu temin etmek,

d) İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ile akdedilen işletme veya kuruluş ve işletme sözleşmesi ile İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi ve kullanıcılar, kamu ve özel kuruluşlar arasında yapılan sözleşmelerin hükümleri uyarınca yürütülen işleri gözetmek ve denetlemek,

e) İşletici veya Bölge Kurucu-İşleticisi tarafından hazırlanan hizmet, kira ve/veya satış tarifelerinin düzenlenmesini temin etmek,

f) Giriş izin belgeleri ile özel izin belgelerini vermek,

g) Faaliyet ruhsatı müracaatı uygun görülen kişilerin yapmış olduğu kira ve satış sözleşmelerini onaylamak,

h) Bölge faaliyetlerini değerlendirmek ve yıl içindeki faaliyetlerin sonuçlarını yıllık faaliyet ve hesap raporlarını özel hesap gelirlerini gösterir tablolar hazırlayarak ekleri ile beraber gerekli açıklamaları yaparak Genel Müdürlüğe bildirmek,

i) Faaliyet ruhsatı iptal edilen veya süresi sona eren firmaların iş yerlerinde bulunan demirbaş ve ticari emtianın Yönetmelikle belirlenen sürede bölge dışına çıkarılmasını sağlamak,

j) Yönetmelikle belirlenen diğer görevleri yerine getirmektir. Bölge Müdürü, Yönetmelikte belirtilen görevlerin yerine getirilmesi ve işlemlerin mevzuata uygun olarak yürütülmesi için gerekli her türlü tedbiri alır.

Bu görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili her türlü gözetim, denetim ve uygulamadan sorumludur.” olarak ifade edilmektedir (Serbest Bölgeler Kanunu; Madde 7,9,10,13).

2.5.2. Serbest Bölgelerin Hukuki Dayanağı

Türkiye’de serbest bölgelerin mevzuatsal çerçevesi, genel olarak Serbest Bölgeler Kanunu, Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği, Gümrük Kanunu ve

Gümrük Yönetmeliği'nden oluşmaktadır. Ülkemizdeki serbest bölge politikaları, bir gümrük rejimi olarak değil, ekonomi ve dış ticaret politikası çerçevesinde uygulanmaktadır. Bu nedenle, serbest bölgelerin yasal çerçevesi gümrük mevzuatından ayrı olarak kendi kanun ve yönetmelikleriyle belirlenmiştir.

2.5.2.1. 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu

1985 yılında kabul edilerek 18785 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, serbest bölgelerle ilgili genel hükümleri içeren dört ana bölümden oluşur. İlk bölüm, serbest bölgelerin genel düzenlemelerini kapsar. Kanunun birinci maddesi, serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını ve kapsamını belirler. Bu amaçlar arasında ihracata yönelik yatırımların ve üretimin teşvik edilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ve teknoloji girişinin hızlandırılması, işletmelerin ihracata yönlendirilmesi ve uluslararası ticaretin geliştirilmesi yer alır. Ayrıca, bu madde serbest bölgelerin yer ve sınırlarının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi ve bölgedeki yapı ve tesislerin teşkili gibi konuları da düzenler. İkinci maddede ise, serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirleme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu bölümde ayrıca, serbest bölgelerde yapılabilecek faaliyet konuları da detaylandırılmıştır.

Serbest Bölgeler Kanunu'nun ikinci bölümü, serbest bölgelerin düzenlenmesi ile ilgili hükümleri içerir. Bu bölümde, serbest bölgelerin gelir ve harcamaları ile sağlanan teşvik ve muafiyetler detaylandırılmıştır. Ayrıca, serbest bölgelerin düzenlenme esaslarına ilişkin kurallar açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm, genel olarak serbest bölgelerdeki dış ticaret uygulamalarına dair kuralları ele alır. Bu bölüm, serbest bölgelerde gerçekleştirilen dış ticaret işlemlerinin nasıl yürütüleceğini düzenleyen hükümleri içerir.

Kanunun dördüncü ve son bölümü ise serbest bölgelerin çalışma ve sosyal güvenlik esaslarını belirler. Bu bölümde, serbest bölgelerde çalışanların hakları ve sosyal güvenlik düzenlemeleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

2.5.2.2 Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği

Serbest Bölgeler Kanunu ve ülkemizde serbest bölgelerin kurulması, işletilmesi gibi konuların yasal zemine oturtulması ile bu kanunun uygulanması için hazırlanan yönetmeliğin kabul olması arasındaki zaman farkına bakıldığında, serbest bölgelerin ülkemizde kabul görüp yaygınlaşması bir hayli zaman almıştır. Ülkemizde serbest bölgeler ile ilgili düzenlemelerin genel çerçevesi 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile oluşturulmuş olup, bu kanunun uygulanması noktasında ayrıntılı hükümler, ilgili kanuna dayanılarak çıkarılan 10.3.1993 tarih ve 21520 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’nde yer almaktadır.

2.5.2.3. Türkiye Serbest Bölgelerinde Geçerli Olmayan Kanunlar

Serbest bölge en genel tanımı ile bir ülkenin fiziki sınırları içinde olmasına rağmen gümrük ve dış ticaret mevzuatının uygulanması noktasında muaf tutulan bölgeler olarak ifade edilmektedir. Ülkemizde de yurt içinde uygulanan ancak serbest bölgelerde muaf tutulan kanunlar aşağıda belirtilmiştir (Işık & Çabuk, 2007);

- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu,
- 1580 sayılı Belediye Kanunu (15. maddenin 5, 22, 25, 32 ve 47 bendleri hariç),
- 5682 sayılı Pasaport Kanunu,
- 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de Seyahat ve İkametleri Hakkındaki Kanun,
- 2007 sayılı Türkiye’deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun ile ek ve değişiklikleri,
- 2677 sayılı Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun,

hükümleri ve bu kanunların yanı sıra, diğer kanunların da ilgili kanuna aykırı hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, ilgili kanunun 5084 sayılı kanunla değişmiş 6. maddesinde, serbest bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine ilişkin mevzuat hükümlerinin uygulanmayacağı ifade edilmiştir.

Serbest bölgelerin kurulup işletilmesi, yönetilmesi, bölgenin görev ve yetki ile çalışma esasları konusunda tabi olduğu temel mevzuat Serbest Bölgeler Kanunu ile

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliğidir. Ancak dış ticaret, bankacılık, sigortacılık, kambiyo işlemleri, vergi ve harçlar, teşvik unsurları vb. konuların bölgede yürütülen faaliyetlerle ilişkili olmasından dolayı Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği, İthalat ve İhracat Rejimi Kararları ve Yönetmelikleri, Dahilde ve Hariçte İşleme Kararları ve Tebliğleri, Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı, Katma Değer Vergisi Kanunu ve ilgili tebliğler, Bankalar Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun gibi diğer bazı yasal düzenlemelerde de serbest bölge uygulamalarına dair hükümler bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İHTİSAS SERBEST BÖLGESİ'NİN EKONOMİK PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ

3.1.İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi Hakkında

Resim 21: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi

Kaynak: www.isbi.com.tr, 2024.

Yeri ve sınırları 12.05.1990 tarih ve 90/220 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, 1990 yılının Ağustos ayında Atatürk Havalimanı Dış Hatlar Terminali'nin zemin katında, 1.108 m²'lik alanda 33 kullanıcı firma ile faaliyete geçmiştir.

Kuruluş yıllarında tahsis edilen alanın yetersiz kalması nedeniyle, E-5 karayoluna paralel Çobançeşme mevkiinde bulunan Hazine arazisi üzerine 7.297 m²'lik kapalı alan inşaatı tamamlanmış ve bu alan serbest bölgeye dahil edilmiştir. Bu yeni alan, 1991 yılının Nisan ayında faaliyete başlamıştır.

Başlangıçta, Hazine arazisi üzerine kurulan bölgede bir işletici kuruluş bulunmamakta olup, hizmetler Serbest Bölge Müdürlüğü tarafından taşeron firmalara yaptırılmıştır. Ancak, 1 Temmuz 1996 tarihinden itibaren, serbest bölgenin işletilme

hakkı 30 yıl süreyle yap-işlet-devret modeli çerçevesinde İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (İSBİ A.Ş.) 'ye verilmiştir (Toroslu, 2000).

Bugün, 188.900 m²'lik alanda 160'dan fazla firma ile faaliyet gösteren İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, kuruluşunda gıda, otomotiv, kimya ve medikal sektörlerde yoğunlaşmışken, günümüzde genellikle üçüncü ülkelere bilgisayarlar, bilgisayar parçaları, POS cihazları ve elektrik malzemeleri getirmektedir. Bilgisayarlar ve POS cihazları serbest dolaşıma giriş rejimine tabi tutulurken, elektrik ve aydınlatma malzemeleri genellikle serbest bölgeden üçüncü ülkelere ihraç edilmektedir.

Serbest bölgede yürütülen faaliyet konuları ise kısaca şunlardır (www.ticaret.gov.tr, 2024):

- Tıbbi Malzemeler: Avrupa'dan üçüncü ülkelere gönderilmek üzere ilaç, kalp kapakçığı, stent, suni damar gibi tıbbi malzemeler getirilmektedir.
- Hazır Giyim İhracı: Türkiye'den bölgeye genellikle hazır giyim eşyası ihracı yapılmakta ve bu eşya TIR Karnesi ile Avrupa'ya gönderilmektedir.
- Freeeshop Mağazaları: Freeeshop mağazalarında satılmak üzere gıda maddesi ve hediyelik eşya ihracatı gerçekleştirilmektedir.
- Otomotiv ve Makine Eşyaları: Otomotiv ve makine sektöründe kullanılan dişli rotor plakaları ve benzeri eşyaların yurtdışındaki otomotiv firmalarına ihracı yapılmaktadır.

20 Şubat 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile "İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi" olarak ismi değiştirilen bölgenin ana faaliyet konuları daha önce hizmet verilen sektörlerle ilaveten ileri teknoloji imalatı, yazılım, bilişim ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetler üzerine yoğunlaşmıştır (Erdoğan & Ener, 2005; www.isbi.com.tr, 2024).

İhtisas Serbest Bölgesi uygulaması ülkemizde bilişim ve döviz kazandırıcı hizmet sektörleri ile AR-GE yoğun, yüksek teknoloji ve katma değeri yüksek diğer sektörlerin desteklenerek ihracata yönlendirilmesi amacıyla başlatılan bir uygulama olup, günümüzde İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi bu projenin ilk ve tek örneğidir. Bu proje kapsamında İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin başarılı faaliyetlerinden dolayı

2023 yılına ait destek hakediş ödemesi 40.943.321,95 TL olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda bölgede kurulan Havacılık Simülasyon Merkezi ile pilotlara eğitim verilerek ülkeye döviz kazandırılmaktadır (www.ticaret.gov.tr, 2024).

3.2.İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firmalar

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren birçok firma bulunmaktadır. Ancak söz konusu serbest bölge yazılım, bilişim ve teknoloji alanında hizmet odaklı olması nedeniyle serbest bölgede daha çok yazılım bilişim firmaları ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmalar arasında yazılım bilişim alanında ön plana çıkan firmalar şunlardır:

- TELENITY İLETİŞİM SİSTEMLERİ SAN. VE TİC. A.Ş.
- ETİYA BİLGİ TEKNOLOJİLERİ YAZILIM SAN. VE TİC. A.Ş.
- AMADEUS BİLGİ TEKNOLOJİSİ HİZMETLERİ A.Ş.
- SESTEK SES VE İLETİŞİM BİLGİSAYAR TEKNOLOJİLERİ SAN. TİC. A.Ş.
- VOLOSFT BİLİŞİM LTD. ŞTİ.
- MEDİANOVA İNTERNET HİZMETLERİ VE TİC. A.Ş.
- MOBİLLİUM BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ LTD. ŞTİ.
- SOLVİA YAZILIM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
- BOSPHORUS ENDÜSTRİYEL YAZILIM ÇÖZÜMLERİ VE DİŞ TİC. A.Ş.

Diğer faaliyetler kapsamında bölgedeki bazı firmalar:

- GKN SİNER İSTANBUL METAL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
- İSTANBUL AHL SERBEST BÖLGE ŞB.
- YUNUS ÇOŞKUN VE ORTAKLARI KOLL. ŞTİ.
- OCCLUTECH TIBBİ ÜRÜNLER SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
- DOF ROBOTİK SAN. A.Ş. İSTANBUL İHTİSAS SERBEST BÖLGE ŞB. olarak sıralanabilir (www.isbi.com.tr, 2024).

3.3. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Sunduğu Teşvik ve Avantajlar

Serbest bölgelerde katma değeri yüksek, AR-GE yoğun ve yüksek teknoloji üretilen ürünlerin desteklenmesi amacıyla başlatılan 'İhtisas Serbest Bölgeleri' projesi kapsamında, '2635 sayılı İhtisas Serbest Bölgelerinde Sağlanacak Destekler Hakkında Karar' ile aşağıdaki destekler sağlanmaktadır (www.ticaret.gov.tr, 2024):

1.Vergi Muafiyetleri: İhtisas serbest bölgelerinde faaliyet gösteren işletmeler, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi'nden muaf tutulur. Bu muafiyet, yatırımcıların vergi yükünü hafifletir ve bölgenin cazibesini artırır.

2.Gümrük Vergisi Muafiyeti: Serbest bölgelere getirilen ürünlerin gümrük vergisinden muaf tutulması sağlanır. Üçüncü ülke menşeli malların da serbest bölgeye girişinde gümrük vergisi ödenmez, ancak Türkiye veya AB üyesi ülkelere gönderildiklerinde gerekli gümrük işlemleri yapılır.

3.Kdv Muafiyeti: Serbest bölgelerde gerçekleştirilen mal alımları ve hizmetler KDV'den muaf tutulur, bu da işletmelerin maliyetlerini azaltır.

4.Yatırım Teşvikleri: İhtisas serbest bölgelerine yapılan yatırımlar teşvik edilir, bu kapsamda çeşitli devlet destekleri ve teşvik programları sunulur.

5.Enerji ve Altyapı Destekleri: İhtisas serbest bölgelerinde enerji ve altyapı hizmetleri desteklenir. Bu, yüksek teknoloji ve AR-GE faaliyetleri için gerekli olan altyapının sağlanmasını içerir.

6.Eğitim ve Teknik Destekler: AR-GE ve yüksek teknoloji üretilen ürünler için gerekli eğitimler ve teknik destekler sağlanır, böylece bölgedeki işletmelerin teknoloji ve bilgiye erişimleri artırılır.

7.Finansal Destekler: İhtisas serbest bölgelerinde faaliyet gösteren işletmelere finansal destekler ve uygun kredi olanakları sunulur. Bu destekler, serbest bölgelerde

yüksek teknolojiye dayalı, AR-GE yoğun ve katma değeri yüksek üretim faaliyetlerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda ihtisas serbest bölgelerinde sağlanan çeşitli destekler şunlardır: (www.ticaret.gov.tr, 2024);

-Nitelikli Personel Ücret Gideri Desteği: Bu destek, serbest bölgede faaliyet gösteren firmaların, Türkiye'deki üniversitelerin veya Yükseköğretim Kurulu tarafından denkliği kabul edilen yurt dışındaki üniversitelerin en az dört yıllık eğitim veren lisans programlarından mezun olmuş, tam zamanlı olarak istihdam ettikleri veya edecekleri azami on personele ödedikleri ücret dahilindeki giderleri için sağlanır. Destek tutarı, her bir nitelikli personel başına yıllık 15.000 ABD doları ve aylık 1.250 ABD dolarını geçmemek kaydıyla, 5 yıl süreyle verilmektedir. Destek süresi 5 yıl ile sınırlıdır ve bu sürenin sonunda sona erer.

-Kira Desteği: Firmaların, bölge işleticisi veya diğer kullanıcılarla akdettikleri arazi veya bina kira sözleşmesi kapsamındaki kira harcamalarına yönelik destek sağlanır. Destek, kira giderinin %50'sini ve yıllık 75.000 ABD dolarını geçemez. Bu destek, 5 yıl süreyle verilir ve sürenin dolmasıyla birlikte destek ortadan kalkar.

-Faiz veya Kâr Payı Gideri Desteği: Bu destek, bölge işleticisinin yatırım programı kapsamında yer alan sabit yatırımlarının finansmanında kullanacağı yatırım kredilerinin faiz veya kâr payı giderleri için sağlanır. Kredi, bir defada olmak üzere tek bir bankadan kullanılabilir. Kredinin tutarı, taahhüt edilen yatırım tutarının %50'sini ve 10 milyon ABD dolarını aşamaz. Kredinin vadesi, yatırım programında yer alan yatırımların tamamlanma süresinden kısa olamaz ve en fazla on yıl olabilir. Yatırımlar, kredi vadesinden önce tamamlanmalıdır; verilecek ek sürelerle birlikte bu şartların yerine getirilmesi esastır.

Ticaret Bakanlığı tarafından İhtisas Serbest Bölgesi'ne sağlanan desteğin yanı sıra İhtisas Serbest Bölgesi'nde, Türkiye'de yerleşik bir firmanın son 3 yıllık ihracat rakamlarının 2.250 milyon USD'ye ulaşması koşuluyla sağlanan teşvik ve avantajlar şunlardır:

- 20 Yıl Ruhsat Süresi: Firma, uzun vadeli bir işletme süresi avantajı elde eder.
- %100 Kurumlar Vergisi Muafiyeti: Firma, tüm kurumlar vergisinden muaf tutulur.
- %100 Personele İlişkin Gelir Vergisi Muafiyeti: Serbest bölgede çalışan tüm personelin gelir vergisi muafiyettir.
- %100 KDV ve Damga Vergisi Muafiyeti: Firma, KDV ve damga vergilerinden tamamen muaf tutulur.
- %100 Gümrük Vergisi Muafiyeti: Firma, gümrük vergisinden muaf tutulur.
- Yıllık 75.000 USD Kira Desteği: Firma, yıllık 75.000 USD'ye kadar kira giderinin %50'si oranında destek alır ve bu destek 5 yıl süreyle geçerlidir. Bu destek, yıllık 1 milyon USD ihracat yapılması koşuluyla sağlanır ve ihracat arttıkça oranı artabilir.
- Yıllık 150.000 USD Personel Maaş Desteği: Firma, yıllık 150.000 USD'ye kadar olan maaş giderlerinin %50'sini kapsayan destek alır. Bu destek, 5 yıl süreyle geçerlidir ve yıllık 1 milyon USD ihracat yapılması koşuluyla sağlanır, ihracat arttıkça oranı artabilir.

Eğer firma son 3 yılda toplam 2.250 milyon USD ihracat rakamına ulaşamazsa, aşağıdaki destekler sağlanır:

- 3 Yıl Ruhsat Süresi: Firma, daha kısa süreli bir ruhsat süresi elde eder.
- %100 Kurumlar Vergisi Muafiyeti: Firma, kurumlar vergisinden muaf tutulur.
- %100 Personele İlişkin Gelir Vergisi Muafiyeti: Serbest bölgede çalışan tüm personelin gelir vergisi muafiyettir.
- %100 KDV ve Damga Vergisi Muafiyeti: Firma, KDV ve damga vergilerinden tamamen muaf tutulur.
- %100 Gümrük Vergisi Muafiyeti: Firma, gümrük vergisinden muaf tutulur.

3.4. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Verdiği Hizmetler

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde kurulan şirketlere birçok teşvik ve avantaj sağlanmasının yanında bölge yönetimi tarafından şirketlerin daha verimli çalışmasını

sağlayacak amacıyla bölgedeki şirketlere bazı hizmetler verilmektedir. Bu hizmetler aşağıda kısaca anlatılmıştır:

-Şirketlerin faaliyet ruhsatı alma sürecinde onlara rehberlik etmek ve işlemleri kolaylaştırmak için Danışmanlık Hizmetleri,

-Bölgenin güvenliği ile firmaların faaliyetlerini emin bir şekilde yürütmesini sağlamak amacıyla bölgede özel güvenlik ekibinin bulunması, kapalı devre kamera sistemi ile yapılan denetlemeler ve bunların yanında serbest bölgeye girişlerin şahsa özel kart ile yapılması Güvenlik Hizmetlerini,

-Gümrük işlemlerinin hızlı ve sorunsuz yapılabilmesi amacıyla Gümrük Müşavirliği Hizmetleri,

-Firmaya özel hazırlanan envanter raporları ile stok durumu ile ilgili Stok Yönetim Hizmetleri,

-Bölgede hazırda bulundurulan ve şirket kullanımına tahsis edilen genel ve özel depo alanları ile Depolama ve Transit Depolama Hizmetleri,

-Firmalara ait malların tır ve kamyonlara yüklenmesi ile indirilmesinde forklift parkı, yükleme boşaltma rampaları, hareketli rampalar ve konveyörler ile sunulan Yükleme ve İndirme Hizmetleri,

-Serbest bölge sınırları içinde yer alan tüm ofis, depo ve binalarda meydana gelebilecek yangın, sel, deprem, terör gibi risk faktörü barındıran olaylara karşılık olarak sunulan Sigorta Hizmetleri,

-Bölgede faaliyet konuları üzerine uygun altyapı elektrik, su, telekomünikasyon ve genel bakım hizmetlerini kapsayan Modern Altyapı Hizmetleri vermektedir (www.isbi.com.tr, 2024).

3.5. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin İstihdam Durumu

Serbest bölgelerin ülkelere sağlaması beklenen katkılardan biri de bulunduğu bölgede istihdam olanaklarını arttırması olarak değerlendirilmektedir. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin istihdam durumu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde İstihdam Durumu

YILLAR	İŞÇİ	BÜRO PERSONELİ	DİĞER	TOPLAM
2019	500	462	173	1135
2020	635	738	100	1473
2021	667	1025	100	1792
2022	1008	1364	120	2492
2023	943	1661	415	3019

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde 2023 yılı itibariyle 943 işçi, 1661 büro personeli ve farklı pozisyonlarda görev alan 415 kişi olmak üzere toplamda 3019 kişi bölgede görev almaktadır. 2019 yılında 500 işçi istihdam edilirken 2023 yılında bu rakam %100'e yakın bir artış göstererek 943 sayısına ulaşmıştır. İstihdam edilen büro personeli sayısı ise 2019 yılında 462 iken son 5 yıl içerisinde her sene artış göstererek 2023 yılında yılda 1661 kişiye ulaşmıştır. Diğer taraftan bölgede istihdam edilen farklı pozisyonlardaki kişi sayısı ise 2020 ve 2021 yılında azalış göstermesine rağmen 2023 yılında 415 kişi bölgede istihdam edildiği görülerek bu pozisyonda görev alanların sayısının da artış gösterdiği tabloda görülmektedir.

Son beş yılın istihdam rakamlarına bakıldığında gerek işçi niteliğinde istihdam edilen personelin gerek büro personelinin gerekse farklı pozisyonlarda görev alanların sayısının genel itibariyle yıldan yıla artış gösterdiği Tablo 1'deki rakamlardan anlaşılmaktadır.

3.6. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firma sayısı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı

YILLAR	YERLİ	YABANCI	TOPLAM
2019	67	49	116
2020	87	50	137
2021	124	54	178
2022	131	64	195
2023	141	69	210

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

2023 yılında İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde 141 yerli, 69 yabancı olmak üzere toplamda 210 firma faaliyet göstermektedir. 2019 yılında 67 yerli ve 49 yabancı olmak üzere 116 firmada faaliyet gösterirken bu rakam 2020 yılında toplam olarak 137'ye ulaşmıştır. 87'si yerli ve 50'si yabancı olan bu firmalar, 2021 yılına gelindiğinde tekrar artış göstererek 124 yerli ve 54 yabancı olmak üzere 178 firma olmuştur. 2022 yılında 131 yerli ve 64 yabancı firma bölgede faaliyet gösterirken 2023 yılında bu rakamlar 210'a ulaşmıştır. Tablo 2'deki rakamlardan da görüleceği üzere İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firma sayısı son beş yıl içerisinde hem yerli hem yabancı firma sayısı bazında artış göstermiştir.

3.7. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Faaliyet Ruhsat Dağılımı

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmaların faaliyet ruhsat dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Faaliyet Ruhsat Dağılımı

	YERLİ	YABANCI	YERLİ YABANCI ORTAKLIĞI	TOPLAM
Kiracı	145	58	16	219
Yatırımcı	3	2	-	5
TOPLAM	148	60	16	224

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Tablo 3'te belirtilen İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin 20213 yılına ait faaliyet ruhsat dağılımına bakıldığında kiracı ve yatırımcı olarak yerli firmaların ruhsat sayısı 148 iken, yabancı kiracı ve yatırımcı firmaların ruhsat sayısı 60 olarak görülmektedir. Yerli ve yabancı ortaklığına dayanan kiracı firmaların ruhsat sayısı ise 16'dır. Diğer taraftan bölgede faaliyet gösteren yerli ve yabancı ile yerli yabancı ortaklığına dayanan kiracı firmaların ruhsat sayısı 219 dur. Yatırımcı olarak faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmaların toplam ruhsat sayısı ise 5'tir. Sonuç olarak İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin faaliyet ruhsat dağılımını gösteren Tablo 3'te, 2023 yılında bölgede toplam 224 ruhsatın bulunduğunu göstermektedir.

3.8. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Firmaların Faaliyet Konularına Göre Dağılımı

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde bulunan firmaların hangi konuda faaliyette gösterdiği Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde Firmaların Faaliyet Konuları

<i>FAALİYET KONULARI</i>	YERLİ		YABANCI		YERLİ-YABANCI		TOPLAM
	Kiracı	Yatırımcı	Kiracı	Yatırımcı	Kiracı	Yatırımcı	
<i>Alım Satım</i>	35		18		4		57
<i>Üretim</i>	101		35		8		144
<i>İşyeri Kiralama</i>		1					1
<i>Depo İşletmeciliği</i>		1					1
<i>Montaj Demontaj</i>	3		3		3		9
<i>B.K.İ</i>		1					1
<i>Bankacılık</i>	3		1				4
<i>Bakım Onarım</i>	2						2
<i>Finansal Kiralama</i>	1						1
<i>Kıymetli Eşya Lojistiği</i>			1				1
<i>Diğer</i>			2		1		3
TOPLAM	145	3	60		16		224

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Tablo 4'te İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'ndeki firmaların faaliyet konularına göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo 4'e baktığımızda alım-satım konusunda faaliyet gösteren yerli ve yabancı firmalar ile yerli yabancı ortaklığına dayanan 57 adet firma faaliyet göstermektedir. Serbest bölgede üretim faaliyetlerinde bulunan firma sayısı 144 iken bölgede iş yeri kiralama konusunda sadece 1 firma bulunmaktadır. Depo işletmeciliğinde yine 1 firma faaliyet gösterirken, montaj ve demontaj konularında

faaliyet gösteren firma sayısı 9'dur. Bankacılık sektöründe 4 firma, bakım-onarımda 2, finansal kiralamada 1, kıymetli eşya lojistiğinde 1 adet firma olmakla birlikte bu alanların dışında kalıp faaliyet gösteren firma sayısı 3'tür.

3.9. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Ekonomik Performans Değerlendirmesi

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin ekonomik performans değerlendirilmesi çeşitli başlıklar altında aşağıda analiz edilmiştir.

3.9.1. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Türkiye'den serbest bölgeye, serbest bölgeden Türkiye'ye, yurt dışından serbest bölgeye ve serbest bölgeden yurt dışına olmak üzere dört yönlü ticaret hacmi son on yıl baz alınarak Tablo 5'te incelenmiştir.

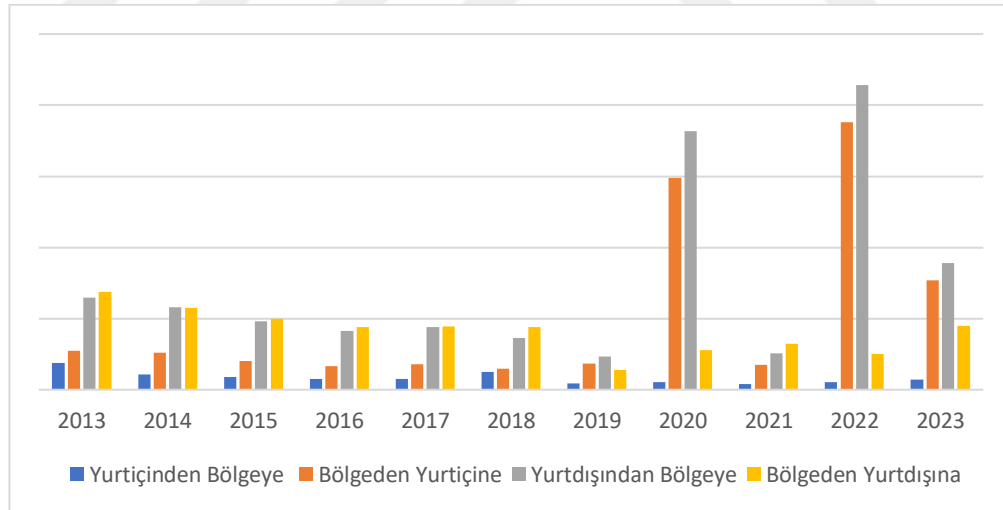
Tablo 5: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi (1000 USD)

Yıllar	Yurtiçinden Bölgeye	Bölgeden Yurtiçine	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına
2013	187.967.849,00	273.714.307,00	647.803.920,00	687.900.186,00
2014	105.128.695,94	258.776.943,22	578.524.951,34	576.007.667,56
2015	90.238.305,93	201.728.452,81	482.625.977,61	496.627.188,24
2016	74.262.745,50	166.290.534,22	414.047.519,18	441.854.563,14
2017	73.515.861,71	178.936.545,00	439.873.109,00	443.287.489,00
2018	124.789.707,96	145.711.978,72	364.582.448,21	442.458.575,26
2019	44.851.928,77	183.900.082,72	233.119.268,42	140.631.481,80
2020	52.097.154,65	1.490.736.949,90	1.816.735.021,50	279.477.839,98
2021	39.130.658,08	173.893.970,93	257.801.372,73	323.229.545,03
2022	54.167.402,30	1.881.197.284,32	2.140.098.379,79	249.539.847,64
2023	69.404.703,18	767.219.796,05	892.123.440,20	451.022.406,85
TOPLAM	915.555.013,02	5.722.106.844,89	8.267.335.407,98	4.532.036.790,50

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Tablo 5 incelendiğinde bölgenin ticaret hacminin yıldan yıla dalgalandığı görülmekte olup bazı yıllarda artış eğilimine giren ticaret hacmi, bazı yıllarda da azalış göstermektedir. Ancak, 2020 yılında bölgenin adının ‘İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’ olarak değiştirilmesiyle bölgenin yazılım sektöründe de faaliyet göstermeye başlaması bölgenin ticaret rakamlarına yansımış ve İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin ticaret hacmi 2020 yılında önceki yıla göre ticaretin tüm yönlerinde artış göstermiştir. 2021 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi nedeniyle dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunluk, serbest bölgenin ticaret rakamlarına da yansımış ve 2020 yılında bölgenin ticarete yakaladığı ivme, 2021 yılında aynı başarıyı gösterememiştir. İzleyen yılda ise tekrar toparlanma eğilimine giren serbest bölgenin ticaret rakamlarının 2023 yılında ortalama bir seyir izlemekte olduğu Tablo 5’te görülmektedir. Son on yıl içinde İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’ne 9 milyar 182 milyon 890 bin 421 dolar tutarında mal girişi gerçekleşirken, 10 milyar 254 milyon 143 bin 635 dolar tutarında ise mal çıkışı yapılmıştır.

Grafik 1: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Yönlere Göre Ticaret Hacmi

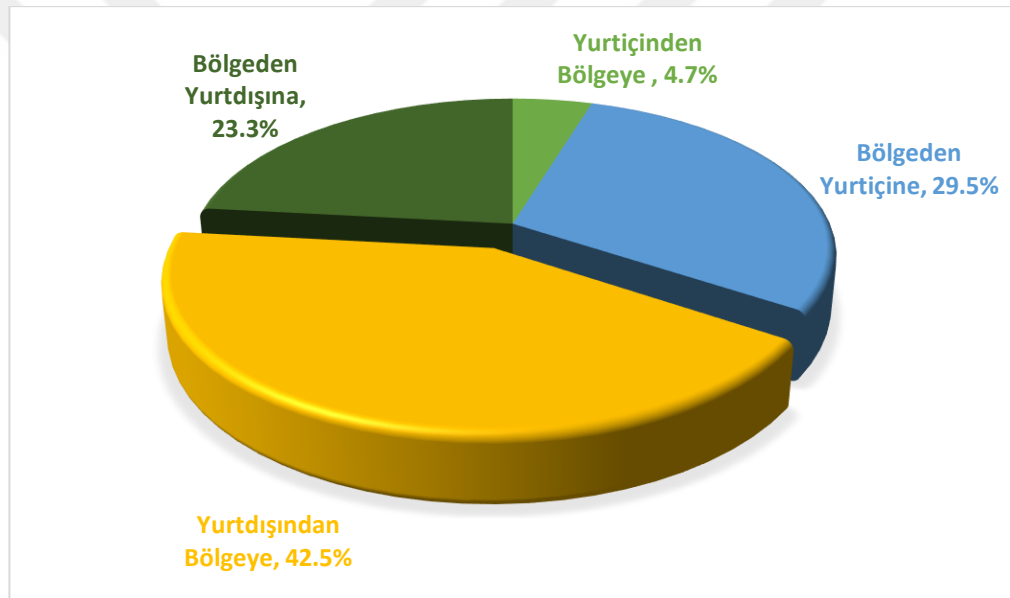

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin ticaretin yönlerine göre toplam ticaretinde meydana gelen değişimler ise Grafik 1’de gösterilmektedir. Yurtdışından bölgeye yapılan ticaret hacmi bazı yıllarda artış göstermesine rağmen son yıllar hariç olmak üzere genel olarak azalma eğiliminde olmuştur. Yurtdışından bölgeye önceki yıla kıyasla 2018 yılında bir artış yaşanmış ardından 2020, 2022 ve 2023 yıllarında önceki

yıla göre artan bir eğilim izlemiştir. Bölgeden yurtdışında yapılan ticaret ise inişli çıkışlı bir eğilim göstermesine rağmen 2020, 2022 ve 2023 yılında önceki yıllara nazaran pozitif olarak belirgin bir fark olduğu Grafik 1’de görülmektedir. Bölgenin ticaret hacminin en büyük ayağını oluşturan kısım ise yurtdışından bölgeye olan ticarettir. Yurtdışından bölgeye olan ticarete, bölgeden yurtdışına olan ticaretteki gibi benzer bir eğilim göstermektedir. 2020, 2022 ve 2023 yıllarında önceki yıllara kıyasla yurtdışından bölgeye yapılan ticaretin artmıştır. Son olarak bölgeden yurtdışına yapılan ticaretin de benzer yıllarda artış gösterdiği görülmektedir.

Grafik 2: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Toplam Ticaret İçinde Yönlere Göre Ticaret Payı

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Grafik 2’de İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin 2013-2023 yıllarına ait yönlere göre ticaret hacminin yüzdesel olarak pay oranları görülmektedir. Bu oranlara baktığımızda en büyük payı % 42,5 oranla yurtdışından bölgeye olan dilim oluşturmakta, ardından bölgeden yurtdışına yapılan ticaret %29,5 ile ikinci sırada yer almaktadır. Bölgeden yurtdışına yapılan toplam ticaret hacmi %23,3’lük bir dilime sahipken bölgenin ticaretinden en az pay yurtdışından bölgeye yapılan ticaret ile %4,7 oranında yer almaktadır.

3.9.2. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Toplam Ticaret Hacmi (1000 USD)

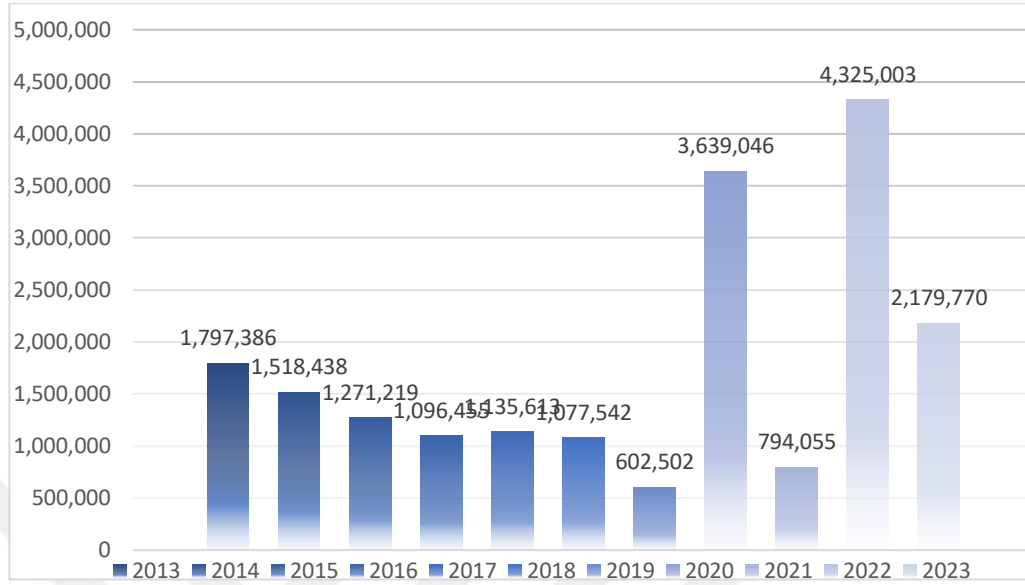
İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin son on yıla ait toplam ticaret hacmi Tablo 5'te gösterilmekte iken, Grafik 3'te ise toplam ticaret hacminde yıllık bazda meydana gelen dalgalanmalar incelenmiştir.

Tablo 6: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Toplam Ticaret Hacmi (1000 USD)

Yıllar	Toplam Ticaret Hacmi
2013	1.797.386
2014	1.518.438
2015	1.271.220
2016	1.096.455
2017	1.135.613
2018	1.077.543
2019	602.503
2020	3.639.047
2021	794.055
2022	4.325.003
2023	2.179.770

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Tablo 6'ya bakıldığı zaman, 2017 yılı haricinde 2013 yılından 2020 yılına kadar serbest bölgenin toplam ticaret rakamlarında azalma eğiliminin olduğu görülmektedir. 2020 yılında ise toplam ticaret hacmi önceki yıla göre % 500 oranında artış göstermiştir. Bu artışta bölgenin yazılım alanında 'İhtisas Serbest Bölge' unvanını almasının katkı sağladığı görülmektedir. 2021 yılında küresel salgın Covid-19 pandemisinin izleri bölgenin toplam ticaret hacmine de yansımış ve önceki yıla oranla toplam ticaret hacmi daralmıştır. 2022 ve 2023 yılında ise toparlanma eğilimine giren bölge son on yıl içinde toplam 19 milyar 437 milyon 34 bin 056 dolar tutarında işlem gerçekleştirmiştir.

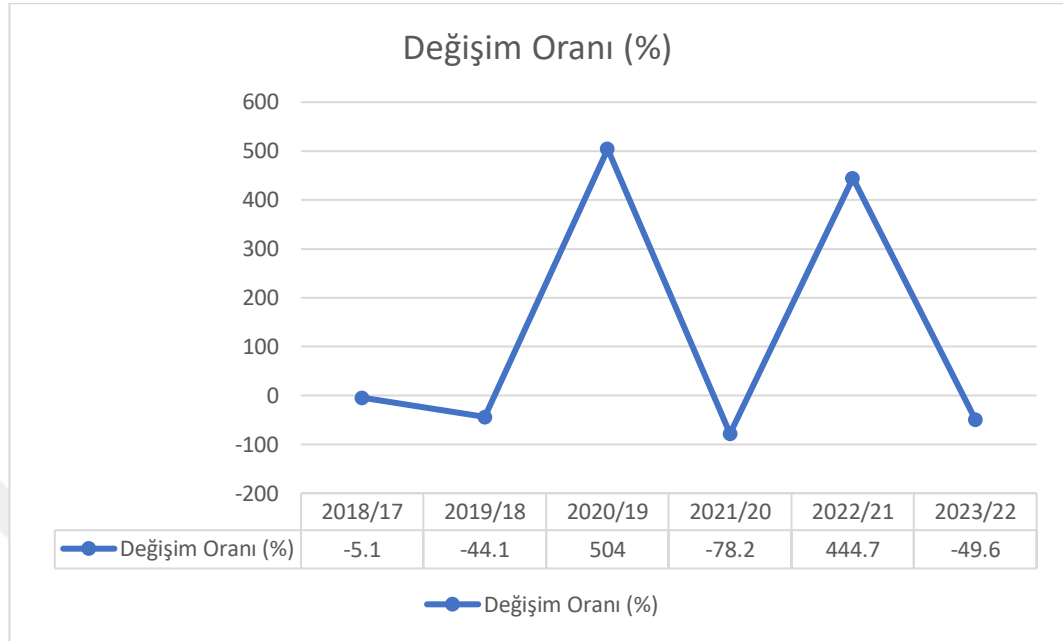
Grafik 3: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Son On Yıl Ticaret Rakamları

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Tablo 6’da da belirtildiği üzere 2013 yılı itibariyle toplam ticaret hacminde yaşanan azalma 2020 yılında tersine dönerek, bölge ticareti hız kazanmıştır. 2013 yılında 1 milyar 797 milyon 386 bin dolar tutarında gerçekleşen toplam ticaret hacmi, 2014 yılında 1 milyar 518 milyon 438 bin dolar iken bu rakam 2015 yılında 1 milyar 271 milyon 220 bin dolara gerilemiştir. 2016 yılında tekrar önceki yıla göre 2016 yılında tekrar önceki yıla göre azalma gösteren toplam ticaret hacmi 1 milyar 96 milyon 455 bin dolar iken 2017 yılında bu rakam 1 milyar 135 milyon 613 bin dolar, 2018 yılında 1 milyar 77 milyon 543 bin dolar ve 2019 yılında 602 milyon 502 bin dolar tutarında ticaret yapılmıştır. 2020 yılında 3 milyar 639 milyon 47 bin dolar tutarında yapılan dış ticaret hacmi 2021 yılında tekrar durağan bir seyir izleyerek 794 milyon 55 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında 4 milyar 325 milyon 3 bin dolar ve 2023 yılında 2 milyar 179 milyon 770 bin dolar İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nden yapılmıştır.

3.9.3 İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin Yıllık Ticaret Hacminin Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin toplam ticaret hacminde yaşanan yıllık bazda değişim oranları son beş yıl baz alınarak Grafik 4’te gösterilmektedir.

Grafik 4: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Ticaret Hacminde Yaşanan Değişimler

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

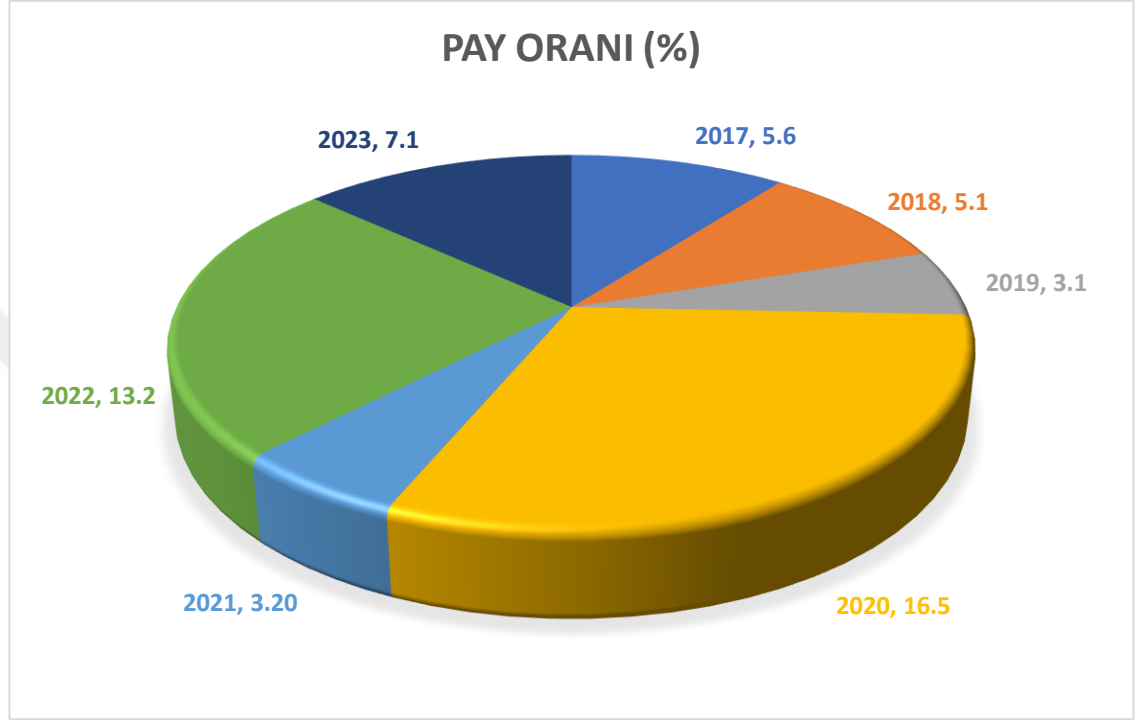
Grafik 4 incelendiğinde 2018, 2019, 2021 ve 2023 yılları önceki yıla göre toplam ticaret hacminde azalma gösteren yıllar iken, 2020 ve 2022 yıllarında bölgenin ticaret hacmi önceki yıla göre artış göstermiştir. 2018 yılı ticaret hacmi 2017 yılına göre % 5,1 gerilerken, 2019 yılında bu oran yaklaşık 9 kat artmıştır. 2019 yılı ticaret rakamları önceki yıla kıyasla %44,1 azalmasına rağmen 2020 yılı İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin ticaret rakamları büyük bir sıçrama yaşayarak bir önceki yıla göre %500 oranında arttığı görülmektedir. İzleyen yıl ticaret performansı 2020 yılına göre %78,2 oranında tekrar azalmıştır. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacminin artış gösterdiği diğer bir yıl 2022'dir. 2022 yılı toplam ticaret hacmi önceki yıla oranla %444,7 oranında artış göstermiştir. 2023 yılında ise %49,6 oranında toplam ticaret tekrar azalma eğilimine girmiştir.

3.9.4. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Serbest Bölgeler İçindeki Payı

Ülkemizde serbest bölge kurma girişimleri Osmanlı Devleti dönemine kadar dayanmaktadır. Bu girişimler zaman içinde bazen başarısızlıkla sonuçlanırken bazen de serbest bölge kurma yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ülkemizde ilk serbest bölge

Antalya ve Mersin illerinde kurulan limanlar olup ülkemizde günümüzde 19 adet serbest bölge bulunmaktadır.

Grafik 5: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Diğer Serbest Bölgeler İçindeki Pay Oranı

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Türkiye'deki diğer tüm serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi içindeki payı Grafik 5'te gösterilmektedir. İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin ülkedeki diğer tüm serbest bölgeler içindeki pay oranı 2017 yılında %5,6, 2018 yılında %5,1 ve 2019 yılında %3,1 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılına gelindiğinde serbest bölgenin faaliyet konusu üzerinde birtakım değişiklikler yapılmış, bölgede süregelen faaliyetlerin yanı sıra ülkenin döviz gelirleri ile ihracat rakamlarını arttıracak olan yazılım ve bilişim alanındaki faaliyetler ön plana çıkarılarak, bölge İhtisas Serbest Bölgesi yapılmıştır. Bölgenin yazılım ve bilişim alanında yapılan faaliyetler neticesinde 2020 yılında serbest bölgenin diğer serbest bölgeler içindeki pay oranı %16,5 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında, pandemi gibi serbest bölgede yapılan faaliyetlerden kaynaklanmayan nedenlerden ötürü bölgenin diğer serbest bölgelerin içindeki toplam pay oranı %3,20' ye kadar gerilemiştir. İstanbul İhtisas

Serbest Bölgesi'nin ülkemizdeki diğer tüm serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi içindeki payı 2022 yılında %13,2 ve 2023 yılında ise bu oranın %7,1 olarak gerçekleştiği Grafik 5'te görülmektedir.

3.9.5 İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Ticaret Hacminin Ükelere Göre Dağılımı

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin 2023 yılı içinde yapmış olduğu toplam ticaret hacminin seçili bazı ülkelere göre dağılımı Tablo 7'de incelenmiştir. Diğer taraftan serbest bölgenin 2023 yılı içerisinde gerçekleştirdiği toplam ticaretin tamamının ülkelere göre dağılımı Ek-1'de yer almaktadır.

Tablo 7: İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nin Toplam Ticaret Hacminin Bazı Ükelere Göre Dağılımı (1000 USD)

Ülkeler	Bölgeye Giriş	Bölgeden Çıkış	Toplam
A.B.D.	14.640.640,05	86.053.193,03	100.693.833,08
Almanya	4.236.403,68	38.250.672,22	42.487.075,90
Azerbaycan	332,25	18.620.413,47	18.620.745,72
B.A.E.	1.147.260,47	19.101.976,64	20.249.237,11
Belçika	7.914.443,10	14.372.343,38	22.286.786,48
Birleşik Krallık	83.968.320,12	45.585.934,36	129.554.254,48
Fransa	5.695.891,97	2.199.873,00	7.895.764,97
Hindistan	27.034,21	19.683.513,13	19.710.547,34
Hollanda	5.113.506,91	15.757.315,27	20.870.822,18
Hong Kong	55.113.857,22	576.136,63	55.689.993,85
Kazakistan	22.562.087,65	24.454.017,72	47.016.105,37
Rusya Federasyonu	1.031.891,45	2.681.734,37	3.713.625,82
Singapur	9.306.729,84	912.156,03	10.218.885,87
Suudi Arabistan	13.596,00	6.618.559,37	6.632.155,37
Tayvan	69.188.600,19	149.468,60	69.338.068,79
Türkiye	69.404.703,18	767.219.796,05	836.624.499,23

Vietnam	32.241.387,67	5.179.312,09	37.420.699,76
Çek Cumhuriyeti	10.983.539,63	521.708,38	11.505.248,01
Çin	20.628.724,47	5.314.338,54	25.943.063,01
İrlanda	484.366,80	15.030.831,13	15.515.197,93
İsviçre	513.760.078,68	26.849.254,02	540.609.332,70
İtalya	2.611.180,41	3.801.644,92	6.412.825,33
TOPLAM	930.074.575,95	1.118.934.192,35	2.049.008.768,30

Kaynak: İstanbul İhtisas Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2024.

Tablo 7'yi incelediğimiz zaman bölgeye en yüksek tutarda mal girişi İsviçre, Birleşik Krallık, Tayvan, Türkiye, ABD, Hong Kong ve Çin ülkelerinden yapılmıştır. Serbest bölgeye en yüksek tutarda mal girişi 513 milyon 760 bin 078 dolar ile İsviçre'den gerçekleşmiştir. İsviçre'yi 83 milyon 968 bin 320 dolarla Birleşik Krallık takip ederken, Türkiye, Tayvan ve Hong Kong yine bölgeye mal girişinde en yüksek tutarın gerçekleştiği ülkeler olarak Tablo 7'de görülmektedir. Bölgeden yapılan en yüksek tutarlı mal çıkışı ise Türkiye, ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Kazakistan, İsviçre, Hindistan'a yapılmıştır. Bölgeden mal çıkışı yapılan ülkeler arasında 767 milyon 219 bin 796 dolarla ilk sırada Türkiye yer alırken, 86 milyon 53 bin 193 dolarla bu sırayı ABD takip etmektedir. 45 milyon 585 bin 934 dolar tutarında Birleşik Krallık'a mal çıkışı yapılırken bu sırayı 38 milyon 250 bin 672 dolarla Almanya izlemektedir. Serbest bölgeden yapılan ticaret hacminin toplam tutarına baktığımız zaman en yüksek tutarlı ticaretin Türkiye, Birleşik Krallık ve ABD ile yapıldığı görülmektedir. Türkiye'den serbest bölgeye mal giriş ve çıkışı toplam 836 milyon 624 bin 499 dolar tutarında gerçekleşirken, 129 milyon 554 bin 254 dolarla bu sırayı Birleşik Krallık ve 100 milyon 693 bin 833 dolarla ABD izlemektedir.

SONUÇ

Günümüzde yaşamımızın her alanında değişim ve gelişimin süreklilik göstermesi sadece bireysel anlamda insan yaşamını değil aynı zamanda sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan da dünya ekonomilerini etkilemektedir. Dolayısıyla piyasa aktörleri ticari hayata yön verirken stratejik davranarak çeşitli politikalarla dünya pazarında mevcudiyetini korumayı ve varlığını devam ettirebilmeyi sağlamaya çalışmaktadırlar.

Firmaların dünya pazarında tutunabilmek için faaliyet gösterdiği iş kolu üzerinde nitelikli işgücüne sahip olma, yabancı sermayeden faydalanma, hammaddenin ucuz ve hızlı temini, maliyet avantajı elde etme gibi faktörler üzerinden bir taraftan piyasadaki diğer firmalar ile rekabet halinde iken diğer taraftan firma değerini ön plana çıkarma, piyasada güvenilirliğini sağlama, kaliteli hizmet sunma, marka değeri oluşturma ve dış pazarlara açılma gibi amaçları gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu amaçların maliyet unsuru, lojistik, ulaşım, iletişim gibi birçok faktöre bağlı olarak yurt içi piyasada işletmelerin tek başına yapması genel itibarıyla mümkün olmadığından firmalar, kendilerine birçok teşvik ve avantaj imkânı sunan serbest bölgelerden faydalanmaktadırlar.

Serbest bölge, bir ülkenin siyasi sınırları içinde bulunmasına rağmen, ülkede uygulanan gümrük mevzuatının tamamen veya kısmen uygulanmaması nedeniyle gümrük bölgesi dışında sayılan, ticari faaliyetleri için bölgedeki firmalara önemli teşvik ve avantajlar sunan ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan alanlardır.

Günümüzde dünyada ve ülkemizde birçok önemli serbest bölge bulunmaktadır. Dünyada ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Çin, Rusya gibi küresel ekonomide kilit rol oynayan ülkelerde ticaret, üretim, teknoloji geliştirme gibi amaçlarla kurulan serbest bölgeler bulunmaktadır.

Ülkemizde serbest bölge kurma girişimleri Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar dayanmaktadır. Her ne kadar Osmanlı döneminde serbest bölge kurmak için girişimde bulunulmuş olsa da bu yönde olumlu netice sağlanamamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise çeşitli tarihlerde serbest bölge kurulması için adımlar atılmış bu

adımlardan ancak 1980’li yıllar itibariyle netice elde edilmeye başlanmış ve 1985’te Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Günümüzde ise ülkemizde faaliyette bulunan 19 adet serbest bölge bulunmaktadır.

Serbest bölgelerin ülke ekonomisine sağladığı olumlu katkıların yanı sıra bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. İhracat ve ithalat hacmini genişletmesi, ülkeye döviz girdisi sağlaması, transit taşımacılığı kolaylaştırması, yabancı sermaye ve teknolojiyi ülkeye getirmesi, ülkeye yeni istihdam olanakları getirmesi, yurtiçi bankacılık mevzuatının serbest bölgede geçerli olmaması ve buna bağlı olarak kıyı bankacılığının gelişmesi, reeksport faaliyetlerine aracılık etmesi ve ülkede uygulanacak yeni politikaların serbest bölgede deneme yoluyla tecrübe edilmesi serbest bölgelerin olumlu yanlarını oluşturmaktadır.

Serbest bölgelerin olumsuz yönlerinin ilki ev sahibi ülke üzerinde ithalat baskısı oluşturmaktır. İthalat baskısını azaltmak için, 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nda ülkeden bölgeye yapılan ithalat miktarında kısıtlamalara gitmek gibi önleyici tedbirler alınması öngörülebilmektedir. Aynı zamanda firmalara sağlanan teşvikler nedeniyle vergi kaybı yaşanması, yerli firmalara rakip olma, istihdam ile ücret dağılımında etkinliğin azalması gibi durumlar bölgenin diğer olumsuz yönlerini oluşturmaktadır. Serbest bölgelerin olumsuz yönlerini bertaraf etmek için alınacak önlemler sayesinde serbest bölgelerin olumsuz etkileri asgari düzeye indirilerek serbest bölgelerin daha yararlı kılınabileceği unutulmamalıdır.

Ülkemizde serbest bölgeler, bünyesinde faaliyet gösteren firmalara varlığını devam ettirebilmek ve kuruluş gayesini gerçekleştirebilmek amacıyla birçok teşvik ve avantaj sunmaktadır. Bu avantajlar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, emlak vergisi muafiyeti, kdv istisnası gibi vergisel nitelikte kolaylıklar olabileceği gibi lojistik ve tedarik zincirinde sağlanan imkanlardan yararlanma, düşük maliyetli işçi çalıştırabilme, ucuz finansman sağlama, ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik bürokratik prosedürlerden arındırılmış bir ticaret imkânı sunma gibi avantajlar da olabilmektedir.

Serbest bölgelerin kuruluş amaçları, yabancı sermaye ve teknolojiyi ülkeye çekmek, ülke kalkınmasına katkı sağlamak, yeni iş imkanları sağlamak, istihdam

olanaklarını arttırmak, transit ticareti kolaylaştırmak, hammadde ve ara malına daha ucuz ve hızlı bir şekilde ulaşmak olarak 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu'nda açıkça belirtilmiştir.

Ülkemizde faaliyet gösteren bazı serbest bölgeler, özellikle belirli sektörlerde uzmanlaşarak faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla uzmanlaşmanın getirdiği avantajlar sayesinde bu serbest bölgelerin ülke ekonomisine katkısı da aynı derecede artış göstermektedir. Ülkemizde öne çıkan bazı serbest bölgeler ve uzmanlaştıkları alanlar:

- İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi: hizmetler ve yazılım sektörü,
- Antalya Serbest Bölgesi: yat üretimi ve medikal aletler,
- Avrupa Serbest Bölgesi: hazır giyim sektörü,
- Bursa Serbest Bölgesi: otomotiv alt endüstrileri,
- İzmir Serbest Bölgesi: deri ve deri işleme,
- Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi: kimya, petro-kimya, demir-çelik, enerji santralleri, gemi tamir-bakım, tersane ve çimento,
- Tübitak Mam (Marmara Araştırma Merkezi): bilim, teknoloji, Ar-Ge ve inovasyon.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi de serbest bölgelerin kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek için kurulan serbest bölgelerden bir tanesidir. Bölge 1990 yılında İstanbul'da, 'İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi' adıyla kurulmuş olup, gıda, otomotiv, medikal sektörlerinde faaliyet göstermesinin yanı sıra bilgisayar, pos cihazı aksam ve parçaları getirerek bu malzemeleri üçüncü ülkelere göndermektedir.

Ülkemizde Ticaret Bakanlığı'nın bilişim ve döviz kazandırıcı hizmet sektörleri ile AR-GE yoğun, yüksek teknoloji ve katma değeri yüksek diğer sektörlerin desteklenerek ihracata yönlendirilmesi amacıyla başlatılan İhtisas Serbest Bölgesi uygulaması üzerine 20 Şubat 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile "İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi" olarak ismi değiştirilen bölgenin ana faaliyet konuları daha önce hizmet verilen sektörlerle ilaveten yazılım, bilişim ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetler ile ileri teknoloji üzerine yoğunlaşmıştır.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi kuruluş yıllarından itibaren bölgeye ve ülkemize her geçen yıl daha da artan istihdam olanakları ile önemli katkı sağlamıştır. Yıllar itibariyle bünyesinde çalışan personel sayısı her geçen yıl artış gösteren bölgede 2019 yılında 1135 kişi istihdam edilirken 2023 yılında bu rakam 3019 kişiye ulaşmıştır.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nde yıllar içinde artış gösteren bir diğer konu bölgede faaliyet gösteren firma sayısı olmuştur. Bölgede yerli ve yabancı olmak üzere faaliyet gösteren firmalar 2019 yılından 2023 yılına kadar %80 artış göstermiştir. Aynı zamanda bölgenin ana faaliyet konusu yazılım, bilişim olmasının yanında alım-satım, üretim, depolama, montaj, bakım-onarım, bankacılık, finansal kiralama ve kıymetli eşya lojistiği gibi birçok çeşitli sektörde de faaliyet göstermektedir.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi, bölgede faaliyet gösteren firmalara sunduğu geniş teşvik ve avantajlar ile bölgeyi cazip hale getirmektedir. Nitelikli personele ödenen ücret dahilindeki giderler için ücret gider desteği, firmaların arazi ve bina kira sözleşmeleri kapsamında yaptıkları giderler için kira desteği, firmaların yatırım finansmanında kullanacağı krediler için faiz ve kâr payı gider desteğinin yanında gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, kdv ve damga vergisi muafiyeti, gümrük vergisi muafiyeti gibi birçok alanda bölge kullanıcılarına avantaj sağlanmaktadır.

İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi'nden yapılan toplam ticaret hacmi son on yıllık dönem içinde 2020 yılı itibariyle belirgin şekilde artış göstermiştir. 2013 yılında bölgede 1 milyon 797 milyon 386 dolar tutarında gerçekleşen toplam ticaret hacmi, 2023 yılında 2 milyon 179 bin 770 dolar olarak istatistiklere yansımış ve İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi Türkiye'deki serbest bölgeler içindeki pay oranı 2023 yılı itibariyle % 7, 1'lik bir rakama ulaşmıştır.

Serbest bölgeler Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir ve ülke ekonomisine katkısı göz ardı edilmemelidir. Serbest bölgelerin olası zararlarının olması mümkündür ancak bu zararlar minimuma indirilerek önlemler alınabilir ve serbest bölgeler daha faydalı kılınabilir. Aynı zamanda serbest bölgelerin, 3218 sayılı Serbest bölgeler Kanunu'nda da belirtildiği üzere esas gayesi ihracatı arttırmak olup bu amaca daha fazla yoğunluk gösterilmesinin ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İhtisas serbest bölgesi uygulaması kapsamında Türkiye’de ilk ve tek olarak faaliyet gösteren İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi’nin 2020 yılında ihtisas unvanının verilmesi ile yazılım, bilişim ve döviz kazandırıcı sektörler ile yüksek teknoloji faaliyet konuları üzerine yoğunluk göstermesi, ülke ekonomisinde belirgin şekilde katma değer yarattığını, bu durumun da bölgenin ekonomik verilerine yansıdığı görülmektedir.

Serbest bölgeler, ülkelerin ekonomik büyümelerini desteklemek ve uluslararası ticaretle entegrasyonlarını güçlendirmek için önemli bir araçtır. Türkiye’de de bu bölgeler, dış ticaretin etkinliğini artırmak, yerli ve yabancı yatırımları teşvik etmek ve küresel pazarlara açılmak için stratejik bir yer tutar. Serbest bölgelerin dış ticaret politikasındaki yeri ve önemi:

-İhracatın Arttırılarak Ülkenin Dış Ticaretine Katkı Sağlaması: Serbest bölgeler, ekonomik ve ticari faaliyetlerin gümrük prosedüründen arındırılarak kolaylıkla yapılabileceği özel alanlardır ve genellikle dış ticareti artırmayı amaçlayan stratejilerle şekillendirilir. Ülkemizde serbest bölgeler, ihracatı arttırmak ve dış ticareti geliştirmek, dış pazarda yer edinmek, rekabet gücünü arttırmak amacıyla önemli bir araç olarak kullanılırlar.

Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar, kendilerine sunulan geniş teşvik ve avantajlar yardımıyla üretim yapar ve genellikle bu ürünleri tekrar yurtdışına ihraç ederler. Aynı zamanda bölgedeki firmalar yurtdışından gümrük vergilerinden muaf olarak ithal ettikleri hammaddeleri işleyerek nihai ürünler yurt dışına satılır. Bu durum Türkiye’nin hem dış ticaret açığının azalmasına hem de uluslararası alanda yurtiçi pazarın rekabet gücünün artmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla serbest bölgeler, Türkiye'nin dış ticaret hacmini genişleten ve ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunan önemli ticaret alanları olmasından ötürü bu bölgelerin Türkiye’nin dış ticaret politikasındaki rolü göz ardı edilemez.

-Yabancı Yatırımcının Ülkeye Çekilmesi: Serbest bölgeler, yabancı yatırımcılar için cazip fırsatlar sunan alanlardır. Türkiye, bu bölgelerde yabancı yatırımları çekmek için çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Serbest bölgede yapılan her türlü ticari işlemde yatırımcıya sağlanan gümrük kolaylıkları, çeşitli vergi muafiyetleri, düşük işletme

maliyetleri, hızlı bürokratik işlemler, sendikal faaliyetlerin yasak olması ve ucuz işgücü gibi avantajlar sunarak yabancı yatırımcıya bu bölgelerde yatırım yapmayı daha çekici hale getirir.

- İstihdam İmkânı ve Ekonomik Büyüme: Serbest bölgeler, üretim kapasitesinin artırılması ve yeni işletmelerin kurulması yoluyla yerel istihdamı teşvik eder. Bu süreç, ekonomik büyümeyi hızlandırarak, Türkiye'nin dış ticaret politikasının daha geniş bir ekonomik etki yaratmasına olanak tanır. Yeni işletmelerin kurulması, yerel ekonomilerde canlanma sağlar ve iş gücü piyasasında yeni fırsatlar yaratır. Bu durum hem iç ekonomik faaliyetlerin güçlenmesine hem de dış ticaretin genişlemesine katkıda bulunur. Serbest bölgeler, böylece Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını destekleyen önemli bir araç haline gelir.

- Yeni Pazarlar: Serbest bölgeler, özellikle gelişmekte olan pazarlara yönelik üretim ve ihracat faaliyetlerine olanak tanır. Bu sayede, Türkiye'nin dış ticareti daha geniş bir coğrafyaya yayılır. Yeni pazarlar, Türkiye'ye dış ticaret fırsatları sunarak ekonomik büyümeye katkı sağlar ve yerli üreticilerin küresel rekabetteki konumlarını güçlendirir. Bu bölgelerdeki işletmeler, uluslararası ticaret anlaşmalarına ve serbest ticaret bölgelerine kolayca entegre olabilir.

- Gümrük Prosedürlerinden Arındırılmış Ticaret: Serbest bölgelerde hem ithalat hem de ihracat işlemleri daha hızlı ve kolay bir şekilde yapılır. Gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi, vergi muafiyetleri ve diğer teşvikler, işletmelerin küresel ticaretle daha hızlı entegre olmasını sağlar. Bu kolaylıklar, Türkiye'nin dış ticaret politikasını etkin bir şekilde uygulaması için büyük önem taşır. Dış ticaretin hızlanması, Türkiye'nin uluslararası pazarlara erişimini artırır ve ekonomik büyümeyi destekler.

- Tedarik Ağının Genişletilmesi: Serbest bölgelerde üretilen ürünler, küresel tedarik zincirine dahil edilerek dünya pazarlarında daha fazla yer bulur. Bu süreç, Türkiye'nin üretim kapasitesini ve rekabet gücünü artırarak, uluslararası ticaretin verimli ve güçlü bir şekilde yürütülmesine olanak tanır. Türkiye'nin dış ticaret politikasında serbest bölgelerin rolü, bu tür küresel entegrasyonu destekleyerek, Türkiye'yi daha geniş bir ticaret ağına bağlar ve ekonomik büyümeye katkı sağlar.

- Katma Değeri Yüksek Teknolojik Ürünler: Türkiye, serbest bölgelerde inovatif ve teknolojik ürünlerin üretimini destekleyerek, bu ürünlerin ihracatını artırmayı hedefler. Bu durum, Türkiye'nin dış ticaretinde katma değeri yüksek ürünlerin oranının yükselmesine yardımcı olur. Ayrıca, teknoloji odaklı üretim Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hızlandırır, uluslararası ticaretin kalitesini yükseltir ve Türk ürünlerinin küresel pazarlarda daha rekabetçi hale gelmesini sağlar.

Sonuç olarak, son yıllarda serbest bölgelerin hem türlerinde hem faaliyet konularında yaşanan gelişmeler serbest bölgelerin öneminin giderek artmasını sağlamıştır. Geçmişten günümüze hem dünyada hem ülkemizde kurulan serbest bölge sayısının önemli derecede artış göstermesi, serbest bölgelerin dış ticaret politikası olarak ülkeler için vazgeçilmez bir unsur olduğunu açıkça göstermektedir. Türkiye'nin coğrafi konumu göz önünde bulundurulduğunda dünya üzerinde stratejik öneme haiz bir konuma sahip olması, etrafının denizlerle çevrili olması, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlaması, Orta Doğu ile yakın olması hava, kara ve deniz ticareti ile transit ticarete serbest bölgeleri oldukça avantajlı kılmaktadır. Dolayısıyla serbest bölgelerin ülkenin hangi bölümünde hangi ihtiyaca karşılık ve hangi faaliyet konusu üzerinde kurulacağı gibi faktörler dikkate alınarak serbest bölgeler kurulduğu takdirde, kurulan serbest bölgelerin ülke ekonomisine katkısı da oldukça yüksek olacaktır.

Kaynakça

- Akça, Y. (1998). ‘Serbest bölgeler ve Serbest Bölge Faaliyetlerinin Esasları’, DTM Dergisi, Sayı: 9, Yıl:3, Nisan 1998.
- Akça, Y. & Ertekin, E. (1998). Soru ve Cevaplarla Türkiye’de Serbest Bölgeler, (Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölge Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Vakfı, 1998).
- Akyürek, E. (1983). “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Tanımı”, İTO Ekonomi Yayınları Dizisi, No:14, Ekim 1983.
- Alacaklıoğlu, A. (1998). Türkiye’de Serbest Bölgelerin Performansı ve Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Alaybeyoğlu, Y. (1987). Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevaplar, Serbest Bölgeler Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.1.
- Alpar, C. (1980). Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, 3. B., Ankara: Turhan Kitabevi, 1980.
- Alpar, C. (1985). Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler, Dost Kitabevi, Yayın No.29, Olgaç Matbaası, Ankara.
- Altan, S. (2014). Roma Tarihi’nin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet Devri, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 72
- Altay, F. (2016). Dünyada Ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları “Konya’nın Sosyo-Ekonomik Potansiyeli ve Serbest Bölge Analizi ” “Serbest Bölgeler Kanun Tasarısı – Yeni Düzenlemeler”. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Andreev, A., Borisova, L. & Pluchevskaya, E. (2012), ‘Regional’naya Ekonomika’, Piter, Moskova.
- Avdokushin, E. (1999), Mezhdunarodnye Ekonomicheskije Otnosheniya, Marketing, Moskova.
- Bağrıaçık, A. (1999). “Türkiye’de Belgelerle Uygulamalı Serbest Bölgeler ve Avantajları”, İstanbul : Bilim Teknik Yayınevi, 1999.
- Bağrıaçık, A. (2001). “Serbest Bölgelerimiz Aracılığı ile 5 Milyar USD’lık İşlem Hacimli Yabancı Sermayeyi Nasıl Kolaylıkla Ülkemize Getirebiliriz?”, Yaklaşım Dergisi, Yıl: 9, Sayı:101, Mayıs:2001, ss. 28-34.
- Bakan S. & Gökmen S. (2014). Serbest bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölge Örneği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı: 51(34-51), 2014.

- Berksoy, T. (1982). Azgelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, İstanbul: Belge Yayınları, 1982.
- Bakkal, U. (2002). “Küreselleşen Dünya’daki Temel Ekonomik ve Mali Sorunlar ve Türkiye Yansımaları”, .Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 41. Seri, Yıl: 2002, Sayı: 86, ss. 89- 115. 214
- Bulut, İ. (2005). Serbest Bölgelerin Bugünü ve Geleceği Bakımından Vergi ve Teşvik Politikaları: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükyılmaz, K. (1998). “Serbest Bölge Uygulaması, Cep Serbest Bölgesi Kavramının Ortaya Çıkış Nedenleri ve Bavul Ticareti İlişkisi”, Maliye Bakanlığı İstanbul Defterdarlığı Vergi Denetmenleri Başkanlığı, Araştırma Raporu, Sayı: 1998/92-5.
- Cipollini, C. (2020). “Special Tax Zones and EU Law”. <https://core.ac.uk/download/pdf/231968032.pdf>.
- Danimarka Ülke Bülteni, (2005), <http://www.deik.org.tr/bultenler/2006130162721DanimarkaAralik2005.pdf>, 16.07.2006
- Dirimtekin, H. (1977). Uluslararası İlişkiler “Dış Ticaret”, Eskişehir: 1977.
- Doğan, M.A. (2003). ”Serbest Bölgeler”, Ekonomik Forum Dergisi, TOBB Aylık Yayını, Temmuz 2003.
- DPT, Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor, No:1, Ankara, 1985.
- DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Aralık 1996.
- DTM, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Haziran 1999.
- DTM. Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, Ocak 2000.
- Duran, E. (1999). "Serbest Bölgelerin Ülkemiz Dış Ticaretine Katkıları", Ankara Ticaret Odası Dış Ticaret Bülteni, S.2, (Haziran 1999).
- Ebiri, K.A. (2005) “Serbest Bölgelerde Sağlanan Vergisel Teşvik ve Avantajlar”, Vergi Raporu Dergisi, Sayı. 78(2005), s.45
- Ekonomi Bakanlığı, “BAE’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar”. <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulkedetay/BAE/> (erişim tarihi: 24.11.2017).

- Ekonomi Bakanlığı Serbest Bölgeler, “Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü”.https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Yat%C4%B1r%C4%B1m/Serbest%20B%C3%B6lgeler/ekler/01.Serbest%20B%C3%B6lgeler%20Genel_Bilgi.pdf?lve(erişim tarihi: 21.11.2017).
- Elagöz, İ. & Abasov V. (2001). Ege Serbest Bölgesi’ndeki Bankaların Faaliyetlerinin Tanıtılması ve Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı:3, s.27-42.
- Encyclopedia Britannica. “Free Ports”, Vol. IX., 1960.
- Erçakar, M.E. (2004). Serbest Bölgelerin Ülkemiz Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Yıl: 2004/ Cilt: 6 Sayı: 2 Sıra: 5 No: 229.
- Erçakar, M.E. (2006). “Serbest Bölgeler: Kuramsal Yaklaşım”, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 1, (Çevrimiçi) <http://www.isguc.org/printout.php?id>. Tarih: 25.04.2006, ss. 1- 4.
- Erdoğan, E. (1985). Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 110, Eskişehir.
- Erdoğan, E. & Ener, M. (2005). Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler (1.Baskı), Ankara: Nobel
- Erdem, H. (1992) ‘Serbest Bölgelerin Ekonomiye Etkileri ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Rejimi’, Maliye Bakanlığı, Hesap Uzmanları Kurulu, Yeterlilik Etüdü, İstanbul, 1992, s.5.
- Erkan, H. & Tatlidil, R. (1990). Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi. TOBB Yayınları, Ankara, 1990, s.86.
- Fröbel F., Heimrichs J. & Kreye, O. (1982). “Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler”, İstanbul: Belge Yayınları, 1982.
- Giray, F. (2004). “Vergi Rekabeti ve Serbest Bölgeleri”, Vergi Dünyası, Yılı: 23, Nisan, 2004.

- Global Compliance News, (2021). <https://www.globalcompliancenews.com/2021/12/17/united-kingdom-the-uks-roll-out-of-free-zones-official-designation-of-1st-free-zone-29-11-2021>.
- Gümüş, E. (2007). Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1), 50-51.
- Gündüz, Z. (2006). “Serbest Bölgelerde Yaşanılan Problemler”, Gündemdeki Konular Seminer Notları, (Çevrimiçi) PricewaterhouseCoopers, <http://www.pwc.com/extweb/challenges.nsf/docid/f7c859c37d568d198025712400>, 06.04.2006
- Güner, S. (1995). Serbest Bölgeler, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1995.
- HM Treasury (2021). “Budget 2021”. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/966868/BUDGET_2021__web.pdf
- Hone, A. (1972). “Export Processing Zones”, Development Digest, Vol. X., No: 3, 1972.
- Investment Office. (2020). Investment Zones, T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.invest.gov.tr/en/InvestmentGuide/Pages/investment-zones.aspx#>
- Işık, İ. & Çabuk, M. (2007). Vergi, Muhasebe ve Dış Ticaret Uygulamaları Açısından Serbest Bölgeler, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2007.
- İncekara, A. (1986). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Uygulaması-Mevzuatı, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1986.
- İ.T.S.O. (1991). Serbest Bölgeler ve İskenderun’un Ekonomik Yapısı, İ.T.S.O. Yayınları, İskenderun.
- Jebel Ali Serbest Bölgesi. Resmi Sitesi.http://www.uaefreezones.com/fz_jebel_ali.html (erişim tarihi: 2023).
- Karakuzey, M. (2003). ‘Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat’, Ünal Kitabevi, İstanbul, 2003. s.2.
- Kavruk, B. (2002) ”Serbest Bölgeler Neden Gelişmiyor?” , Made in Turkey Dış Ticaret Dergisi, Temmuz Ağustos 2002.
- Katma Değer Vergisi Genel Tebliği, (2005). Katma Değer Vergisi Genel Tebliği, Seri No: 93, T.C. Resmi Gazete, Sayı:25705, Tarih: 19.01.2005, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050119-17.htm>

- Konya Ticaret Odası, (2016). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları / Konya’nın Sosyo-Ekonomik Potansiyeli ve Serbest Bölge Analizi / Serbest Bölgeler Kanun Tasarısı – Yeni Düzenlemeler. Konya Ticaret Odası, Konya.
- Kopılov Y. (2003). Dünya Çapındaki Serbest Bölgelerin Uygulamaları; Kiev, s.82 (Rusça kaynak)
- Köroğlu, Ö. (1999). ‘Serbest Bölge Türleri ve Ortak Özellikleri’, Yaklaşım Dergisi, Sayı: 74, Şubat 1999, s.2.
- Muzhdabayeva, F. (2006). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları: Ege Serbest Bölgesi’nin İzmir Ekonomisine Etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Oecd (2020). “OECD Investment Policy Reviews: Egypt 2020”. <https://www.oecdilibrary.org/sites/8a873381en/index.html?itemId=/content/component/8a873381-en>.
- Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu (2000). 4561 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı:24021, Tarih: 15.04.2000, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24021.pdf>.
- Orhan, A. (2003). Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajları: KOSBAŞ Örneği. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (5), 117-131.
- Öncel, Y. (2002). “Transfer Fiyatlaması, Örtülü Kazanç Dağıtımı ve Vergilendirme”, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 41. Seri, Yıl: 2002, Sayı: 86, ss. 1-19.
- Özcan, F. (1986). Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölge Uygulaması, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1987/293, Ankara: 1986.
- Özçelik, M. (2006). “Dünü, Bugünü ve Geleceği ile Serbest Bölgelerimiz”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/meltem.htm>, 04.04.2006.
- Pakdemirli, E. (1983). “Türkiye’de Serbest Bölgeler”, İzmir Ticaret Odası Dergisi, Sayı 3, Mart 1983.
- Pirene, J. (2001), Büyük Dünya Tarihi, Meydan Yayınları, C. I, 2001.

- Rad, S.T., Gülmez, Y.S. & Kocaoğlu, K. (2016). “Serbest Bölgelerin Kalkınmaya Etkileri: Mersin Serbest Bölgesi”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 55 Mayıs-Haziran 2016,288-305.
- Serbest Bölgeler, Ekonomika Rossii-XXI yy.; XXI yüzyıl-Rusya’nın İktisadı Dergisi, No:4, 2001.
- Seyidoğlu, H. (1988). Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 6.Baskı, Ankara: Güzem Yayınları, 1988.
- Seyidoğlu, H. (2001). Uluslararası İktisat: Teori ve Politika ve Uygulama, 14. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.
- Şeker, S. (2004). Dönem Sonu İşlemleri (Föy-Volant), Yaklaşım Yayınları, Ankara, Cilt II, Değişiklik: 2004/2.
- Takan, M. (2002). Bankacılık, Teori, Uygulama ve Yönetim, Ankara, 2002.
- Takeo, T. (1978). “Free Trade Zones in Southeast Asia”, Monthly Review, Vol. 29, February 1978.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1987). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü (1.Baskı), Ankara: Yurt Yayınları
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği (2016). Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 29797, Tarih: 10 Ağustos 2016, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160810-8.htm>
- Tetra Consultans, 2024
<https://web.archive.org/web/20211017011822/https://www.tetraconsultants.com/jurisdictions/usa-free-trade-zones/>.
- Thoman, R. S. (1956). Free Ports and Foring Trade, Cambridge: Cornell Maritime Press, 1956.
- Tomanbay, P. (2003). Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı. Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- Toroslu, M. V. (2000). Serbest Bölgeler, Beta Yayınları, İstanbul: 2000.
- Tuncer, S. (1982). “Türkiye’de Serbest Bölge”, Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler Semineri İçinde, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1982.

- Tuncer, S. (1998). “ Türkiye’de Serbest Bölgelerin Geleceği” , İstanbul: İktisadi Araştırma Vakfı, No:143, 1998.
- TUBİTAK Marmara Teknokent (2020), Teknoloji Serbest Bölgesi, <http://www.marmarateknokent.com.tr/tsb-mainpage/genel-bilgiler/firmalarin-faaliyet-konulari/>.
- Tümenbatur, A. (2012), Serbest Bölgeler ve Türkiye Ekonomisine Katkıları üzerine Bir Değerlendirme, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3), 339-356.
- Tüsiad Pekin Ofisi, (2017). “Çin’in Üç Yeni Serbest Ticaret Bölgesi”<http://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/27-06-2015-11-44-GD-TJ-FJSerbest-Ticaret-Bolgesi.pdf> (erişim tarihi: 24.11.2017).
- Tüzmen, K. (1996). “Türkiye Serbest Bölgeleri”, Yaklaşım Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 42, Haziran 1996, s.42.
- Weebly, <https://freeeconomiczones.weebly.com/free-economiczone-in-italy.html>, 2024.
- www.asb.com.tr, 2024.
- www.asbas.com.tr, 2024.
- www.basbas.com.tr, 2024.
- www.batimarmara.ticaret.gov.tr, 2024.
- www.buseb.com.tr, 2024.
- www.denseb.com.tr, 2024.
- www.desbas.com.tr, 2024.
- www.esbas.com.tr, 2024.
- www.gasbaş.com.tr, 2024.
- www.isbaş.com.tr, 2024.
- www.isbi.com.tr, 2024.
- www.izbaş.com.tr, 2024.
- www.kayser.com.tr, 2024.
- www.kosbas.com.tr, 2024.
- www.marmarateknokent.com.tr, 2024.
- www.mesbas.com.tr, 2024.
- www.resmigazete.com.tr, 2015.
- www.sanayigazetesi.com.tr, 2024.
- www.sasbas.com.tr, 2024.

www.tayseb.com.tr, 2024.

www.ticaret.gov.tr, 2024.

www.transbas.com.tr, 2024.

www.tüsiad.org, 2015.

Yetiş, Ö. (2006). “Türkiye’de ve Dünya’da Bir İlk:TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Teknoloji Serbest Bölgesi <http://www.marmarateknokent.com.tr/tekseb/hakkinda2.html> (TEKSEB)”. [11.05.2006].

Yıldız, Z. (2000). Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Mersin Serbest Bölgesi: Bir Durum Değerlendirmesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Sayı 145.

Zeytinoğlu, E. (1976). İktisat Tarihi, İstanbul: Meter Matbaası, 1976.

Zimenkov P. (1999). Serbest Bölgelerin Uygulamaları / Rossiyskiy Ekonomiceskiy Jurnal/ Dergi, No:3, 1999, s.17.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu

Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği

Ekler

Ek-1) İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı

(01.01.2023-31.12.2023)

İSTANBUL İHTİSAS SERBEST BÖLGESİ TİCARET HACMİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (01.01.2023-31.12.2023)			
Ülkeler / Countries	Bölgelere Giriş Inflow to Zones	Bölgelerden Çıkış Outflow from	T o p l a m T o t a l
A.B.D.	14.640.640,05	86.053.193,03	100.693.833,08
Afganistan	481.779,95	8.603,00	490.382,95
Almanya	4.236.403,68	38.250.672,22	42.487.075,90
Amerikan Okyan.	0	43.260,83	43.260,83
Arjantin	0	6.407,00	6.407,00
Arnavutluk	0	2.309.938,45	2.309.938,45
Aruba	0	18.522,79	18.522,79
Avustralya	5.391,42	3.035.946,00	3.041.337,42
Avusturya	201.512,83	3.224.715,64	3.426.228,47
Azerbeycan	332,25	18.620.413,47	18.620.745,72
B.A.E.	1.147.260,47	19.101.976,64	20.249.237,11
Bahreyn	0	3.398,00	3.398,00
Bangladeş	0	34.825,00	34.825,00
Batı Anadolu Serbest Bölgesi	0	1.224,82	1.224,82
Belçika	7.914.443,10	14.372.343,38	22.286.786,48
Beyaz Rusya	0	528.496,88	528.496,88
Birleşik Krallık	83.968.320,12	45.585.934,36	129.554.254,48
Bosna-Hersek	141.485,59	556.301,53	697.787,12
Brezilya	26.211,84	1.198.202,00	1.224.413,84
Bulgaristan	88.295,36	1.963.017,23	2.051.312,59
Burkina Faso	0	73.638,03	73.638,03
Cezayir	0	250.000,00	250.000,00
Danimarka	0	155.737,44	155.737,44
Dominik Cum.	0	15.244,00	15.244,00
Ege Serbest Bölgesi	84.707,33	8.445.592,86	8.530.300,19
Ekvator	0	2.275.294,75	2.275.294,75
Endonezya	278.407,93	235.707,25	514.115,18
Estonya	0	672.988,08	672.988,08
Etiyopya	2.065,34	198.370,30	200.435,64
Faroe Adaları	0	6.442,20	6.442,20
Fas	0	238.126,42	238.126,42

Fiji	0	37.267,00	37.267,00
Fildişi Kıyısı	0	92.768,60	92.768,60
Filipinler	2.847,60	15.800,00	18.647,60
Filistin	0	241.398,51	241.398,51
Finlandiya	3.390,00	1.124.231,07	1.127.621,07
Fransa	5.695.891,97	2.199.873,00	7.895.764,97
Gana	0	231.058,82	231.058,82
Gümrüksüz Mağazalar (FreeShops)	371,95	1.410.658,02	1.411.029,97
Güney Afrika	65.994,32	124.611,84	190.606,16
Güney Kore	351.305,90	2.924.880,82	3.276.186,72
Güney Kıbrıs	0	570.972,58	570.972,58
Gürcistan	13.098,57	3.190.206,07	3.203.304,64
Hindistan	27.034,21	19.683.513,13	19.710.547,34
Hollanda	5.113.506,91	15.757.315,27	20.870.822,18
Honduras	0	2.663,10	2.663,10
Hong Kong	55.113.857,22	576.136,63	55.689.993,85
Hırvatistan	38.524,50	156.450,23	194.974,73
Irak	0	632.482,07	632.482,07
Jamaika	0	4.407,00	4.407,00
Japonya	8.424.327,75	114.043,04	8.538.370,79
K.K.Türk.Cum.	0	2.335.218,46	2.335.218,46
Kamboçya	22.826,00	7.417,00	30.243,00
Kamerun	0	11.536,75	11.536,75
Kanada	439.771,49	4.839.551,98	5.279.323,47
Karadağ	0	4.498,00	4.498,00
Katar	0	622.610,46	622.610,46
Kazakistan	22.562.087,65	24.454.017,72	47.016.105,37
Kenya	0	7.097,00	7.097,00
Kolombiya	56,5	519.255,71	519.312,21
Kongo	0	9.978,00	9.978,00
Kosova	249,98	537.865,88	538.115,86
Kostarika	0	4.797,00	4.797,00
Kuveyt	0	280.153,30	280.153,30
Kırgızistan	0	1.162.316,70	1.162.316,70
Letonya	0	114.404,27	114.404,27
Libya	0	375.310,79	375.310,79
Litvanya	43.314,42	54.454,77	97.769,19
Lübnan	0	12.796,00	12.796,00
Lüksemburg	0	1.574.381,33	1.574.381,33
Macaristan	0	12.678,67	12.678,67
Makedonya	0	407.122,09	407.122,09
Malezya	1.135.341,86	184.199,26	1.319.541,12
Mali	0	8.532,33	8.532,33

Malta	0	1.148.926,22	1.148.926,22
Maritus	0	7.500,00	7.500,00
Meksika	38.653,77	309.043,97	347.697,74
Moldova	0	860.664,84	860.664,84
Moritanya	0	9.308,60	9.308,60
Mozambik	0	86.295,76	86.295,76
Moğolistan	0	350.619,42	350.619,42
Mısır	5.609.581,32	2.069.370,57	7.678.951,89
Nijer	0	7.466,24	7.466,24
Nijerya	0	93.312,42	93.312,42
Nikaragua	0	5.158,00	5.158,00
Norveç	0	5.897,00	5.897,00
Orta Afrika Cum.	0	9.245,00	9.245,00
Pakistan	30.831,00	255.722,34	286.553,34
Peru	0	27.441,76	27.441,76
Pitcairn	0	269,35	269,35
Polonya	528.370,27	4.943.585,56	5.471.955,83
Portekiz	1.538.032,71	1.845.034,03	3.383.066,74
Romanya	2.338.367,68	3.084.801,75	5.423.169,43
Ruanda	0	3.528,00	3.528,00
Rusya Federasyonu	1.031.891,45	2.681.734,37	3.713.625,82
Samoa	0	12.000,00	12.000,00
Sierra Leone	0	45.623,22	45.623,22
Singapur	9.306.729,84	912.156,03	10.218.885,87
Slovakya	0	64.999,00	64.999,00
Slovenya	0	354.836,30	354.836,30
Somali	0	20.996,00	20.996,00
Sudan	0	61.374,91	61.374,91
Suriye	0	128.058,32	128.058,32
Suudi Arabistan	13.596,00	6.618.559,37	6.632.155,37
Sırbistan	0	537.634,58	537.634,58
Tacikistan	0	248.703,16	248.703,16
Tayland	1.577.779,00	154.277,51	1.732.056,51
Tayvan	69.188.600,19	149.468,60	69.338.068,79
Tunus	0	23.352,49	23.352,49
Türkiye	69.404.703,18	767.219.796,05	836.624.499,23
Türkmenistan	0	103.311,20	103.311,20
Ukrayna	136.887,00	1.000.227,48	1.137.114,48
Umman	0	280.074,55	280.074,55
Uruguay	0	13.388,00	13.388,00
Venezuela	0	427.034,95	427.034,95
Vietnam	32.241.387,67	5.179.312,09	37.420.699,76
Yemen	0	24.957,00	24.957,00
Yeni Zelanda	0	2.031.294,69	2.031.294,69
Yunanistan	1.355.067,08	2.540.466,77	3.895.533,85

Çad	0	29.569,20	29.569,20
Çek Cumhuriyeti	10.983.539,63	521.708,38	11.505.248,01
Çin	20.628.724,47	5.314.338,54	25.943.063,01
Özbekistan	0	449.924,52	449.924,52
Ürdün	0	117.198,00	117.198,00
İngiliz Virjin Ad.	0	299.381,46	299.381,46
İran	100.969,35	784.295,29	885.264,64
İrlanda	484.366,80	15.030.831,13	15.515.197,93
İspanya	1.246.113,46	14.844.443,03	16.090.556,49
İsrail	146.801,47	6.440.448,53	6.587.250,00
İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi	2.128.303,77	2.040.879,25	4.169.183,02
İstanbul Trakya Serbest Bölgesi	0	39.256,05	39.256,05
İsveç	2.826.531,12	1.306.726,73	4.133.257,85
İsviçre	513.760.078,68	26.849.254,02	540.609.332,70
İtalya	2.611.180,41	3.801.644,92	6.412.825,33
İzlanda	0	5.369,00	5.369,00
Şeyseller	0	256.457,51	256.457,51
Şili	0	38.186,00	38.186,00
TOPLAM (01/01/2023- 31/12/2023)	961.528.143,38	1.218.242.202,90	2.179.770.346,28
TOPLAM (01/01/2022- 31/12/2022)	2.194.265.782,09	2.130.737.131,96	4.325.002.914,05
% Değişim	-128,21	-74,90	-98,42